Bilinmeyen Mektuplarıyla

NÂZIM HİKMET
ORHAN KEMAL
DOSTLUĞU

AMAÇ YAYINCILIK
Çatalçeşme Sok. 15/1
Cağaloğlu-İSTANBUL, Tel: 522 11 96

Genel Sıra No: 5
Araştırma-İnceleme Dizisi: 2

Birinci Basım: İst. Şubat 1994

Grafik düzenleme: Zehra Şenoğuz ■ *Dizgi:* EKOL
■ *Kapak baskısı:* Orhan Ofset ■ *İç Baskı:* Murat Ofset ■ *Cilt:* Acar

Bilinmeyen Mektuplarıyla

NÂZIM HİKMET ORHAN KEMAL DOSTLUĞU

Kemal SÜLKER

AMAÇ
YAYINCILIK

Örnek bir arkadaşlığı yaşayarak sonsuzluğa uğurlanan iki büyük yazarımızı saygıyla anarken, bu kitapçığı onların akraba, dost, tanıdık ve tüm sevenlerine, tüm okurları milyonlarca insana ve namuslu halkımıza adıyorum.

K.S.

Sunuş

Edebiyat dünyasının iki ünlü adı: *Nâzım Hikmet, Orhan Kemal*...

Biri Selânik'te 1902'de, biri Ceyhan'da 1914'te doğmuş. *Orhan Kemal, Nâzım*'ın şiirlerini okumuştu, fakat *Nâzım*, ne *Raşit* adını duymuş, ne de onun dergilerde yayınlanan şiirlerinden tek satır görmüştü. Her edebiyat meraklısı gibi *Orhan Kemal, Nâzım*'ın şiirlerini ezberliyor, o türde şiir yazmıyordu ama, bir şiirini "Büyük Şair *Nâzım Hikmet*'e" armağan etmişti. Asker ocağına girince, *Nâzım* sevgisinin suç olacağını düşünmeden konuşmuş, sevdiği şiirlerden parçalar okumuştu. Bunların komutanlıkça duyulması üzerine askeri mahkemeye verilmiş, yargılanmış beş yıl ağır hapse mahkûm edilmişti.

* * *

Yıl 1938.

Nâzım Hikmet, Kara Harbokulu ve Deniz Harbokulu komutanlıklarında bir bir üstünde ayrı ayrı yargılandı ve 28 yılı aşan süreyle hapse mahkûm edildi. Çankırı mahpushanesinde bir süre kaldı, hastalandı ve Bursa mahpushanesine nakledildi. Bursa Hapishanesine 5 Aralık 1940'da ayak bastı.

Yıl 1938.

Orhan Kemal'in adı henüz nüfustaki addır: *Raşit Kemali Öğütçü*. Milli Mensucat Fabrikasında çalışırken, Zagrep 1922 doğumlu *Nuriye*'yle evlenir, Nisan 1938'de bir kızı dünyaya gelir, 20 gün sonra da *Raşit*, askere çağrılır. Niğde'ye gönderilir. Askerliğe borcu altı aydır. 20 Mayıs 1938'de tutuklanır, VI. Kolordu Komutanlığı kararıyla 11 Eylül 1938'de yargılanır 26 Eylül'de 5 yıl hapse mahkûm edilir. Kayseri Hapishanesinde günleri sayarken 1939 yılında Yedigün dergisine şiirler gönderir.

Babası *Abdülkadir Kemali* 1939'da Türkiye'ye döner, oğlunun yattığı hapishanenin değiştirilmesini sağlar. *Raşit*, Bursa mahpushanesine nakledilir.

Raşit Bursa'da da şiirler yazar, bunları 1940'da Yedigün ve Yeni Mecmua dergilerine gönderir, basılır.

Nâzım Hikmet'in, Çankırı'dan Bursa'ya geleceği haberi Hapishane Müdürlüğüne yazılmış, kâtip de bu haberi duyurmuştu. *Raşit*'in şiir yazdığını bilen bir mahkûm ona müjde vermişti:

"Gözün aydın, üstadın geliyormuş!"

Raşit:

"Benim üstadım, filân yok.."

Haberci ısrarlıydı:

"*Nâzım Hikmet* buraya geliyormuş. Şair, büyük şair, senin ustan sayılmaz mı?"

* * *

Bursa Mahpushanesinde *Nâzım*'ı tanıyanlar vardı. *Raşit*, onlara bu haberi yaydı. Hiç biri kendisi gibi sevinmedi, heyecanlanmadı.

Nâzım'ın gelişi dört gözle beklendi.

Raşit, Kâtip odasında sabıka defterlerinde verilen işleri yapıyordu. Sabahın ilk saatlerinde, İstanbul Tevkifhanesinde *Nâzım*'ı tanıyan hükümlülerden biri, *Raşit*'e haberi iletti:

"Az önce *Nâzım Hikmet*'i getirdiler. Müdür Beyin odasına girdiler."

Nâzım'ın eşyası, Müdürlüğe giden koridorun köşesinde duruyordu: Çuvala sarılı yatak dengi, eski iki bavul, bir hasır sepet.

Müdür Odasından çıkan *Nâzım*, eşyasının yanında bekleyenleri görüyor, onlara kendisini "Ben *Nâzım Hikmet*" diye tanıtıyor. Başgardiyan ve yardımcıları *Nâzım*'ın eşyalarını arıyorlar, bavulları açıyorlar. Aralarında *Raşit*'in de bulunduğu üç gönüllü denki, bavulları ve sepeti, ona ayrılan koğuşa götürüyorlar. *Nâzım*'ı önceden tanıyan bir taşıyıcı, *Nâzım*'a *Raşit*'i takdim ediyor:

"Bu arkadaş *Raşit*, gayet güzel şiirler yazıyor."

Ve, birlikte yedikleri öğle yemeğinden sonra konuşmalar, birlikte kalma istekleri dile getirildi. *Nâzım*'ın 53. küçük koğuşuna sonradan *Raşit*'in de eşyasını taşıması İdarece uygun görüldü.

* * *

Nâzım, sanatçı yeteneği olan herkese gösterdiği ilgiyi *Raşit*'ten de esirgemedi. O da büyük gözlemciliği, derin duyarlığı, uyanık zekâsı ile mücadelenin, kavganın sanat yoluyla da halk için yapılması gerçeğine inandı. Açık yürekliliğiyle, doğru sözlülüğüyle *Nâzım*'a çok sevildi, arkadaş olarak ona emek verme gereksinimini duydu.

Bu kitapçıkta bu iki büyük sanatçının birbirleriyle, benimle, romancı *Kemal Tahir*'le mektuplaşmalarından yararlanarak bir dostluğu ve sanatçı arkadaşlık örneğini vermek istedim.

Nâzım 3 Haziran 1963'te, *Raşit* 2 Haziran 1970'de sonsuzluğa göçtüler. Ama pek çok eserleriyle, anılarıyla, onları konu alan kitaplarla ve daha nice nice nedenle yaşıyorlar, okunuyorlar, konu ediliyorlar. Anıları önünde saygıyla eğilirken onlar gibi özgürlük uğruna çile çekenlerin de bir an önce kurtulmalarını dileriz.

Kemal SÜLKER

Hapishane'de Başlayan Dostluk

Nâzım Hikmet, bir çok kez tutuklanmış, Ankara, İstanbul, Bursa hapishanelerinde yatmıştı. İki ayrı askeri mahkemede toplam 28 yılı aşkın hapis cezasına çarpıldıktan sonra kalmakta olduğu Çankırı hapishanesinden değişik ağrı ve sızılar nedeniyle Bursa hapishanesine gönderilmesi kararlaştırılmıştı. *Nâzım*'la yargılanıp mahkûm edilen arkadaşı *Kemal Tahir*'den ayrılarak Bursa hapishanesine girince, eşyasını taşımak isteyen hükümlüler arasında kendi isteğiyle yer alan *Raşit Kemali* ile hemen tanışmıştı.

5 Aralık 1940'da başlayan tanışma, aralarında ancak "kardeşçe" bir ilişki olabilir, "baba-oğul" davranışı olamazdı. *Nâzım* 39, *Raşit* ise 26 yaşında idi. Onüç yıllık yaş farkı ve *Raşit*'in "şairliği", *Nâzım*'ın ona olan yakınlığının ilk nedeniydi. *Nâzım*'a hapishanenin üçüncü katındaki odalardan soldakilerden birini verdiler. *Nâzım,* 1933'te bu hapishanede yatarken binayı uçağa benzetmişti. Ona göre bu oda uçağın kuyruk bölümündeydi.

Nâzım'a olan hayranlığı yüzünden beş yıl hapis cezası yiyen *Raşit,* ne yapıp yapıp sık sık *Nâzım*'ın yanına çıkıyor, onunla konuşuyor, şiirlerinden, öykülerinden, yaşamından anlatıp onun ilgisini toplamayı başarıyordu. Sonunda *Nâzım,* bu sanatsever ve arkadaşı Kemal Tahir'in gençliği-

ne benzeyen edebiyat heveslisinin odasına taşınmasına razı oldu, hapishane idaresi de buna onay verdi. Artık *Nâzım* "şiire meraklı, heyecanlı oda arkadaşı"nın olduğunu rahatlıkla Çankırı hapishanesindeki *Kemal Tahir*'e yazıyordu.

Orhan Kemal, hapse girmeden önce, girdikten sonra Yedigün dergisini alıyor, orada *Kemal Tahir*'in yayınlanmış hikâyelerini de okuyor, şiirlerini bu dergiye gönderip yayınlandığını görmenin sevincini tadıyordu. *Nâzım, Raşit*'i nazik buluyor, edebiyatın her türüne ilgi duymasını beğeniyordu. Üstelik oda arkadaşı olarak gayet iyi geçiniyorlardı. Bu tutumdan yararlanan *Nâzım, Raşit*'in biraz Fransızca bilmesinden esinlenerek bu dili iyi öğrenmesi gerektiğini uzun uzun *Raşit*'e anlattı. Onun da yabancı dil bilme isteğini öğrenince Metod Berliç kitabını sağladı ve hemen her sabah birlikte bu kitaptan hikâyeler okuyup çevirisini yapan *Nâzım,* bazı cümleleri *Raşit*'in çevirmesine yardım etmeye başladı.

Fransızcadan usanan *Raşit,* alıp sakladığı ve ciltlettiği Yeni Adam dergilerinden söz edip *Nâzım*'ın dikkatini o yöne çeviriyor, günler geçiyordu.

Bir gün *Nâzım, Raşit*'in Yeni Adam koleksiyonunu karıştırırken 1937'de ölen bir Sovyet yazarının yaşamı hakkında *Hasan Ali Ediz*'in tanıtım yazısını gördü, okudu. *Raşit*'e:

"Bak, dedi, sana bir yazarın önemini belirten şu yazının özetini söyleyeyim, ister misin?"

"Aman üstad, istemez olur muyum, dinliyorum."

İlya İlf adındaki bu yazar 40 yaşında öldü ama, çoğu yazara, yaşamı ve tutumuyla örnek alınacak bir karakter anıtı verdi. Şöyle: Bu yazar namuslu, halkından yana, bu bir. Prensip sahibi olduğundan onu inançlarından caydırmak imkânsız. Ne okurlarına ne arkadaşlarına yalan söylemeyi sevmez, bu iki. Mizah yazarı olduğu halde sululuktan hoşlanmaz, doğruluktan şaşmaz bu da üç. İyi bir ar-

kadaştır ya da arkadaş değildir. Fikirlerinden, hatır için caymaz, ayrılmaz. Ama kendisinden yardım isteyen herkese elinden geldiğince yardım eder. Bu kaçıncı meziyeti oldu *Raşit* kardeşim?"

"İyi bir arkadaş oluşu dördüncü, herkese yardım edişi beşinci meziyeti oldu sanırım."

Aferin arkadaşıma, iyi izlemişsin söylediklerimi. Sağ ol! İşte, ben *Kemal Tahir*'in de, senin de bu İlya İlf gibi olmanızı istiyorum. Hemen söyliyeyim; senin kendi aleyhine de olsa bir kabahati gizlemeyişini, doğrusunu söylemeni, açık yürekli ve arkadaşlıkta namuslu davranışını görüyorum, seviniyorum."

Üstat, beni şımartıyorsun" dedi *Raşit*.

Kemal Tahir'e benzettiği *Raşit*'in onunla mektuplaşmasını da sağlayan *Nâzım*, 1941'de başlayan bu yeni ilişkiden çok memnundu. *Raşit*, şiir ve hikâyelerinin bir bölümünü *Kemal Tahir*'e gönderiyor, onun eleştiri, ya da önerilerini *Nâzım*'la tartışıyor, sanat konularında derinlere dalıyorlardı. *Kemal Tahir*, *Nâzım*'ın ve *Raşit*'in de içinde bulunacağı bir Bursa Hapishanesi hatırası fotoğrafı istiyordu. Bundan yararlanarak çektirdikleri resmi inceleyen *Nâzım*, kendi fotoğrafını "nasıl da aslan gibi çıkmışım" diye överken, *Raşit*'in pozunu "var mı bana yan bakan der gibi duruyor" diye yorumluyordu.

Küçük hikâyeler yazmaya ağırlık veren *Raşit*, *Suat Derviş*'in bir dergide okuduğu hikâyesini yarıda kesmiş:

"Sonucu belli bu hikâyeyi okumaya gerek duymadım" demişti. *Nâzım*, *Suat Derviş*'i tanır ve severdi. Onun bir hikâyesinin yeni hikâye yazan bir genç tarafından beğenilmemesine ilgisiz kalmadı. *Suat Derviş'in hikâyesini okuyup bitirdi*, *Raşit*'i haklı buldu. Bu hikâyeyi ele alarak *Raşit*'e küçük hikâye türünde özen gösterilecek noktalar hakkında inançlarını anlatmaya koyuldu. "Hikâyenin okunur olması için merak uyandırması gerektiği" ilkesini açıkladı. Vaka'nın, olayların ve hikâye kişisi veya kişilerinin bir-

birleriyle ilişkileri öyle kurulmalıydı ki, sürprizli dönüm noktaları olmadan sonucu anlaşılmamalı idi. *Raşit,* bunları büyük bir dikkatle dinliyor ve bazı noktaları derinleştirici sorular sorarak Nâzım'ın sevgisini artırıyordu. Bunun üzerine *Nâzım; Balzac, Tolstoy, Gogol, Cervantes* gibi hikâye ve romanları çok beğenilen yazarların başarılarının gizini, kendine göre, yorumluyor; *Raşit* de *Nâzım*'ın bildiği konularda konuştuğunu, başka alanlarda lafa karışmadığını Bursa'ya geldi geleli çok yakından tanık olmuştu.

Bu anlatımlardan sonra, *Raşit,* hikayelerinin konularını Adana'daki fabrikalardan, işçi mahallelerinden, kendi yaşamından almaya daha büyük bir heyecanla daldı. O kadar ki, bu hikâyeleri okuyan *Nâzım,* hayran kaldı ve *Kemal Tahir*'e gönderdiği mektupta şunu yazdı:

"Amele muhitini vermekte rekor bence hâlâ yazıları henüz intişar etmeyen Raşit Kemali'nindir." (17.6.1941)

Ve *Raşit,* yöneldiği yeni anlayışla hikâyeler yazmağa devam ederken *Nâzım* bu "güzel, temiz, planlı çalışmadan çok memnun" oluyordu.

Kemal Tahir'in gençlik yıllarına benzettiği *Raşit,* onun gibi zaman zaman -*Nâzım*'ın deyimiyle- "münasebetsizlikler" etmiyor değildi ama, yine de onunla aynı koğuşta yatmaktan sıkılmıyordu. Onunla, mahkûmiyetini bitirip tahliye edilinceye kadar dostluğunu ve aynı koğuşta yatmayı sürdürebileceğine güveniyordu. Nitekim *Kemal Tahir* de Çankırı'dayken zaman zaman *Nâzım*'ı çileden çıkaran münasebetsizlikler yapmış, ama edebiyat alanına unutulmayacak hikâye, roman ve büyük hikâyeler yazabilmesi, *Nâzım*'ın sözünü dinlemesi, öğütlerine uyması, densizliklerini en aza indirilmesiyle mümkün olmuştu.

1941 Kasım'ında, soğuklar bastırınca, küçücük koğuşlarında mangal yakıp ısınmaktansa, kendi istekleriyle ve Müdür'ün "peki"siyle revir'e taşındılar, orada sobayla ilikleri de ısındı.

Raşit, edebiyatla ilgili, şanat/magazin karışımı dergileri aldırıyor, bazısını ailesinden istiyor, ilginç yazılar bulunca *Nâzım*'a gösteriyordu. 1942'nin Mart ayında Yücel dergisi'nde *Halide Edip*'in genç edebiyatçılar hakkında görüşlerini içeren bir değerlendirmesi yer almıştı. Bu arada şöyle bir bölüm vardı: "İçlerinde 'Tarantababu' ve sırf ideoloji propagandası olan parçalar çıkarılsa 'Benerci Kendini Niçin Öldürdü?' derecesindeki eserleriyle gençler arasında, hatta bu devre, dâhi sıfatını alabilecekler vardır."

Bu kitapların *Nâzım*'ın olduğunu çok iyi bilen *Raşit,* hemen Yücel'in o sayfasını üste çıkaracak şekilde dergiyi katladı, *Nâzım*'a:

"Dâhiliği ilân edilen koğuş arkadaşım üstadımı saygılarımla selamlarım" dedi. *Nâzım,* bu tür şakalarına ve alaylı konuşmalarına alışıktı. "N'olmuş, n'olmuş?" diye hayretle gözlerini açа açа sordu.

"Buyurun Yücel dergisini okuyun, *Halide Edip* hanım, sizin dâhi olduğunuzu yazıyor. Demek sonunda değerinizi burjuvalar da kabul etti."

Nâzım, dergiyi aldı, *Halide Edip* hanımın yazısını okuduktan sonra:

"Hey sersem bayan, yediğin naneye bak! Hem beni dâhi mertebesine çıkarıyorsun, hem de ideoloji, filan diyorsun. Bir kere ben dâhi, mâhi değilim. Tevazu bir yana iyi bir sanatkârım. Bu noktaya gelişim de lafla olmadı, bunu her şeyden önce ideolojime borçluyum. *Raşit,* görüyorsun ya, bu anlı şanlı romancı bile, hâlâ, sanatla ideoloji arasındaki bağı kavramamış. Hâlâ inanmakla, inansız, kafasız kalmamın ürünleri arasındaki farkın nereden doğduğunu kavrayamamış. Vah zavallı *Halide Edip* bayancık vah!"

Raşit, bu kadar tepki göstereceğini sanmıyordu *Nâzım*'ın. "Büyük romancı" diye bildiği *Halide Edip* gibi bir sanatçı ustasına dâhi payesini veriyor, buna sevinileceğine, kadıncağıza "sersem" diyor, onu bilgisizlikle suçluyordu.

Nâzım'ın, hatır için herhangi bir hikâyeye iyi demeyeceğini şimdi daha iyi anlıyor ve içinden "çalışmak, söylediği şekilde çalışmak lâzım" diyordu.

1942'nin Avrupa'daki savaş koşulları *Nâzım*'ı sık sık odasındaki harita başından ayırmıyor, ama yine de *Raşit*'in çalışmalarını izliyordu. *Raşit*, gerçekten hem harıl harıl Fransızcaya çalışıyor, hem de hikâye yazmak için değişik konuların hikâye iskeletlerini kuruyor, birini bitirmeden öbürüne atlıyor, sonra birisini bitirince rahatlıyor ve *Nâzım*'a veriyordu. Bunlardan "Ölüm" adlı olanını *Nâzım* çok beğendi ve radyodan gelen savaş haberlerinden birine çok sevindiği bir gece, *Raşit*'te bol bol sanatçının kimden yana oluşu konusunu anlattı ve ideoloji denilen şeyin sanatcılar için şaşmaz bir ölçü olduğunu anlattı durdu.

Raşit, bu konuşmalardan sonra yine açıklayıcı bilgileri içine sindirmek amacıyla sorular yöneltti, *Nâzım* da *Dostoyevski, Tolstoy, Gorki*'nin eserlerinden ve tiplerinden yararlanarak konulara yaklaşımda ideoloji gözlüğünün önemini yeniden belirtti. Fransız romancılarından da yararlanarak bazıları hakkında açıklamalar yaparken savaşa karşı sanatçı ile savaştan yana yazarın bakış açılarının romanlarda nasıl görüntüler verdiklerini örneklerle açıkladı. Saatlerce süren bu konuşmadan sonra yorulan *Nâzım*:

"*Raşit*, dedi, inan ki, bu kadar uzun konuşmayı ve hele teorilerle ilgili açıklamaları şimdiye kadar yalnız *Kemal Tahir*'e yapmıştım, şimdi de sana. Diyorum ya, sen dostluğunla, bazı münasebetsizliklerinle bana karşı gösterdiğin saygı ve hikâyelerini tenkid etmemi isteme güveninle *Kemal Tahir*'i hatırlatıyorsun. İkiniz de memleketimin en namuslu, en verimli hikâyeci ve romancıları olacaksınız. Zaten *Kemal Tahir* "Göl İnsanları" adlı hikâyesiyle büyük, hakiki bir sanatkâr olduğunu kanıtladı. Sen de inanıyorum ki işçi sınıfının en büyük yazarı olacaksın, göreceğiz."

Nâzım'ın *Raşit*'le *Kemal Tahir* arasında benzerlikler bulması ve bunu ısrarla belirtmesi *Raşit*'in *Kemal Tahir*'e

daha sık mektup yazıp, arkadaşlık kurmasına neden oldu. *Kemal Tahir* de bundan çok mutlulandı. Böylece sanki üç arkadaş olmuşlardı. Büyük kardeş *Nâzım*, ortancası *Kemal*, küçüğü de *Raşit*. Ağabey, iki kardeşi de ayrı ayrı hapishanelerde, onlardaki yazar olma yolundaki çabalarını yönlendiriyor, görüş ufuklarını genişletiyor; kardeşliğin, arkadaşlığın olur olmaz şeyi beğenmek olmadığını, eleştirinin arkadaşlığı, kardeşliği pekiştirecek önemli bir araç saymak gerektiğini anlatıyordu. *Kemal Tahir* ve *Raşit*, bunlara inanarak birbirlerine ürünlerini postalıyor, mektuplarıyla bunlar üzerinde düşüncelerini yazıp daha iyi olmasına -kendi kanılarına göre- yardımcı oluyorlardı. İkisinin de birbirlerinin hikâyeleri hakkındaki eleştirilerinde hakemliği *Nâzım* yapıyordu. İki hikâyecinin çalışmaları ve birbiriyle iyi ilişkiler kurmaları *Nâzım*'ı son derece sevindiriyordu.

Raşit'ten Nâzım'a Armağan: TAVŞAN

İş Yasasına göre bazı hükümlüler şehirde gösterilen işlerde çalıştırılıyor, iş bitimi yeniden hapishaneye dönüyorlardı. *Raşit* de bu yasadan yararlanarak iş'e gönderilenlere katılmak istedi ve katıldı. Bazı gün ikindi vakti, bazan akşam olurken başlarındaki görevlinin gözetiminde hapishaneye geliyor, soluğu *Nâzım*'ın yanında alıyordu. *Nâzım* başka bir koğuşa konuk olarak gitmişse onu buluyor, o gün ne yaptıklarını anlatıyordu. Bir gün kentin yoksul bir mahallesinin yol yapımında çalışırken küçük bir çocuk, beyaz bir tavşan yavrusunu sımsıkı tutmuş, çalışanların yanına geldi; tavşanı satacağını söyledi. *Raşit* de, öteki mahkûmların laflarıyla çocuğu oyalamalarına boş verdirip "ben alacağım tavşanı hemşerim" dedi, "kaça verirsin?" Çocukla kısa bir pazarlık sonu *Raşit* elli kuruşu verip tavşanı aldı.

Arkadaşları takıldı:

"Tavşan etiyle tekel kolonyası mı içecen?"

"Elli gram eti yok tavşana mı kıyacağım salaklar! *Nâzım Hikmet*'e hediye edeceğim."

Gerçekten hapishaneye dönünce tavşanı *Nâzım*'a verirken ne söyleyeceğini düşüne düşüne merdivenleri çıktı. Koğuşlarında *Nâzım* piposunu içiyor, radyo başında oturmuş haberleri dinliyordu.

Nâzım'ın gözü tavşana ilişince, yerinden fırladı, *Raşit*'in vermesine bile vakit bırakmadan minik tavşanı aldı, okşadı, öptü, nasıl tuttuğunu sordu, *Raşit*'in anlatmasına vakit bırakmadan "Buna 'Mercan' diyelim" diye tavşana ad taktı. Ertesi günü de bu tavşan edinme mutluluğunu *Kemal Tahir*'e yazmaktan kendini alamadı. Şöyle:

"Sana bir havadis, Raşit Kemali bana bir tavşan hediye getirdi. İsmi Mercan. Süt beyaz. Gayet akıllı ve adamcıl. Manevi sosyal evlat edindim. Daha yaşı pek küçük, biraz büyüyünce bir de vefalı karı bulacağız ona."

Raşit'in tavşan armağanı, *Nâzım*'ı çocuklar gibi sevindirdi, *Raşit*'in elli kuruş verip kendisi için tavşanı aldığını öğrendikten sonra, *Raşit*'i daha çok sevmeye, daha çok beğenmeye başladı. Artık koğuş arkadaşı insan ruhunu okuyan, onun derinliklerine inebilen büyük bir hikâyeci olmanın bütün koşullarını yerine getirecek bir gelişme göstermişti. *Raşit*'in hapishane dışına çıkmasının yararı çok iyi anlaşılmıştı, bu onun hem sanat yaşamı, hem de karakterinin gelişimi için mükemmel bir fırsattı. Şehre iniş ve iş ona yeni bir yaşam gücü veriyordu. Hep aynı dekor ve aynı kişiler yerine başka başka insan münasebetlerine tanık oluyor, şehrin karmaşasını da görerek kendi kendini yeniliyordu.

Ama bu yenilenme sırasında bazan *Nâzım*'ın kanını tepesine çıkarıyordu. Olur olmaz şeyler soruyor veya zulasından küçük rakı şişesini çıkarıyor, *Nâzım*'ın "içmel", "Ayyaş olacaksın!" demesine aldırmıyordu. Bunlara karşın *Nâzım*, onun çalışmalarından ve anlatılanları çabuk kavramasından mutluluk duyuyordu. Hele bir çok yazılar üzerinde bıkmadan ve o değişik konuların kafasında planladığı ayrıntılarını unutmadan ertesi gün aynı heyecanla yazılarını bitirmeye çalışması yabana atılmaz bir ciddilikti. Bunlar *Nâzım*'ın onu "dev adımlarıyla ilerliyor", "bir yılda aşdı-

ğı merhale en aşağı beş yılda aşılabilecek bir yoldu" diye övmesine neden oldu.

Nâzım, Kemal Tahir'e Katılmadı

1942 yazında, olgunlaştırdığı hikâyelerinden parçaları gönderdiği *Kemal Tahir,* kendi türü dışında ve özellikle konularına hiç benzemeyen bu parçaları okurken biraz kıskançlık duymuştu. Onu eleştiren bir mektubunu gönderince *Nâzım, Raşit*'ten yana çıkıyor ve o hikâyedeki derinliği, yeniliği *Kemal*'e yazacağını söylüyor, hikâyeyi bize de okutuyordu. Doğrusu ben de *Raşit*'i tutuyor, *Kemal Tahir*'in "içinde tipler silik" dediği hikâyenin (Revir Meydancısı Yusuf'un) çok canlı olduğunu görüyorduk.

Raşit "Hele şu hapislik ve öğrenciliğim bitsin" derken *Nâzım*'dan çok şeyler öğrenmiş olmanın sevinciyle, ustalaştığına olan güveninin yerindeliğine tanık oluyorduk. *Nâzım* da Kasım 1942'de ziyaretine gittiğim gün, *Raşit*'in mahpus kafilesiyle işe çıkarıldığını, *Raşit*'in ancak akşama doğru geleceğini söylerken, bana:

"*Sülker,* ne iyi ettin de bu gence ilk istekleri olan önemli kitapları yolladın, bu benim çalışmamı kolaylaştırdı. Ondan çok memnunum. Ne iyi olmuş da beni karşılayınca hemen onunla dost olmanın ilk adımını o atabilmiş, ben de, kuşku, filan duymadan ona sarılmışım. Çok iyi oldu, çok." demişti.

Nâzım, edebiyata istidadı olduğunu görünce *Raşit*'e

daha bir dört elle sarılmış ve onu halkına karşı sorumluluk duyacak bir yazar olarak yetiştirmeyi başarmış, vicdan huzuru içinde onun çıkacağı günün acısını duymaya başlamıştı.

"*Kemal*, dedi, *Raşit*'in beş yılını doldurup Bursa'dan onu uğurlamamıza on aydan az zaman kaldı. Beş yılı yedi bitirdi olacak, on ay kadar sonra. Sen onunla bol bol yüz yüze konuşabileceksin. Ama ben..."

Nâzım kederliydi. Hem haklılığına inanmadığı bir suçlamayla çok ağır bir cezaya çarptırılmıştı, hem de hapiste bir can yoldaşı bulmuş, üstelik bu can yoldaşı, şiir yazarak gelmiş bir edebiyat heveslisiyken, elinde usta bir hikâyeciye dönüşmüş, romancı olmanın ilk öğrenimini beraber kaldıkları koğuşta, revirde, maltaboylarında gidip gelirken yapmıştı.

Nâzım, her istidatlı edebiyatsevere elinden gelen desteği, yardımı, vakit ayırmayı esirgemezdi. En çok emek verdiği ve oluşumunu sağladığı kişi *Kemal Tahir*'di. İkincisi *Raşit* oluyordu. Ufacık bir tavşan, hapishanede yumurtadan dünyaya gelen kanarya onu "bahtiyar etmeye" yetiyordu. Mercan adlı tavşan'dan *Kemal Tahir*'in 'Mahpus' adını verdiği dişi kediye mektuplarında selam gönderir, daktiloda yazarken, ya da yüksek sesle şiir okurken Memo dediği kanarya şakımaya başlar bunu yakınlarına anlatırken sevincini "bahtiyar oluyorum" diye belirtirdi.

1942'nin son haftası yılbaşı için ufak tefek armağanla ziyaretine gittiğim vakit, bir ara *Raşit* bizi yalnız bırakınca, *Nâzım*, gözleri dolarak:

"Tahliyesine sekiz aydan biraz fazla gün kaldı. Gitmesi yaklaşırken yüreğim sevinçten pır pır ediyor, sonra kendi yalnızlığımı düşünerek onun bahtiyarlığının rüzgârıyla kederlerimin dağıldığını anlıyorum" dedi. Ekledi:

"Onun çok büyük işler görecek yazılarının muhtevasına verdiğim emekler boşa gitmedi, bu beni bahtiyar ediyor. *Raşit*, çok kısa süren çalışmalarımızla çok büyük at-

layışlar yaparak kendi kendini aşmayı başardı. Gazap Üzümleri romanındaki şekil ve teknikle, Harp ve Sulh'taki teknik, anlatım, ya da konuşmaya dayalı yazış tarzı ile alakalı konuşmalardan öylesine dersler çıkardı ki, şaşırırsın *Kemal.* Ama, hemen eklemeliyim, şiirde hâlâ hamlığı sürüyor. hikâyelerinde bizde yazılmamış mevzular yanında kendine has şekli bulmuş değil. Ama, buradaki birikimini yayınladıktan sonra mutlaka kendi janrını da yaratacak."

Buharin'in Broşürü

Nâzım, bazan onun Fransızcaya ciddi ciddi çalışmasından memnun oluyor, bazan Fransızcayı savsaklayınca kederleniyordu. *Raşit*'i, Fransızcaya dört elle saracak bir girişim geldi aklına. *Nâzım*'ın kitapları arasında *Buharin*'in yazdığı "Tarihi Maddecilik" adlı küçük broşürün fransızcası vardı. *Raşit* eski harfleri çok iyi biliyordu, *Ali Nazima*'nın Fransızca-Türkçe sözlüğünü de ona verir, bu kitapçığı çevirmesini isteleyebilirdi. 1942'nin kışına girerken böyle yaptı ve *Raşit*'te büyük bir hevesle kitapçığı çevirmeye girişti. Bu da *Nâzım*'ı "bahtiyar etti". Yılın sonuna doğru sekiz sayfasını çevirmişti. *Nâzım,* onu daha da heveslendirmek için:

"*Raşit,* bak çıkmana dokuz ay bir şey kaldı. Çevirin burda bitecek, anladık değil mi!" diyor *Raşit*'e:

"*Nâzım,* çalışıyoruz görüyorsun.. Çıkmamı hatırlattın, başlarım yine kara kara düşünmelere, ne tercüme kalır, ne hikâye.."

Raşit'i düşündüren, çıkınca ne yapacağı idi. Evliydi, çocuğu vardı. Bir kere "mimlenmiş"ti, kolay iş bulamayabilirdi. O vakit, pedere mi yaslanacaktı? Bunu da onuruna yakıştıramıyordu. "Kazık gibi herif"ti, iş güç tutmalıydı.

Nâzım, Raşit'in çeviriyi bir yana bırakıp sigara yaktığını görünce, kendi kendine kızdı:

"Bir halt ettik işte, dedi, çıkmanın yakınlığını hatırlatmakla, aslında seni sevindirmek istedim."

Nâzım'ı üzgün görünce *Raşit* alttan aldı:

"Yapma *Nâzım*, sana söz veriyorum. Çıkıncaya kadar Fransızcayı yüzde altmış ilerleteceğim, var mı bir diyeceğin?"

Ne var ki, *Raşit, Buharin*'in uzun cümlelerinden de sıkılmıştı, Fransızca öğrenimini düzeninden çıkardı. Bazan bir saat, bazan akşama doğru beş on dakika kitabı eline alıyor, sözlüğü karıştırıyor, bırakıyor, hikâyelerine eğiliyordu.

Nâzım ne yapacaktı? Onunla birlikte iki yılı aşan bir süre içinde candan dost olmuşlar, kardeş gibi yaşamışlardı bu dört duvar arasında. İstidadı gittikçe usta yazarlığa döndürmek için *Nâzım* elinden geleni cömertçe yapmış, *Raşit* de bu çabayı memnunlukla karşılamış ve zekâsı, belleğinin güçlülüğü bütün anlatılanları kolayca özümlemesine yaramıştı. Ondan çok memnundu ama, "ah şu Fransızcaya önem verseydi. Bunu, kendisine emanet edilen görevi vaktinde yerini getirme zorunluğunu kavrasa, gerçekleştirilmemiş görev yüzünden arkadaşlarınca cezalanacağı ihtimalini düşünse, bunu benimseyebilse.. Fransızcayı öğrenmese bile eninde sonunda bu anlayışa geleceğine inanıyorum. *Raşit,* sağlam çocuk" dedi *Nâzım.*

Raşit, Fransızca öğrenmesi için bunca çaba harcayan *Nâzım*'ın bir ara çeviriyi bırakan bir cümle söylemesinden sonra "bir halt ettik işte" demesini düşüne düşüne, hem üzüldü, hem de *Nâzım*'a affettirmek için Fransızcaya yine ciddiyetle çalışmaya karar verdi. Bunu gören *Nâzım*'ın sevincinin sonu yoktu. Ağzı kulaklarına varıyor, piposunu daha bir zevkle tüttürüyordu. Bütün isteği, Eylül 1943 geldiğinde tahliye edilirken bu dili Fransızca dergi veya gazeteyi alıp okuyacak düzeye getirmekti, *Raşit*'i.

1943'te Bursa'yı Son Ziyaretim Ve Sürgünlüğüm

Mayıs 1943'te Bursa'nın yeşilliği, tazeliği ve güzelliğiyle sürerken Tan'daki yıllık iznimin bir bölümünü kullanmaya başlayınca *Nâzım*'ı görmeye gittim. Elbette *Raşit*'i de görecektim. Her zaman gittiğim gün dışındaydı bu.

Bursa Hapishenesi Müdürünü ziyaret edip, ricamı bildirdim. Müdürün emriyle *Nâzım*'la *Raşit* ziyaretlerine gelen olduğunu öğrendiler ve Hapishane Müdürünün koridoruna geldiklerinde beni görünce hem sevindiler, hem şaşırdılar.

"Yıllık iznimin bir bölümünü kullanmaya başladım. Sizi görmeden Çekirge'ye otele gitmeye gönlüm elvermedi." dedim.

Raşit, Nâzım'a baktı, *Nâzım Raşit*'e..

"Ne var? dedim, hâliniz bir tuhaf."

Nâzım açıkladı:

"Bahçede güneşlenirken *Raşit* hesap etti, tahliye edilmesine 136 gün kalmış. 26 Eylül pazar sabahı "pırrr" *Raşit*'i burdan uçuracağız."

Ben de bu hesaptan çok sevindim. Mektuplaşarak arkadaş olduğumuz bir hikâyeci ve daha önemlisi *Nâzım*'ın dostuyla yıllarca beraber olabilecektim. Ben *Nâzım*'ın merak ettiği konularda bilgi verdim, özellikle yazar *Naci Sa-*

dullah'ın hapishaneden çıktıktan sonra Ankara'da ayağının kırıldığını, iyileştiğini, İstanbul'a döndükten sonra *Zekeriya Sertel*'le bir tartışma yüzünden TAN'la ilişkisinin kesildiğini ve askere alındığını anlattım. *Semih Lütfü*'nün benim aracılığımla ona çeviri için kitap gönderdiğini, paraca bir sıkıntısının bulunmadığını söyledim. *Nâzım* da hep *Raşit*'in çalışmalarını, yazdığı yeni hikâyeleri, yeni şiirleri övgüyle dile getirdi.

İznim bitip İstanbul'a döndüm. Tan'ın patronlarından *Halil Lütfü*'nün yanında bir haber konusunu görüşürken, telefonu çaldı, *Halil Lütfü:*

"Seni arıyorlar Kemal, dedi, masana bağlıyor telefonu."

Masama gidince telefondaki sesi tanıdım; bu *Naci Sadullah*'dı. Askerden izinli gelmiş, akşama adını verdiği bir lokantada beraber olmamızı öneriyordu. Oysa benim fakülte'de sınavlarım vardı, harıl harıl derse çalışıyordum. Pedagoloji'den tezli sertifikamı *Prof.Sadrettin Celâl*'e, sınavların bitim günü beni imtihan etmesini rica etmiştim, o da kabul etmişti.

Çaresiz, *Naci*'yi kıramazdım, meyhanede buluştuk.

Meğer, askerden kaçmış, verilen çok pis işleri yapmaktan midesi dönmüş. Ve hem bir grev anketini hazırlamam, hem *Naci*'nin polisce arandığı günlerde yerini bilmediğimi söylemem benim sürgüne gönderilmeme yol açtı. *Raşit*'i tahliye günü Bursa'da karşılayamadım. 1943 yazından, 1947'nin ilk aylarına kadar *Nâzım*'la ve *Raşit*'le arkadaşlığımız yine mektuplarla devam etti.

Nâzım Hikmet-Raşit Kemal'i dostluğu, *Nâzım*'ın bana, *Kemal Tahir*'e ve daha çok *Raşit*'e gönderdiği mektuplara, üçümüzün birbirimize yolladığı yanıtlara dayanılarak hazırlandı. Bu özet anlatımda sonra bazı konuların ayrıntılarına ve belgelerin kendilerine bırakıyorum. Mektupların bir bölümü ilk kez bu kitapçıkta yer alıyor, iki sanatçının arkadaşlığını vurgulayan yayınlanmış mektuplardan da yararlanılıyor.

Raşit'in "Orhan Kemal"e Dönüşmesi

1942'de artık iyiden iyiye hikâye'ye yönelen *Orhan Raşit, Nâzım*'la mektuplaşan *Kemal Sülker*'in gönderdiği çeşitli yerli ve yabancı hikâyecilerin yapıtlarını okumuş, onlara yetişmek ve hatta onları aşmak azmiyle dopdoluydu. Hikâyelerini gönderiyor, ama dergilerden beş kuruş alamıyordu. *Orhan Raşit*'in de *Nâzım* gibi paraya gereksinmesi vardı. Bir gün *Nâzım Raşit*'in "Güllü" ve "Asma Çubuğu" başlıklı iki hikâyesini ilkdam Gazetesi'nde gece sekreteri olan *Sülker*'e gönderdi ve bunlara telif hakkı alınabilmesine önem vermesini istedi. *Sülker* de, hikâyeleri *Orhan Kemal* takma adıyla yayınladı. Yazı İşleri Müdürü *Nurettin Oryan*'a:

"Hikâyeler benim, telif hakkı için muhasebeye bildir de paralanalım" dedi ve hikâye başına 10 lirayı aldı, Bursa'ya *Nâzım*'ı ziyarete gittiği bir pazar günü *Raşit*'e verdi. *Nâzım* da, *Raşit* de yazar imzası olarak *Orhan Kemal*'i beğendiler. O günden sonra (Eylül 1942) Yürüyüş Dergi'si için *Sülker*'in aracılığıyla verilen hikâyelere *Orhan Raşit* değil, *Orhan Kemal* imzası konuldu. Yine de şiiri bırakmayan *Raşit*, yayınlanmasını istediği "Bayram Sabahı" başlıklı şiirine *Orhan Kemal* adını koydu.

Ne var ki, *Nâzım Hikmet, Raşit*'in şiirlerini beğenme-

mişti. Hatta bana Yürüyüş'te yayınlanan "Harp ve Şiir" (5 Kasım 1942), "Büyük İhtilâl'in Öğrettikleri" (9 Ocak 1943) yazılarımdan dolayı şunu önermişti:

"Bu oğlan'da şair olarak iş yok, ama hikâyeci olarak harikulâde sağlam bir kumaşı var. Onu şiirden vazgeçirmeye çalışalım, eleştirin onu."

Zaten *Nâzım* da, *Raşit*'le ilk tanıştığı günlerde okumasını istediği hece ölçüsüyle yazılan şiirlerinin ancak ilk dörtlüklerini dinlemeye tahammül edebilmiş, sonra:

"Kâfi kardeşim, kâfi... Bir başkasını lütfen..." demiş, başka şiirlerini dinleyince de:

"Rezalet, Berbat!" diye eleştirinin en ağırını yapmıştı. (*Nâzım Hikmet*'le Üç Buçuk Yıl, *Orhan Kemal*, Sf.31)

Raşit, 1939'da şiirlerini yayınlatmayı başarmıştı. *"Raşit Kemal"* imzası ile Yedigün'de çıkan şiir (25 Nisan 1939) "Duvarlar" başlığını taşıyordu. Yeni Mecmua'da yer alan "Saadet" başlıklı şiir (5.7.1940) *M.Çağlayan*'a ithaf edilmiş ve *"Raşit Kemali"* imzası vardı. *Raşit*'in hikâye'ye yönelmesi Ekim 1941'de başladı. "Benim Oğlum" başlıklı hikâyesi Yeni Ses'te *Orhan Raşit* adıyla yayınlandı (15 Ekim 1941) Bunu Yürüyüş'teki hikâyeleri izledi, artık *Orhan Raşit* ve *Raşit Kemali* yok, yerini, gittikçe daha başarılı hikâyelerin yazarı *Orhan Kemal* imzası almıştı. "Bir Ölüye Dair" adlı hikâye (Haziran-Temmuz 1943, Yürüyüş) beğenildi. "Telefon" başlıklı olanı kadar (15 Şubat 1943, Yürüyüş) çarpıcı ve yeni değildi. Fakat hikâyeci *Raşit* yanında şair *Raşit*'in artık esamisi okunmuyordu.

Ne var ki, şiire emek veren *Raşit*, bu etkin yazın türünden vaz geçemiyordu. Nitekim Yeni Ses'teki "Bir Beyrut Hikâyesi" adlı şiir (7 Kasım 1941), aynı dergide yayınlanan "Hamiyet Göstermemek" şiiri (Sayı 16) *Raşit*'e cesaret veriyordu ama, ben, *Nâzım*'ın önerisine uyarak onu hikâyeye yönlendirmek için bir yazımda (Yurt ve Dünya, Temmuz 1943) şunları belirttim:

"*Orhan Kemal*'de işçilerin hikâyecisi olmak istidat ve

temayülü bulunduğunu bildirmeliyiz. *Orhan Kemal*'in neşrettiği hikâyelerde onun hayatından pasajlar bulmak kabildir. Dalgalı bir hayatın edebiyatımıza mal olan akisleri *Orhan Kemal*'in hikâyeciliği üzerinde fazlasıyla durmağa sebep teşkil edecektir... O fabrika işçisinin bizzat realitenin aksi olan yaşayış tarzlarını çok ustaca anlatmakta ve bizde yapılmamış olan fabrika işçileri hikâyeciliğinde adeta ihtisas sahibi olmaktadır."

Bu görüşlere, *Orhan Kemal*'in gönderdiği üç-beş hikâyesinin bende bıraktığı etkisiyle varmıştım.

Artık *Orhan Kemal*'in "Karıma Mektuplar", "İlânı Aşk", "Pınar Köylü Ahmed'in Mektubu", "Resimler", "2000 Senesine Şiirler", "Bir Kadına", "Neyleyek a dostlar" vb. başlıklı şiirlerini içeren Defteri yırtılıp atılacaktı. *Orhan Kemal* "Baba Evi", "Ekmek Kavgası", "Avare Yıllar" la başlayan yapıtlarında yazınımızın en etkin ve seçkin adı olacaktı. Ama hapishanedeki sayılı günler biter, kapıdan başarılı bir hikâyeci olarak çıkarken bile duygularını şiirle dile getirmekten kendini alamıyacaktı. İşte *Orhan Kemal*'in şiiri:

Ayrılırken

Toplanmıştılar demir kapısına hapishanenin
Dargın bakıyorlardı.
Bilhassa ümitsizdiler..
'Köroğlu' "Var" demişti,
affın olmayacağını yazmıştı
Son Posta.
"Demek çilen doldu"
"Peynir ekmek gibi yedin beş seneyi allahsız!"
"Bir kadeh de benim için iç!"
"Başı göğe değer gayrı..."

Yüreği sevinçten
çatlaması lazım gelen

mavi kıravatlı insandım.
Her taşı, çiçeği ve insanı
ezberlenmiş habishanede
koyup gidiyordum onları,
nasıl da heyecansız,
nasıl da içim içime sığarak...
"Gayrı müddeumumun bile önünden geçebilirdim.
bilâ pervasız"
Ne candarma, ne gardiyan...

Sonra..
Öyle ya...
Babam, anam, memleketim,
kızım, karım
arkadaşlarım...
Galiba mahzundum bir parça.
Ah onlar olsalardı benim yerimde şimdi:
şapkalarını fırlatırlardı havaya,
basarlardı en taze kahkahalarını,
anasını satarlardı dünyanın...

Tokalaştık,
açıldı hapishane kapısının demir kanadı,
usullacık çıktım.
-Onlar benim yüzümden içerde kalıyorlarmış gibi-

Yollar güneş dolu.
Toz.
Demir kapı gerisinde bıraktıklarımın dostluğunu
götürüyorum evime.
Onlar bunu nerden bilecek!

1943

Raşit, bu şiiri yazdığı vakit, *Nâzım Hikmet*'in verdiği emeklerle adeta üniversite öğrenimini bitirmiş gibiydi.

Raşit, Yaşamını Kısaca Anlattı

Nâzım, oda arkadaşı *Raşit*'in hayatını öğrenmek istiyordu. Ailesi ve geçirdiği yılların kısa bir özetini öğrenebilirse, ona daha yararlı olacağını biliyordu. Böylece *Raşit*'in kendi yaşamının dersleriyle aydınlatmaya başlayacaktı. Doğal olarak Türkiye toplumunun yapısı, özelliği hakkında bilimsel sonuçlar çıkarabilmesi için *Raşit*'i yönlendirecekti. *Raşit* konuşurken, dikkatle dinliyordu. Sıra *Nâzım*'a gelince ona hep aynı türden seslenmiyordu. "*Raşit* kardeşim" diyor, mektuplarına "*Raşit* kardeşim", "*Raşit*", "*Raşit* evladım" diye başlıyordu. Bu nedenle bu kitapçıkta bazan *Orhan Kemal,* bazan da *Raşit* adını kullanıyorum.

Raşit Yaşam öyküsünü *Nâzım*'a şöyle özetledi:

"Hayatımı anlatmadan ailemizden bilgi vereyim:

Dedem Elazığ'lıymış, memurmuş ve Adana'ya tayin edilmiş. Babam Adana'lı, hem çiftçi, hem de Hukuk'ta okumuş, avukat. Bir ara *Mustafa Kemal*'in Adliye Vekili olmuş çok kısa süre. Avukatlık yapmış, Halk Fırkasına karşı parti kurmuş, gazete çıkarmış, sert tenkitleri yüzünden tutuklanacağını anlayınca gönüllü sürgünlüğü seçmiş, önce Suriye'de, sonra İskenderun Sancağı'nda, daha sonra Lübnan'da yaşamış, ben de beraber kaldım babamla. *Abdülkadir Kemali* olarak babam Adana'da çok tanınır, hat-

rı sayılırdı.

Annem, Rumeli göçmenlerindenmiş, Azime Hanım. Adana'da yerleşen Başkâtip olan *Ahmet Rasim Efendi*'nin kızıymış. Dedem, Elazığ'lıymış ama, Adana'da memurken, küçük bir memurken Adana'ya yerleşmiş *Bekir Sıtkı Efendi*'ydi. Annem gençliğinde öğretmenlik yapmış, benden sonra dört çocuğu daha olmuş. Bunlardan biri erkek.

Askere gitmeden önce evlendim ve kızım doğduktan az sonra askerlik gelip çattı. Ben hapisteyken kızım büyüdü.

İlkokulu bitirdikten sonra ortaokulu bitirdim, ama hiç bir gün çalışkan bir öğrenci olamadım. Futbol oynadım, babamın yanında ben de Suriye, İskenderun, Antakya, Beyrut, Cünye ve Lübnan dağlarını, oraların eğlence yerlerini ve yoksulların mahallelerini gördüm. Oralarda başıboş bir hayat sürdüm, Adana'ya dönünce gene Çukurova'da işsiz, güçsüz, arkadaşlar arasında hedefsiz yaşadım bir çok ay.. Polisiye romanlara daldım, şiire merak saldım. Bol bol hafif magazin türü mecmualara para harcadım.

Babam, bir kazmaya sap olmamı çok isterdi. Geniş bilgi ve tecrübelerinden beni hep yararlandırmak için uzun uzun anlatırdı. Tatlı bir anlatımı, düzgün bir ifadesi vardı. Bağlardı beni saatlerce karşısına. Sizin şiirlerinize hayran kaldım, onlarda başka bir tad, başka bir mana vardı.

İşte hayatımın kısaca özeti bu. Şunu da söyleyeyim, bir ara Adana'dan ayrıldıktan sonra babamla birlikte gönüllü sürgünde yaşarken çoğu günler işsiz kaldım, babamla çok sıkıntılı günler geçirdik. Bir süre lokantada bulaşıkcılık, garsonluk, matbaa ırgatlığı yaptım, babamla birlikte sıcak bir yemek yedik bu çalışmanın sonunda. Sonra Adana burnumda tüttü. Anamı, babamı, kardeşlerimi gurbette bırakıp vatana döndüm. Bu sırada bende okumak, oburca, rastgele, bitip tükenmez bir iştahla okuma hevesi uyandı. Sonra, "ben de yazabilirim" dedim kendi kendime. Yazmaya başladım. Daha çok şiire verdim kendimi. Gördüklerimi, yaşadığımız günleri, okulda geçen yılların

şusunu, busunu yazarken maksadımın ne olduğunu bilmeden ha bire, alabildiğine yazıyordum. Sonra asker ocağında konuşmam, senden lâf açmam 5 yılımı hapiste geçirmeme sebep oldu."

Nâzım, heyecanlıydı. "Pişman mısın?" diyecekti ki *Raşit* devam etti:

"İyi ki Bursa'ya gönderildim, sen gelince dünyam değişti. Mutluyum."

Nâzım, iyice öğrenmişti ki, *Raşit*, okumuş bir annenin, hatta öğretmen olmuş bir annenin, hukukçu, politikacı bir babanın oğlu olmakla övünmüyor. Bulaşıkçılık, garsonluk yaptığını söylerken utanmıyor. Yani, emeğiyle geçinmede onur kırıcı bir yön görenlerden değil ve yurdunu, insanlarını çok seviyor, gurbeti mesken edinmiyor, yurduna, insanlarına, yaşamlarına özlem duyuyor. Bu, onun emek ve sömürü çarkıyla rahatlıkla ilgilenmesine neden oluyor. Ama, olaylara, insanlara, çelişkilere bakış açısında henüz bir aydınlanmaya varamamış. Ama, niyetiyle, dikkatiyle, kendi yaşamının tezatlarıyla en doğruyu, en haklıyı, en gerçeği bulmada güçlük çekmeyecekti.

Nâzım Hikmet, Orhan Kemal arkadaşlığı mahpusluk döneminde bekleneni elbette verecekti. *Nâzım, Raşit*'i rahatlatmak için kendisinin de paşazade, vali çocuğu, şair bir dede torunu, hariciyede görevli bir babanın oğlu olduğu halde, varlıklı sınıfların ideolojisine kendini kaptırmamıştı. Şiirleri, hikâyeleri, romanları, destanları hep halkın, işçinin, köylünün, yurdunun çalışkan insanlarının mutluluğu için yazmayı bilmişti.

İşte, 1939'da yazdığı "Memleketimi Seviyorum" şiiri bunun kanıtıydı; onu derisi aşınmış bavuldan sarı defterler arasından çıkarıp uzattı:

"Oku, *Raşit*, ben de dinleyeyim!"

Raşit okuyordu, yanlış yapmamaya özen göstererek:

Memleketim.
Memleketimi seviyorum:
Çınarlarında kolan vurdum, hapishanelerinde yattım.
Hiç bir şey dindirmez iç sıkıntımı
memleketimin şarkıları ve tütünü gibi.

Memleketim:
Bedrettin, Sinan, Yunus Emre ve otüz Ağustos
kurşun kubbeler ve fabrika bacaları
benim o kendinden bile gizleyerek
sarkık bıyıkları altından gülen halkımın eseridir.

Memleketim:
Memleketim ne kadar geniş:
dolaşmakla bitmez, tükenmez gibi geliyor insana.
Edirne, İzmir, Ulukışla, Maraş, Trabzon, Erzurum,
Erzurum yaylasını yalnız türkülerinden tanıyorum
ve güneye
pamuk işleyenlere gitmek için
Toroslardan bir kere olsun geçmedim diye
utanıyorum.

Memleketim:
develer, tren, Ford arabaları ve hasta eşekler,
kavak,
söğüt
ve kırmızı toprak.

Memleketim:
çam ormanlarını, en tatlı suları ve dağ başı göllerini
seven alabalık.
ve onun yarım kiloluğu
pulsuz, gümüş derisinde kızıltılarla
Bolu'nun Abant gölünde yüzer.

Memleketim:
Ankara ovasında keçiler:
kumral, ipekli, uzun kürklerin pırıldaması.

Yağlı, ağır fındığı Giresun'un
Al yanakları mis gibi kokan Amasya elması,
zeytin
incir
kavun
ve renk renk
salkım salkım üzümler
ve sonra kara sapan
ve sonra kara sığır
ve sonra: ileri, güzel, iyi
her şeyi
hayran bir çocuk sevinciyle kabule hazır
çalışkan, namuslu, yiğit insanlarım
yarı aç, yarı tok
yarı esir...

Benim kuvvetim,
bu büyük dünyada yalnız olmayışımdır.
Dünya ve insanları, yüreğimde sır,
ilmimde muamma değildir.
Büyük kavgada
açık ve endişesiz
girdim safıma.
Ve dışında bu safın
toprakla sen
bana yetmiyorsunuz.
Halbuki sen harikulâde güzelsin,
toprak sıcak ve güzeldir.

Şiir bitti.

Nâzım sustu.

Raşit düşünüyordu. Kafasında yer eden dizeler "açık ve endişesiz/girdim safıma"ydı. *Raşit*'de, gönülce *Nâzım*'ın yanında, onun safındaydı işte.

Raşit: "Hikâyecilikte Hocam Nâzım'dır."

Nâzım Hikmet, şiirlerini okuyan, gösteren, üzerinde durmasını istediği dizeler hakkında sorular yönelten *Raşit*'e kestirmeden şöyle demişti:

"Peki, kardeşim, bütün bu lâf ebeliklerine ne lüzum var? İçtenlikle duymadığınız şeyleri niçin yazıyorsunuz? Bakın, aklı başında bir insansınız. Duyduklarınızı, hiç bir vakit duymayacağınız, duyamayacağınız biçimde yazıp komikleşmekle kendinize iftira ediyorsunuz, bilmem bunun farkında mısınız?"

Aslında *Nâzım,* bir an önce şiir konusunu bırakıp, hikaye'ye geçmek istiyordu. Çünkü *Raşit*'te hapisten çıktıktan sonra şöyle diyecekti:

"Bende 'hikâyecilik'te bir yetenek görüp, ne yapacağımı bana tavsiye eden *Nâzım Hikmet*'tir. O, benim hocamdır."

Ama, bu noktaya gelinceye kadar şairliğinin eksiğini, gediğini öğrenmek istiyordu. Çünkü *Nâzım,* onun şiirlerine "berbat" demişti ve gerekçesini de söylemişti. *Raşit* soruyordu:

"Peki, ne yapmalıyım sizce?"

Realist olunuz, diyordu *Nâzım*.. Bugün Türkiye'de de senin yaşadığın Beyrut'ta da bir işçi oğlanla bir fabrika iş-

çisi kız arasındaki sevda ilişkisini realist bir görüşle hikâye edebilirsiniz. Böylece Beyrut'ta ya da Adana'da ülkenin belli bir bölgesindeki işçi ilişkilerini de anlatıyorsunuz demektir. Çünkü aşk denilen evrensel bir ilişki, her yerde aynı sanılan bir münasebet bile gerçekte değişen ve dolayısıyla o çevrenin şartlarıyla belirlenen bir sevda ilişkisidir. Bilmem anlata bildim mi *Raşit?*"

"Peki, realizm'den ne anlamamız lazım *Nâzım?*"

"Realizm, yani olayı; konuyu olduğu gibi, yani geçmişi, bugünü ve yarını ile bu zaman parçalarına ait unsurlarla, yani akış içinde ve bunlara etki yapacak üretim ilişkilerini de gözeterek vermek demektir. Şunu demek istiyorum: Hikâyeler, romanlar, yani kitaplar sadece yazılmış ve basılmış oldukları için değil, hayatın bir parçası olarak olduğu için yazılmalı ve okunmalıdır. Bu kitaplar, bu kitaplara alınan hikâyeler, romanlar yaşamı doğru yansıtabildikleri ölçüde değer kazanırlar. Kitap ve yaşam birbirinin içinde beraberce vardırlar. Yalan söyleyen, umut kıran kitaplar vardır. Sen, yalan söyleyen insanları sever misin? Yahut seni karamsarlığa, seni senden nefret ettirmeye çalışan arkadaşlarla bu dostluğunu sürdürür müsün?"

Raşit'in gözleri fal taşı gibi açılmıştı:

"Hayır, kesinlikle.."

Eh öyleyse, dedi *Nâzım,* o tür yazı yazmaya yönelme, o içerikteki kitapları okumakdan sakın.."

Neleri okumalıyım öyleyse?.."

Nâzım, İstanbul'daki gazeteci arkadaşından istediği kitapları uzattı. *Raşit,* bunları birer birer alıp yazarına, kitabın adına, kapak kompozisyonuna dikkatle baka baka bir biri üzerine koydu. Bu kitaplar şunlardı:

E.Zola'nın Jerminal'i, *Balzac*'ın iki Gelinin Hatıraları, *L.Tolstoy*'un Anna Karenin'i, *A.Çehov*'un Maske'si ve 6 Numaralı Koğuş'u, *M.Gorki*'nin Stepte'si ve Benim Üniversitelerim'i, *L.Şolohov*'un Uyandırılmış Toprak'ı, *Bekir Sıtkı Kunt*'un Talkınla Salkım'ı, *Sadri Ertem*'in Bir Şeh-

rin Ruhu ile Silindir Şapka Giyen Köylü'sü, *S.Ali*'nin Değirmen'i, Kağnı'sı, Kuyucaklı Yusuf'u.

Raşit, Nâzım'ın çok övdüğü *Sabahattin Ali*'nin Kağnı adlı hikâye kitabını aldı, "yatağa uzanacağım, müsaadenizle" dedi.

Nâzım, seviniyordu. Kitaplar yeni konuları, yeni sohbetleri gerektirecekti. *Raşit*, büyük umutlar veren bir oda arkadaşıydı. Adana'lı *Raşit Kemali*'nin *Nâzım*'la dostluğu, "önce Fransızcaya, sonra kültürel konularda yapılacak çalışmaya tahammülü" olduğunu söylemesiyle başlamıştı. *Nâzım:*

"Söz mü?"

diye sorunca *Raşit:*

"Söz" demiş ve iki el birleşince *Nâzım* sormuştu:

"Besa mı?"

"Besa!"

Ve *Nâzım*, büyük bir sevinçle piposunu doldurmuş, yakmayı unutmuş, bıyıklarıyla oynamaya ve düşünmeye başlamıştı: Bu iyi kumaşlı sanat heveslisi sözünde duracak mı?

Kış günlerinin kasvetli ortamında başlayan dostluk günde sekiz saata varan çalışmayla geçiyor, *Nâzım* da Memleketimden İnsan Manzaraları adlı büyük eserini rayına koymakla meşguldü. Zaman zaman hazırladığı çalışma planını *Raşit*'e de anlatıyor, fikrini alıyor, önemli bir sonuca varmıyordu.

Nâzım, Raşit'te iyi, hatta büyük bir hikâyeci olacak bütün elemanların varlığına inanıyordu. Şiirde pek "iş yoktu" ona göre. Ama Raşit, yine şiir yazıyor, Beyrut'ta geçen yılların etkisiyle dizeler kuruyor, onları arada bir *Nâzım*'a okuyordu. Yeni İstanbul Lokantası'nda onsekiz yaşındayken bulaşıkcılık yapışını şiirleştirmek istiyordu. *Nâzım*'da, "yanılmış olabilirim" düşüncesiyle yine şiirlerine ilgi gösteriyor, ama genel kültürü arttırmaya çalışma saatlerinde hiç bir şekilde indirim yapmıyordu. O çalışırken,

kendisi de "Memleketimden İnsan Manzaraları"nının dört kitaplık planını kağıda geçirmeye çalışıyordu.

Şiirleriyle oluşacak büyük destan'da insanları, maceralarını verecekti ama, adında karar kılamıyordu. Bir akşam üzeri kar yağmaya başlarken *Nâzım* piposunu ateşledi, *Raşit* sigarasını, Radyo başında haberleri dinlerken savaş dışı konularda anlatılanlara önem vermeyen *Nâzım*, birden sordu:

"*Raşit*, benim çalışmalarımı biliyorsun ama adını beğendin mi?"

"Ansiklopedi adını beğenmedim dersem kızmazsın. bu adı halkımız da tutmaz. Şiirle memleket meselelerini işleyen büyük bir eser olduğunu anlamaz, binlerce, onbinlerce kelimeyi, olayı, kişiyi anlatan kuru bir dille yazılan bir kitap sanır. Oysa okuduğunuz bölümler öyle akıcı, sürükleyici ki!"

"Peki, ya Meşhur Adamlar Ansiklopedisi desek?"

Raşit güldü:

"Benim hemen aklıma *Atilla, Timur Lenk, İskender, Fatih, Sinan, Nasrettin Hoca, Cengiz Han*, falan, filân.. Olmaz!"

Nâzım da gülmeye başladı.. Sonra:

"Şimdi aklıma geldi: Türkiyeden İnsan Manzaraları'na ne dersin?"

Raşit düşündü, düşündü ve:

"Sanki siz burada değilsiniz, yurt dışında bir dergide yazıyorsunuz, o ülkenin insanlarına Türkiyeden İnsan Manzaraları'nı yazıyorsunuz. Biz burada olduğumuza göre, niye Türkiyeden diyorsunuz, da memleketimden demiyorsunuz?"

* * *

1941 Mayısında Bursa cezaevinde *Nâzım*'ı ziyarete gittiğimde bana bu tartışmayı, ya da konuşmayı anlatan büyük şair, "sen ne dersin?" deyince, benim yanıtımı bekle-

medi ve:

"Bu oda arkadaşımı beğeniyorum *Sülker,* mantığı, rahat anlatımı, konuları akl ve okuyucu süzgecinden geçirerek fikir bildirmesi... Evet, evet, bu genç, yarının önemli bir yazarı olacak, hiç şüphem yok, ama duymasın."

"*Raşit* nerde?" diye sorunca da:

"Koğuşta Fransızcaya çalışıyor, henüz sözünde durmamazlık yapmadı, hemen dönmezsen, görüşürsün."

"Bu defa otelde beni bekleyen arkadaşlar var, onlarla az sonra buluşacağım. İsteklerinizi rica edeyim."

Raşit'e kitaplar, *İbrahim*'e resim çalışmaları için bez, fırça, kendisi için Fransızca bir kaç macera romanı istedi ve *Naci Sadullah*'a hapishane işi bir kaç ağızlık verdi. *Safiye Ayla*'ya yine mahpushane işi bir boncuk işlemesi gönderdi. O kadar.

Nâzım, ayrıca Tan'da varsa, ya da dışarıda satılıyorsa savaş cephelerini büyükçe gösteren haritalardan bir iki kopya bekliyordu.

Nâzım, Raşit'le Kemal Tahir'in Mektuplaşmasını İstedi

Nâzım, Kemal Tahir'in iyi bir hikâyeci, iyi bir insan olması için elinden geleni yapmıştı. Son Posta gazetesinde beraber çalışmışlar, kardeşi *Nuri Tahir*'le tanışmış, fakat onunla ilgi kurmamıştı. Çünkü bahriyeliydi, kendisi ise sivil bir yazar, bir şair. Ama, *Kemal Tahir*'le yazı arkadaşlığı vardı, meslekdaş olurlardı. Ancak, küçük hikâyeleri derinlikten yoksun, röportajları ilginçti. Bu bakımdan yiğit yapılı *Kemal Tahir*'i, ortak arkadaşlarının da isteğiyle edebiyat alanında etkilemeye çalıştı. Deniz Harp Okulu askeri Mahkemesine, kardeşi *Nuri Tahir*'le birlikte sanık olunca onu, doğruluğu açısından da beğendi ve ilgisi arttı.

Aynı hapishanede beraber kaldıktan sonra *Nâzım,* Bursa'ya gidince, Çankırı damına mektup gönderiyor, *Kemal* de, Bursa mahpushanesine yazıyordu. *Raşit*'le tanışınca ve *Nâzım,* bu delikanlıda *Kemal Tahir*'in gençlik yıllarını aratmayan dikkat, dostluk, arkadaşlık duyguları ve münasebetsizlikleri bir karmaşa içinde bulunca, *Raşit*'in de *Kemal Tahir*'le mektuplaşmalarını istedi. "İki hikâyeci bu işte birbirine yardım etmeli" diyordu. Bu konuşma olduğu vakit *Kemal Tahir,* Malatya hapishanesine nakledilmişti ve *Raşit* Malatya'ya gönderdiği bir mektubunda eski yazdıklarını unutmaya çalıştığını, yeni bir görüşle yetişmekte oldu-

ğunu, hikâyelerini niçin, ne amaçla yazdığını düşünerek işe koyulduğunu bildiriyordu. *Kemal Tahir* de, mektubuyla, *Raşit*'i bu yönden haklı buldu ve kendisinin eski bir şiirinin eleştirisini de yapma yürekliliğini gösterdi.

Kemal Tahir'in Malatya'dan postaladığı mektup şöyleydi:

"Adaşım,

Vaziyeti siz benden daha iyi tahlil ettiniz. Eski tarz eserlerimizle yenileri arasındaki boşluğa üzüldüğümüz için eskileri bir müddet, kuru peksimetler gibi çantamızda taşırız. Has fırına vasıl olduk mu ayak altı olmayan bir köşeye, hatta gizlice boşaltmak üzere.

Hikâyenizi bekliyorum. Bakın bu mevzuda daha dalahiyetliyim. Şiir tenkidinde daima bir okuyucudan ileri geçemiyorum. Tiyatroda da öyle. Eğer çıkarsam bir gazetede şiir kitaplarının bir okuyucu olarak, piyesleri bir seyirci olarak tenkid edeceğim, diyorum. (Lakin bunun pek kısa olacağını da düşünmüyor değilim.) Neşredilmiş bir şiir, sahneye konulmuş bir piyes muharririnin de münekkidin de elinden kurtulmuş bir mahluktur. Böylesine, eğer bir mektepte edebiyat tarihi dersi verilmiyorsa: (Ben beğenmedim), (ben beğendim) Yahut (çok kötü) veya (çok iyi) demek kâfidir, sanmıyorum. Edebiyat kollektif bir (emek) ister. Lakin henüz neşredilmemişse... Meslekdaşlar ve anlayan meraklılar arasında."

Raşit, "Karıma Mektup" başlıklı bir şiirini göndermiş ve *Kemal Tahir*'den görüşlerini öğrenmek istemişti. *Kemal Tahir*'in eleştirileri şöyleydi:

"Birinci parçada "Ağzımın tadı yok" demişsiniz. "Ağzımın tadı yok" bir nezle şiirinde makbuldür. Bu gelip geçici basit hastalığın bir halini anlatır. Halbuki mahpushaneden karısına mektup yazan bir şair "ağzımın tadı var"

dese kim inanır ki siz bu hususu ayrıca tafsil ediyorsunuz. Bu sakın "tok" ile "yok" kafiye olsun diye konulmuş olmasın. Nâzım'ın Bursa Mahpushanesinden karısına yazdığı bir mektup vardır. Orada (siyatik ağrısından) ve (fanila dondan) bahsedilir ama, idamı istenen bir şairin gündelik hayata ne kadar bağlı kaldığını göstermesi bakımından enteresandır. Yoksa bu şiir (idamı istenmedi bir zaman) öa durup dururken yazılan bir mektupta olsaydı fena düşmüş sayılırdı."

Serbest nazımda dizenin nerden başlayıp nerde bittiği konusunda görüşlerini yazan Kemal Tahir şöyle devam ediyordu:

"Serbest nazımda satırların ne zaman kesileceğini, bilhassa kafiyenin nasıl bir eleman olduğu ve hele hele temayülleriniz itibariyle, hadiseleri hangi zaviyeden görüp hangi vâkıalarla tesbit etmeniz lazım geldiğini Nâzım'dan sorun."

Kemal Tahir eskiden şiir yazdığı için, başarılmayan bir alanda diretmeyi doğru bulmuyordu. O da, *Raşit*'in hikâyeye yönelmesinde ısrar ediyordu. Bunu kanıtlamak için daha önce yazdığı şiirlerinden "Serenat" başlıklı olanı aktarıyor ve kendi şiirini eleştiriyordu.

"Serenat"ın ilk dörtlüğü şöyleydi:

Ne senin balkonun var, ne de benim gitarım
Susacağız saatler uzarken dizi dizi
Avucunda mendilin, dudağında cigaram
Sükut bir düğüm gibi bağlamış ikimizi.

Kemal Tahir bu şiiri için şunları yazdı *Raşit*'e:

"Bu şiirde bakın ne hatalar var. Bir kere Bodler'in meşhur (Balkon) şiirine benzer. Sonra (gitarım) kelimesi ber-

bat. (dizi dizi), (derin derin), (adım adım) tekrarları komik. Hele son kıtanın (türkü), (şarkı) bolluğu. (Ve ne de kahkaham var) sözünün acayipliği, (bir gün olsun böyle taş) diye mısraı ortasından kesip atmak beceriksizliği.."

Kemal Tahir'in eleştirdiği şiirinin son kıtası şöyleydi:

Bıraktım türküleri yollara adım adım,
artık benim ne türküm ve ne de kahkaham var,
madem ki kızım hâlâ gözlerine doymadım,
susacağım, şarkımı nafile bekliyorlar.
Bıraktım türküleri yollara adım adım!

Mektubun son bölümü, *Kemal Tahir*'in yaşamı boyunca gerçekleştiremediği bir özlemini, ya da bir kararını ve kendi durumunu açıklıyordu:

"Nâzım Hikmet hakkında bir kitap hazırlayacağım. Onunla beraber geçirdiğimiz bu devredeki hususiyetlerini size göre tesbit eder misiniz? Nasıl isterseniz öyle yazın. Kitabım için belki iyi bir fasıl hazırlamış olursunuz. Bunu Sinop'taki arkadaşlara da teklif ettim. Projemin nasıl bir eser hazırlamak için kurulduğunu Nâzım bilir. O, size izahat versin. Az daha unutuyordum. Nâzım bir mektubunda benim nakil için yaptığım ikinci talebe ne cevap verildiğini soruyordu. "Naklimde idarî mahzur var" denildi.
Gözlerinizi öperim adaşım."

Mektubu, *Nâzım*'a okudu.

Nâzım, yapılan eleştirilerin bir bölümüne katıldı, bununla birlikte, eski şiirler ve yazılar üzerinde düzeltici çalışma yapmak yerine, yeni yazıların planlanarak hazırlanması gereğini bir kez daha anlattı. "Mektupta kendisini üzen önemli bir nokta" olduğunu söyleyince *Raşit* telaşlandı:

"Neydi o üstad?"

"*Kemal*'i buraya bırakmıyorlar, idarî mahzur varmış, yazdı ya sana mektubun sonunda... Buraya gelseydi, daha çok sen çetin bir arkadaşla mükemmel günler geçirirdin."

"Her ne hal ise."

diyerek kanarya Memo'yu öttürmek için daktilosunun başına geçti.

Kanarya, şakıyor, dem çekiyordu.

"Raşit'in Kurtulmasına 10 Aydan Az Kaldı"

Hapislikte günlar saya saya biter denir. *Raşit* de günlerini sayıyor, on aya yakın günü kaldığını hesaplayarak heyecanlanıyordu. *Nâzım*'sa büyük ölçüde seviniyor, içi de kederleniyordu. Nitekim *Kemal Tahir*'e yazdığı mektubunda (4.12.42) sevincini ve mutluluğunu şöyle açıkladı:

"Raşit Kemali'nin 5 yılı doldurup kurtulmasına on aydan az kaldı. Burda ona rastladığımdan çok memnunum. Ona karşı vazifemi yapmış olmanın vicdan istirahati içindeyim."

Nâzım için en önemli konu *Raşit*'in hapisliğini bitirmek üzre oluşuydu. O hamuru belli, kumaşı hazır, birikimi yüzeyde bir insandı. İmzası şiirlerde görünmüş, ilgi uyandırmış bir sanatçı adayı idi. Ama 1940'in bitimine 26 gün kala şiirde, hikâyede, romanda ünlenmiş büyük bir sanatkârın odasında yavaş yavaş humuru kıvamına gelecek, kumaşı parlayacak, birikimi hızla yeni kültürle yer değiştirecek bir büyük sanatçı olacaktı. *Nâzım*, bu konuda şunu açıklıyordu, *Kemal Tahir*'e:

"Raşit Kemal, artık benim üzerimde işleyip teşekkülüne yardım ettiğim son ferd-insan verimim olacak. Şim-

diye kadarki bu çeşit emeğimde biricik büyük eserim sensin, onun da senin gibi olması beni nasıl bahtiyar edecek tasavvur edemezsin. Bundan dolayı da vaktiyle nasıl senin hikâyelerinde dehşetli titizsem, şimdi de onun şiirlerinde öyle ve hatta daha çok titizim. Çünkü bir defa şiir en iyi bildiğim saha, sonra Raşit çok kısa zamanda çok büyük bir hamle yaptı. Yani diyebilirim ki bu "anormal" hamlede kemmi terakümün (Sayısal Birikimin) azlığı keyfiyet (nitelik) sıçraması, değişmesi üzerine menfi tesir yapıyor. Onu, Raşit'i tezgâha koyduğum zaman senin o devrine nazaran çok daha az kültürlü ve hazırlıklı idi. Düşün ki Yeni Mecmua şairlerindendi. Sonra birdenbire bilhassa şekil meselesinde büyüdü. Ama bu büyüyen şekil için, -bilhassa şiirde- muhteva yoktu. Çünkü bu büyüyüş bu şekil inkılabı muhtevanın büyümesi temposundan daha süratle oldu. Sebebi malum. Bundan dolayı da kendine has "ses" bulamadı. Ama eninde sonunda bulacak. Bundan eminim. Şimdi bir süratli büyüme hastalığı geçiriyor. Bu sebepten dolayı da her yazdığı şiiri hatta senin çok beğendiklerini dahil, nasıl ve hangi tesirlerin, neleri "taklit" ederek (bu taklid işi şuuren değildir, büyüme bünyesi hususiyeti icabıdır) yazdığını çok iyi bildiğimden daha onu şiir içinde ham buluyorum. Bütün bunları kendisiyle konuşuyoruz. Şimdi sana yazdıklarımı okuyacak ve her zamanki konuşmalarımızı biraz daha billurlaştırılmış bir halde görecek. Neylersin Kemal, şiir bence öyle korkunç ve mesuliyetli bir alet ki -her işçi kendi kullandığı alet hakkında galiba aynı şeyi düşünür- şiire ömrünü veren adamın sadece "genç şair" dan başka ve daha yüksek bir merhaleye ulaşması lazım gelir kanaatindeyim."

Nâzım'ın dostluğunu kazanmak kolay değildi. *Raşit*, ilk günden olumlu etki yaparak *Nâzım*'ın kendisinden uzaklaşmasını önlemişti. *Nâzım* ne kadar çalışkan, boş boşuna oturup tesbih çekmek türünden alışkanlıklardan nefret eder-

se, arkadaş olduğu insanın da kendisine benzemesini isterdi. Çalışkan, güvenilir, iyilik sever ve yurtsever olması en önde gelecek niteliklerdi.

Raşit'in biraz bildiği Fransızcayı geliştirimesini çok istiyor ve onu buna zorluyordu. Nitekim bir ara *Raşit*, Fransızcayı yeniden sevmeye başladı, Nâzım daktiloda yazarken o harıl harıl Fransızcaya çalıştı. *Nâzım*'a söz veriyordu hatta:

"Bak *Nâzım*, çıkmama şunun şurasında dokuz ay kaldı, çıkana kadar Fransızcayı yüzde altmış nisbetinde ilerleteceğim."

Böyle dediği halde sözünde durmadığı oluyor, *Nâzım* da, birlikte geçirdiği iki yıllık hapislikte ondan gördüğü kardeşlik, dostluk hatırına üzerine fazla varmıyordu. Zaten *Raşit* de bunu görünce kendiliğinden yine büyük bir azimle Fransızca metinlerin üzerine eğiliyor, sözlüğe bakıyor, doğru çeviri yaparak yeni yeni sözcükler öğreniyordu.

Raşit'in hapisten çıkışına altı ay kala, *Nâzım* biraz da kendini, yalnız kalacağını düşünerek sevinçle, gelecek aylardaki durumunu düşünmeye başladı. Bütün dileği *Kemal Tahir*'in Bursa'ya naklinin gerçekleşmesiydi, yoksa *Nâzım*'ın anası ağlayacaktı. *Kemal Tahir* de hapiste yalnız sayılırdı ama, "o genç, gençlikte yalnızlık insana pek koymaz" diye düşünen *Nâzım*, *Kemal Tahir*'in Bursa'ya gelebilmesinin sağlanmasını ısrarla istiyordu.

Günler geçiyor, *Raşit*'in çıkmasına 136 gün kalıyordu. *Nâzım*:

"Demek, senin hesabına göre bir pazar günü sabahı kuş gibi uçacaksın. Ben de yolun açık olsun, diyeceğim değil mi *Raşit*?"

Raşit, sanki çıkacak diye, kendini kabahatli sayan öğrenci gibiydi. *Nâzım*'ı giderayak üzmemek için harıl harıl çalışıyor, hem hikâye yazıyor, hem de Fransızca çevriye vakit ayırıyordu. Yeni bir anlayışla şiirler de yazıyordu. Ama *Nâzım*, tahliyesinden sonra *Raşit*'in ne yapacağını nasıl geçi-

neceğini merak ediyordu. *Raşit,* sanki çıkmayacakmış gibi çalışıyor, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Fransız halkına direnme gücünü veren partilerin bile Londra'dan verdiği mesajlara kulak verdiği *General De Gaulle*'ün sözcüsü durumundaki bir Fransız dergisinden edebiyatla ilgili bir metni *Raşit* çevriye çalışıyor, *Nâzım* da bazan onun sözcüklerin metindeki anlamı ile Fransızca-Türkçe sözlükle verilen anlam birbirine uymayınca gerekli karşılığı söylüyor, onun çevirisine katkıda bulunarak çalışmasını hızlandırıyordu.

İşte Bursa'nın alabildiğine sıcakla sarmaş dolaş olduğu Ağustos'un sonlarına gelindi. Hapistekiler serinlemek için pencereleri açıyor, gömleklerini çıkarıp yarı çıplak kalıyordu. *Nâzım* da odasında, *Raşit*'in bir dergiyi incelemesini izlerken, onun duvara yazdığı 26 Eylül 1938'e bakıyor, o gün Ağustos'un 26'sı ve yılın 1938 olduğunu hatırlayarak seviniyordu.

"*Raşit,* bir ay, tamı tamına bir ay sonra dışardasın!" diyor, şunu da ekliyordu:

"Ben de içerde yapayalnız, ama mutluyum senin hesabına, benim hesabına! Sen büyük bir hikâyeci olarak burdan çıkıyorsun, ben bir hikâyeciye emeğim geçti de bahtiyar oluyorum!"

Raşit, Nâzım'a gönderilen Tan gazetelerinden birinin içine ince kağıtlara yazdığı üç kısa hikâyesini yerleştirerek, *Kemal Tahir*'e göndermişti Malatya hapishanesine. Bir haber almadığı için üzülüyordu. Ama *Nâzım* da yakında Meclisin bir af tasarısını kabul edeceği yolundaki haberlere inanıyor, bu bakımdan seviniyor, *Raşit*'in gişinden sonra af gelince yalnızlığı tümü ile sona erecek diye içten içe duyduğu sevinci pek belli etmemeye çalışıyordu.

Sonunda beklenen güne pek az kaldı. *Nâzım*'ı ziyarete gitmem olanaksızlaştığı için onun ne çok sevinip, ne çok kederleneceğini Konya'da düşünüp duruyordum. Duygularını *Kemal Tahir*'e yazmıştı zaten:

"Raşit çıkıyor, elbette seviniyorum. Hem de çok. Fakat içime ayrılığın hüznü düştü. Ondan bir insan, bir arkadaş, bir meslekdaş olarak hiç bir şikâyetim olmadı. Ona ne kadar alıştığımı ve ne kadar onu sevdiğimi şimdi daha kuvvetle anlıyorum. Yine seninle başbaşa kaldık."

Ve *Nâzım*, benim hakkımda aldığı bir haberi *Kemal Tahir*'e yazarak, onun iki büyük hikâyesinin kaybolup kaybolmadığının üzüntüsünü duyduğunu belirtti.

Nâzım'ın Koğuşunun Tasviri Babındadır

Raşit, Kemal Tahir'e gönderdiği mektupta *Nâzım*'la aynı koğuşta kaldığı odanın düzenini ayrıntılarıyla yazmıştı. Ayrıca *Nâzım*'a ait bazı özellikleri, şiir yazarken kendinden geçişini, aklına gelen dizeleri duvara yazışını vb. anlatmıştı. *Kemal Tahir*'in 23.12.1940 günlü mektubunda *Raşit*'e yazdıkları şöyleydi:

"Uzun ve mükemmel mektubunuzu aldım. Alakanıza teşekkür ederim. Nâzım Hikmet size emanet olsun. Büyük sertlikleri olmayan kocaman bir çocuktur. Onu en ziyade kötü insanlara karşı himaye etmeli. Bu kadar iyi olmak ve kırk yaşına yakın yaşayabilmek ona mahsus bir şans.

Oturduğunuz yeri etrafiyle tarif etmişsiniz. Fakat itiraf edeyim ki Nâzım'ın yatağından ve karma karışık dolabından, bir de Abidin Dino'nun portresinden başka taraflarını gözümün önüne getiremiyorum. Belki uydurmağı beceremediğim içindir. Yoksa hayali biraz daha kuvvetli bir insan olsaydı, mükemmel tarifinizle orasını görmüşe dönerdi. Realist bir yazıcı olmaya çalışmamın bu ilk mahrumiyetidir. Epey acı.

Nâzım'ı şiir yazmağa teşvik ediniz. Yakında çıkarsa

dağarcığı dolu olmalıdır. Üç senedir -Onu hapsettiklerinden beri- Türk edebiyatı şiire hasret çekiyor. Nurullah Ataç eğer bunamadıysa, eski Divan'ları karıştırıp mısralardan mısra beğenmesi bu şiir kıtlığından olmalı."

Gerçekten de *Nâzım*, çok ağır bir mahkûmiyete uğrayıp şiirleri gizli sansürce yasaklanınca, hatta şiirlerini okuyanlara bir kulp takıp mahkûm edilince şiir piyasasında Fransız etkisiyle yazılmış çocuksu, nükteli yapıtlara kalmıştı. *Nurullah Ataç* da, ünlü eleştirmen olarak genç yeni şairlerde "değer" bulup tanıtımını yapıyordu. Bu uğraşı yanında, Divan edebiyatının tanınan, unutulan ne kadar şairi varsa onlardan yararlanarak "mısra-ı berceste" avına çıkıyordu.

Nâzım'dan şiir alanlar *(Naci Sadullah, Kemal Sülker, Abidin Dino)* bunları sahici Türk edebiyatına hizmet eden dergilere veriyor, her şiire başka başka ad takılıyordu. O dergilerde *A.Kadir, Ömer Faruk Toprak, Rıfat Ilgaz, Cahit Saffet Irgat, Niyazi Akıncıoğlu, Hasan İ.Dinamo, Sabri Soran, Fethi Giray* şiirlerini yayınlıyordu. Ben de bir yazımda (Yürüyüş, s.10) *Nâzım*'ın takma adlarıyla çıkan şiirleri övüyordum:

"Harp şiirleri yazan şairlerden bahseden *Ö.F.Toprak* bize şu isimleri veriyor: *Nâzım Hikmet, Cahit Sıtkı, Melih Cevdet, Oktay Rifat, Orhan Veli, H.İ.Dinamo, A.Kadir* ve *Suat Taşer.*

Sanatı ölgün bir hale getirdikleri, mevzularını geniş halk tabakalarının bağrından kopardıkları için sevilen şairler arasında adlarının geçmesini doğru bulduğum şairler şunlardır: *Mazhar Lütfü, Orhan Raşit, Nail V...*

Mazhar Lütfü'nün "Zafere Dair"inde bize uzak harpleri, yakın bir görüş ve sıcak bir duyuşla anlattı. Realist ve nikbin bir hava içinde güzel mısralar yazan şair, çocuklarını, kardeşlerini, sevgililerini ve nihayet arkadaşlarını kaybeden halkın ve gelecek nesillerin zafere, insanları birbiri-

ne saldırtan tezatları ortadan kaldırarak bir sulh zaferine varılacağından emindir."

Nâzım'ın 1941'de yazdığı bu önemli şiir şöyleydi:

"Korkunç ellerinle bastırıp yaranı
dudaklarını kanatarak
dayanılmakta ağrıya.
Şimdi çıplak ve merhametsiz
bir çığlık oldu ümit.
Ve zafer
artık hiçbir şey affetmeyecek kadar
tırnakla sökülüp koparılacaktır.
Günler ağır,
güler ölüm haberleriyle geliyor.
Düşman haşin, zalim ve kurnaz.
Ölüyor çarpışarak insanlarımız,
-Halbuki nasıl haketmişlerdi yaşamayı-,
Ölüyor insanlarımız
-ne kadar çok-,
Sanki şarkılar ve bayraklarla
bir bayram günü nümayişe çıktılar
öyle genç
öyle fütursuz...
Günler ağır,
Günler ölüm haberleriyle geliyor,
En güzel dünyaları yaktık ellerimizle
ve kaybettik gözümüzde ağlamayı
bizi bir parça hazin ve dimdik bırakıp
gitti gözyaşlarımız
ve bundan dolayı
biz unuttuk bağışlamayı...
Varılacak yere
kan içinde varılacaktır,
Ve zafer artık hiç bir şeyi affetmeyecek kadar
tırnakla sökülüp
koparılacaktır.

Can Sıkıcı Olaylar Birbirini İzledi

Nâzım'ın dokuma atölyesinde üretilen yorgan yüzü, yatak çarşafı, masa örtüsü gibi satılık dokumaları süre bilip paraya çevirmek için didiniyor, beklediği yerlerden alıcı bulundu haberi gelmiyordu. Yorgan çarşaflarını yedi lira 25 kuruşa mal ediyorlar, 75 kuruş kârla satarlarsa hem dokumacının, hem sermaye koyanların üçer beşer kuruş gelirleri sağlanabiliyordu. Yatak çarşafları üç lira elli kuruştan satılacak olursa bütün kârları elli kuruş olacaktı. Bu dokumalar piyasaya göre çok ucuzdu, ama piyasa ekonomisinin kuralları ucuz'u değil, bol sermayeli olanın ürününü satışa hazırlıyor, köşe bucak sermayesinin satmak istediklerini boğuntuya getirmeyi amaçlıyorlardı. Çarşı pazarda döşeklik ve minderlik örneklerinin metresi üç lira iken bunlar iki liradan satmak istiyor, metrede otuz kuruş kârı bile önemsiyorlardı. Ama, ne *Kemal Tahir* Malatya'da mahpushane dışında ilişkisi olanlara bu dokumaları pazarlatabiliyor, ne de *Raşit* Adana'da, Mersin'de müşteri bulmada herhangi bir sevindirici sonuç alamıyordu.

Aslında *Raşit*, Adana'da dikiş tutturamayacağını anlıyordu. Eşi *Nuriye Hanımla* konuyu inceliyor, sonra:

"Adana, bana bu mahkumiyetten sonra iş vermeyecek, anladığım bu *Nuriye! Ne yapsak? Senin çalışmanla*

elde ettiğin üç beş liranın yanında senin çektiğin zahmeti görüyorum, billahi sana acıyorum. Ben iş bulmalı, seni, sizi, bizi geçindirmeliyim" diyordu.

Eşi de:

"Raşit, sen bilirsin, ben sana engel olmam, sen nerdeysen ben kızımı alır gelirim. Gideriz birlikte yahut.." diyordu.

Raşit, kafasına koydu:

Ya İstanbul'a gidecek, ya Ankara'ya yerleşecekti.

Adana'da sabun fabrikasında küçük bir iş vereceklerdi, ücreti ev kirasını bile karşılayacak ölçüde değildi. Yol inşaatında puvantörlük gibi bir iş vardı, orada Adana'nın sarı sıcağında yollarda anası ağlayarak çalışıp bütün gün evden uzak kalmaya değer miydi verecekleri maaş?

Bu soruya kendisi, içinden yanıt veriyordu: Yokkk..

İş açısından bütün bu olasılıkları *Nâzım*'a da yazmış, aldığı yanıt, *Raşit*'e "iyi düşünmüşüm" deme fırsatı vermişti. *Nâzım,* Ankara'da yaşamanın güçlüğünden, pahalılığından ve geçinemeyeceğinden söz ediyordu. Hele yolda çalışmasını hiç doğru bulmuyordu. Hanımını yalnız bırakmana değer mi? Diye soruyordu. Ama sabun fabrikasında, ücreti az da çalışırsa bir işe yarayabilirdi bu iş. Ne de olsa fabrikaydı.. Yüzlerce işçisi vardı, patron her an üstlerinde değildi, onun adına iş görenleri tanıyacaktı, işçi kardeşleriyle beraber olmanın belirleyici bir etkisi olacaktı. Nihayet fabrika şehrin içindeydi.

Ben, hiç bir ciddi ve yasal dayanak olmadan İstanbul'dan Sıkıyönetimce sürgün cezasına çarpılmıştım. Komutanlığın kendi yetkisiyle sürgüne gönderilmiştim ve Konya'daydım. Durumu *Nâzım*'a yazmış, *Raşit*'in tahliye günü onu Bursa da karşılamaya hazırlanırken bundan yoksun kalışın üzüntüsünü belirtmiştim. *Raşit*'in tahliyesine daha beş on gün olacaktı. Hangi gün Konya'dan geçecek trenle Adana'ya gidecekse bana yazmasını ve Konya İstasyonunda kendisini karşılayabileceğimi bildirmiştim. *Raşit*

de gününü ve saatini bildiren Konya'ya geliş müjdesini içeren mektubunu alınca günleri iple çekmeye başlamıştım. Ama ne yazık! Trende *Raşit* yoktu. Bu sonucu *Nâzım*'a yazarak, bunun böyle oluşunun açıklamasını öğrenmek istemiştim. *Nâzım* buna da üzülüyordu, ben de, *Raşit* te..

Olayın ayrıntısını Adana'dan *Raşit* yazınca, Konya istasyonunda beklediğim meraklı saatlerin, ne *Raşit*'te ne Bursa'dan ayrılışında üzüntü verecek bir durumdan kaynaklanmadığını öğrenerek rahatladım.

Ama *Raşit* biri sevindirici, biri üzüntü verici iki haberi yerleştirmişti mektubuna:

1- *Nuriye Öğütçü* hamileydi, *Raşit*'in ikinci çocuğu olacaktı.

2- *Raşit*'in kısa bir sürelik askerlik borcu varmış, Şubeden çağrı gelmiş.

3- *Nâzım*'dan gelen mektup da anlamlıydı: *Piraye Hanım*'ın yüzünü göremeyeli bir yıl olmuş...

Bu olumsuzluklar herkesin başına gelecek şeyler, denip geçiliyor, *Nâzım*'sa *Raşit*'in doğacak çocuğu haberini alınca tam anlamıyla sevinçten dört köşe olmuştu. Çocuk erkek olursa adını *Nâzım* koymayı kendi aralarında kararlaştıran *Raşit-Nuriye* çifti, bunu *Nâzım*'a sürpriz olarak saklamayı düşünürlerken *Nâzım* mektubunda bu isteğini açıklıyordu.

Nâzım'ın mektubu, *Raşit*'in çekmecesinde kuvvet ilacı gibi duruyor, her olumsuzlukla karşılaşınca, her can sıkıcı bir durumla yüzyüze gelince onu okuyordu. İşte 22 Ekim 1943'te mektubunda yazdıklarından bir bölüm:

"Seni her dakika anıyorum. Burda beraberken seni dokuz, on saat görmediğim olurdu. Fakat onbirinci saatte göreceğimden gelen bir emniyetle umursamazdım. Şimdi burnumda tütüyorsun. Şöyle karşılıklı geçip edebiyattan, şiirden konuşmağa nasıl ihtiyacım var. Burda bu işleri hiç kimseyle konuşmanın imkânı yok. Zaten kimselerle konuşmuyor, kendimi çalışmağa vermiş münzevi yaşıyorum.

Gönderdiğim mecmualardaki şiirleri ve hikâyeleri okudum. Ne kötü şeyler. Sen en son neslin en iyi şairi ve hikâyecisisin. Buna artık iyice kanaat getirdim. Ve dehşetli sevindim. Aman Raşit, Fransızcaya çalışmayı ihtimal etme kardeşim. Fransızcadaki terakkinle babanı şaşırtmadın, hiç olmazsa ben çıkıncaya kadar şunu öğren, karşımda bülbül gibi şakı da beni hayran bırak."

Nâzım'ın *Raşit*'le dostluğu, çıkara, kazanca, yararlanmaya dayanan bir dostluk değildi. Bu, kafa ve yürek dostluğuydu, bunu *Nâzım* açıkça yazmıştı:

"Muhakkak ki yer yüzündeki en kuvvetli bağlardan biri de kafa ve yürek dostluğudur. Biz seninle öyleydik."

Ve bu dostluk ölünceye kadar öyle sürdü.

Nitekim, *Raşit* istediği hiç bir alanda para getiren evin yükünü kaldıracak geliri sağlayacak bir işe giremedi. Ekonomik durum bozuktu, içinde bulundukları elverişsiz koşullar kolay kolay yenilip alt edilecek küçüklükte değildi. Ama *Raşit*, dirençli, eşi sabırlı ve eşine bağlıydı. *Nâzım* hayıflanıyordu. Ah şu yatak yorgan çarşafı için *Raşit* Adana'da, Mersin'de, Tarsus'ta bir pazar bulabilseydi, sipariş alabilseydi, ne iyi olacaktı. Bu sağlanabilseydi, *Raşit* hem komisyonu, hem sermaye sahibi olarak -iki yüz elli lira- payını kârdan alacak, ekonomik yaşamına bir katkıyı alnının akıyla elde edecekti. *Nâzım*'a, içinde bulunduğu sıkıntılı durumu anlatırken, sanki üçüncü kişiden söz ediyor ve onunla alay ediyor gibiydi. *Nâzım* da, *Raşid*'in bu üslubuna hayran oldu, ve *"durumunu hayran olduğum bir soğukkanlılık ve istihza ile yazdığım bütçene"*, diyordu, *"dokuma atölyesinin ürünlerini sürmeye bak."* ve ekliyordu:

"Dayanmak lazım kardeşim. Sen de, karın da gençsiniz dayanacağınızdan eminim. Para sıkıntısı, geçim zor-

luğu ne demektir bilirim. Bunu sen de eskiden bir başına bilirdin. Ama şimdi sırtında bir ev yükiyle bilmek başka. Senden eminim kardeşim, uzun sürmeyecek olan bu geçim sıkıntısını sıhhat ve neşe ile atlatacaksın... Yalnız kuzum Kemal rakı içme, hangi bahane ile olursa olsun, bilhassa bugünlerde ağzına şu hınzırın zerresini koyma."

Nâzım, Babıâli'de, çok yazar tanımış, biraz sıkıntıya düşünce kendilerini rakı içerek teselli aramaya vermişler, ama sonunda alkolik olup çıkmış, gazetecilikteki verimleri giderek düşmüştü. Bu bakımdan bunca emek verdiği *Raşit*'in, onlara benzemesini istemiyor, doğrusu ya, biraz da içkiye düşkün olacağını tahmin ederek korkuyordu. Buna karşın, yine onu uyarmadan geri kalmıyordu: "Hangi bahane ile olursa olsun ağzına şu hınzırın zerresini koyma!"

Raşit, Hapisten Çıkışını Bir Şiirde Taçlandırdı

Nâzım Hikmet, bir yandan *İbrahim Balaban*'ı ressam olarak yetiştirmeye çalışırken bir yandan da *Raşit*'i hikâyeci ve giderek romancı olsun diye eğitiyordu. Bu iki genç de *Nâzım*'ın anlattıklarını dinliyor, ona göre çalışıyordu.

26 Eylül 1943'te *Raşit,* Bursa Hapishanesinden çıktı. Ünü yayılmış bir başarılı hikâyeciydi. Ama şiiri bırakmamıştı. Nitekim, *Nâzım*'a duyduğu sevgi ve saygıyı, cezaevinden ayrılmadan yazdığı şiiri, onun yastığının altına gizlice koydu, vedalaştı.

Ayrılış günü *Raşit,* Bursa mahpushanesinden pek çok mahkûmun iyi dilekleriyle uğurlandı. En çok sevinen ve en çok kederlenen *Nâzım*'dı. Ona, "Yolun açık olsun evladım, oğlum, kardeşim, meslekdaşım" derken sesi titrek, gözleri yaşlıydı. Sevinç gözyaşları mavi gözlerini buğulandırmıştı. *Raşit,* bu ânı bana anlatırken:

"Kendimi güç tuttum, hıçkırıklar boğazımda düğümlendi *Sülker*" demişti.

"Koca adam, ağlıyordu. Benim ayrılığımın sevinciyle, yalnız kalışının kederi birbiriyle öylesine iç içeydi ki, *Kemal,* imkânı olsaydı yanında kalırdım. Ama çocuğum ve karım vardı, babam gittikçe ihtiyarlıyordu, kardeşlerim... Ne bileyim, yanından ayrılırken *Nâzım*'ın, asıl keder beni

yiyordu ama ona bunu anlamaması için çalışmam lâzımdı. O koca adam... O büyük adam. Bana meslekdaşım diyebildi, düşün bir kere *Sülker*..."

Nâzım'a, *Raşit*'ten ayrıldığı için teselli edici bir mektup gönderdim. O da, kendi üzüntüsünü bir yana bırakmış, benim boş yere İstanbul'dan sürgün edilişimden duyduğu kederi anlatarak gençliğimden, böyle olaylara çoğu gazetecinin kaç asırdır katlandığını yazarak bunu doğal saymam gerektiğinden söz ediyordu. Bir de *Raşit*'in daha önce örneğini verdiği "*Nâzım Hikmet*'e" başlıklı şiirini göndererek "*Raşit* kardeşin beni şımartışını oku bakalım" diyordu.

Raşit'in bu şiirini ilk kez 1967'de "Nâzım Hikmet Dosyası" adlı kitabımda (May Yayınları) yayımladım. İşte *Raşit*'in şiiri:

Nâzım Hikmet'e

Sen
"Prometenin çığlıklarını
kabakıyım tütün gibi piposuna dolduran" adam,
sen benim mavi gözlü arkadaşım
kabil değil unutmam seni.
26 Eylül 1943
seni yapayalnız bırakıp hapishanede
Bir üçüncü mevki kompartımanda pupayelken
koşacağım memlekete.

Tren
bir güvercin gibi çırpınarak istasyona girecek,
gözü yaşlı bir genç kadına
beş senenin ardından kocasını getirecek.
O dem -ki boş verip istasyon halkına-
yanaklarından öperken sevgilimi
sen neşeli mavi gözlerinle bakacaksın
içimden bana.

O dem -ki yürekten herşey atılacak-
ekmek,
kin,
hasret
fakat Nâzım Hikmet
sen şu kadar kilometre uzakta kalmana rağmen
aydınlık yüreğimin duvarına dayayıp sarı saçlı başını,
batan bir yaz güneşi hüzniyle ağlatacaksın
arkadaşını!

Günler geçecek
ekmek
derdi çökecek omuzlarımıza.
Fabrika.
Makinalar..
Tezgahım!
Sana şeker kamışı, portakal yollayacağım,
karım yün çorap örecek
her hafta mektup yazacağız
-askere almazlarsa eğer-

Unutabilir miyim seni?
Tahta kurusu ayıkladığımız hapishane gecelerini,
ve radyoda Şark Cephesinden haber beklediğimiz
müthiş anların küfrünü!
-Radyonun yanındaki duvara
kurşun kalemiyle
abûs insan yüzleri çizmiştin-
Unutabilir miyim seni hiç?
Hâlâ beton malta boylarında duyuyorum
takonyaların sesini!
Unutabilir miyim seni?
Dünyayı ve insanlarımızı sevmeği senden öğrendim,
hikâye, şiir yazmayı
ve erkekçe kavga etmeyi, senden!

Bursa 943
Orhan Kemal

Bir Politikacının Afla İlgili Haberi

Tahliye günü gelmeden bir kaç gün önce *Raşit*'in babasından aldığı mektupta, yakında bir af ihtimalinden söz edildiği bunu yetkili kişilerden duyduğu yazılmıştı. Ayrıca, babası, aftan sonra *Nâzım*'ı Adana'ya davet ettiğini bildiriyor, "fakirhanede kendilerini istirahat ettirebileceğimizi ümid ediyoruz" mealinde cümleler yazıyordu.

Raşit bundan dolayı, hapisliğini sona erdirirken *Abdülkadir Kemali*'nin bu jestinden çok memnun olmuş "yaşasın babam" demişti. *Nâzım* da, affın pek yakın olacağına ihtimal vermemekle beraber bu haberlerin hoşuna gittiğini söylüyor ve gülüyordu.

Nâzım, Abdülkadir Kemali Bey'in mektubunun afla ilgili bölümünü okumuştu. Mektupta hem savaş koşulları, hem CHP içindeki yenilikçilerin ağır basışı nedeniyle yakında bir genel affın çıkarılacağı umutlu bir anlatımla yazılmıştı.

Abdülkadir Kemali, ne de olsa eski politikacıydı, siyaset rüzgarının nasıl ve nereden estiğini kolay bilirdi. Mayıs 1920'de Adliye Vekilliliğine atanmış bir avukattı. Adana'nın ünlü politikacılarından ve yazarlarındandı. Toksöz gazetesi'ni çıkarmış, Halk Partisinin politikasına karşı olmuş, sert başyazıları, Bakanlıktan uzaklaştırıldıktan sonra do-

zunu arttırarak 4 Mart 1925'e kadar sürmüştü. O tarihte Başbakanlığa yeni atanan *İsmet Paşa*'nın çıkarttığı Takrir-i Sükûn yasası ile kapatılan pek çok muhalif gazete, dergi ve parti arasında *Raşit*'in babasının gazetesi de vardı. *Raşit*'in başına gelenler, sanki baba mirasıydı. Çünkü *Abdülkadir Kemali Bey* tutuklanmış, 11 ay hapiste kalmış, yargılanmış, beraat etmişti. Adana'da avukatlığını sürdürmüş, siyasal ortamın halkın yararına olmadığı görüşlerini yakınlarına açıklarken çevresinden: "Gazete çıkar öyleyse" diyenler olmuştu. Bazıları da "Parti kur Beyefendi, sizden daha iyi düşünen mi var ahaliyi" görüşünü savunanların çokluğu *Abdülkadir Bey*'in 1930'da Ahali Cumhuriyet Fırkasını kurmasına neden olmuş, parti organı olarak da Ahali gazetesini çıkarmıştı. *Raşit*'de 15-16 yaşlarındayken babasının Ahali gazetesinin idarehanesine gidip gelişini öykülerinde anlatmıştı. Sonunda karşı fikirlere pek tahammül edemeyen *Başbakan İsmet İnönü*, muhalif partilerin kendilerini kapatmalarını beklemiş, *Abdülkadir Kemali* partisini kapatmamış ama, *Fethi Okyar* kendi partisini feshetmişti. Bu kez *İnönü*, kancayı *Abdülkadir Kemali Bey*'e takınca o da oğlu *Raşit Kemali* ile Suriye'ye kaçmış, ordan İskenderun Sancağının büyük kenti Antakya'da *Kemal Sülker*'in babasının sahibi olduğu otellerden birinde altı ay kalmış, bu arada "Allah Yok mudur?" adlı dinsel inançları güçlendirici broşür yayınlamıştı. Sonra Lübnan'a, onun başkenti Beyrut'a geçmişler. *Raşit* de bu zoraki sürgünden pek çok hikâye gereçleri toplayarak Adana'ya dönmüştü.

Bu kadar gün görmüş, olacakları önceden sezmiş bir hukukçunun oğluna gönderdiği mektupta, yakında mutlaka bir genel af çıkacağı müjdesini boşuna yazmazdı.

Kaldı ki, ben de, 1943 yazında İstanbul'dan sürgüne gönderilmeden Tan'ın başyazarı *Zekeriya Sertel*'den de duymuştum: "Bu yıl Cumhuriyet Bayramı'nın 20. yıldönümü şerefine *İsmet Paşa* af çıkaracak, bunu yakınları bize bildirdi" demişti. Ben de bunu *Nâzım*'a yazmıştım. *Kemal*

Tahir de, bir çok arkadaşından aldığı mektuplarda, hatta macera romanlarının yayınlandığı gazete ve dergi sahiplerinden gönderilen haberlerde "*Kemal,* yakında çıkarken yazı malzemesini bana göstermeden, başkasıyla anlaşıp neşretmesin" demişlerdi. *Kemal Tahir* de *Nâzım*'a gönderdiği mektupta bunlardan esinlenerek yazdığına göre; 23 Ekim'e yetiştirilmeyen af 1944 yılı başında ilan edilecekti. Bu mektupta /9.11.1943/ Nazım, verdiği yanıtta şöyle yazıyordu:

"Ah, Kemalciğim senin bu daima harekete, fiile geçmeğe hazır ümidine ve nikbinliğine bazan bayılırım. Son mektubun da hemen sanki yarın -buradaki yarın en kısa manasıyladır, yani bugünden sonra gelen gün- çıkacakmışız gibi bir hazırlık telâşı vardı. Mektuplarını tasnif ederken dikkat ettim, bu hazırlık telâşını bir kaç kere geçirmişsin. Hatta bak bir seferinde ne yazmışsın" diyor ve *Nâzım, Kemal Tahir*'in mektuplarından aldığı satırları şiirleştirmiş olarak ona aktarıyordu, şöyle:

Bütün nikbinliğim,
şu bitmez tükenmez
nevi şahsına münhasır hazinem
dolup dolup taşıyor.
Pek yakında kurtulacağız, diyorum,
inad ediyorum!"

Nâzım, hapisten çıkacağına inanıyor, fakat *Kemal Tahir* gibi de düşünmüyor du. *Nâzım*'ın görünüşü şöyleydi:

"Muhakkak çıkacağız Kemal'im, ama sahici manasıyla yarın, ama sembolik manasıyla yarın. Bizim halimiz İstiklâl Marşı'nadaki en güzel mısraa uygun düşmektedir: Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın."

Nâzım, affı düşünürken, Bursa'da kalacağı süre için-

de geçimini ve yakınlarının geçimine katkıları da düşünmüyor değildi. Nitekim *Raşit* çıkmadan, ona dokumacılık projesinden söz etmişti. *Nâzım*, çalıştığı daireden bir kaç yüz lirayı üzerine geçiren *Ertuğrul* adında sekiz yılı aşkın hapse mahkûm birisi *Nâzım*'a şu öneride bulunmuştu:

Bir kaç güne kadar hapisliği sona erecek bir mahkûmun bir kaç dokuma tezgahı var. O bunları satıp çıkmak istiyor. Bunu siz alırsanız rahatlıkla bir dokuma atölyesi kurabilirsiniz.

Nâzım da, sırasıyla hapishane kâtibinin görüşünü sormuş, sonra konuyu hapishane müdürüne açmış, en son sözü savcı söyleyeceğinden onun da onayını alınca öneriye "Peki" demişti. Mahkûmun iki tezgahını, sonra da onun aracılığıyla dışardan işler durumdaki bir başka tezgahı taksit taksit ödeme koşuluyla aldı. *Raşit*, de bu alışverişte sermaye koymuştu. *Kemal Tahir*'den de bir miktar sermaye tedarik edilmişti. Başkonu, dışardan iplik bulmaktı, bu da kooperatife ortak olarak çözümlenmişti. Mahkûmlardan dokumacılığı bilenler vardı. Kamçılı tezgah ustası bulundu, apre ve kasarlamacı kendiliğinden istekli oldu. Dokuma atölyesi çalışmaya başladı.

Raşit, hapislikten kurtulunca şunu yapacaktı: Adana ve Mersin'de toptan alıcı bulacak, yatak ve yorgan çarşafları, masa örtüleri, peştamal ve benzeri ürünlerini satacak toptancı bulunca *Nâzım*'a yazacak, hangi desenlerden kaçar tane isteyeceğini öğrenecekti. Satıştan elde edilecek kârın *Raşit*'in sermayesine göre payına düşeni yanında bırakmasını *Nâzım* ona yazacak, böylece aile bütçesine Bursa Hapishanesi "*Nâzım*'lar dokuma atölyesi"nden en az (!) ayda yetmiş beş lira kazanacaktı.

Bu proje gerçekleşirse, *Nâzım*, *Kemal Tahir*'e de ayda kırk lira gönderebileceğini bildiriyordu. Ama *Raşit*, gününü doldurup çıkınca, *Nâzım*'ın yanında düşünülmeyecek kadar boşluk bıraktı. *Nâzım*, mektup yazarken bile içinde *Raşit*'ten ayrılmanın hüznü şahlanıyor, istediği konuları is-

tediği kıvamda yazamıyordu. O kadar ki, koskoca hapishanede sanki yapayalnızdı. Bazan resim yapmaya çalışıyor, usanıyor, yazı yazmağa geçiyordu. Onu da sürdüremeyince aşağı katlara iniyor, Memleketimden İnsan Manzaraları'na yeni malzeme olacak konular bulmaya önem veriyor, kimseye yaklaşmayı canı istemiyordu. Koğuşuna çıkıp bir kitabı alıyor, bir kaç sayfa okuduktan sonra, kitabın konusu bile aklından uçup gidiyor, haftalar böyle dağınık, ama yıldırım hızıyla geçiyordu.

Bu yalnızlık ve bazı haftalar kimsenin yüzünü bile görmek istemeyen ruh hali, sonunda bilinçli bir şekilde geçti ve *Raşit*'in ilk mektubu geldi. Ekim 1943 ortasında kendi iç huzuruna kavuşan *Nâzım* doludizgin çalışmaya başladı. *Raşit*'ten gelen ikinci mektupta, oturdukları evden çıkma ve daha elverişli bir yere taşınmadan söz ediliyordu. Bursa'dan ayrılış da *Raşit*'te müthiş etkiler yapmıştı. Eşine, kızına, babasına, ailesine kavuşmanın mutluluğu vardı ama, *Nâzım*'la geçen yılların alışkanlığını sürdürmesi olası değildi.

Raşit, bir yandan belirsiz saatlerde evden çıkıyor, iş aramak için Adana kazan, kendisi kepçe dolaşıp duruyordu. Yemek saati belirsiz, akşama eve dönüşü bile nerdeyse arkadaşlarının tutumuna bağlıydı. Oysa *Nâzım*'ın yanında iken böyle miydi? *Nâzım,* gününü planladığı gibi saatlere bölmüştü. Belli saat dilimlerinde belli işleri yapar, kendini o çalışma bölümündeki işin heyecanına verir ve yanındaki kişiyi bile yok sayarak kendini ürününe kaptırırdı. *Raşit*'se, Adana'da pek çok adı, ünü "hayırsever, herkese iş verir" diye çıkmış, büyük sıfatları olan adamları onbeş gün boyunca ziyaret edip iş aramış, hepsinin yalancı birer "hayırsever" olduklarını, kimseye "iş veren" değil, kimden kaz gelecekse ona cılız bir tavuk veren olduklarını anlamıştı.

Ünü büyük *Nâzım,* bunlara benzemiyordu hiç..

Neyi savunuyorsa ona uygun hareket eden bir insandı. Hiç bir çalışan insanı küçümsemez, onlara yardımcı ol-

mak için sahici çabalar gösterirdi. *Sütçü Hasan*'a da, *Bobi Niyazi*'ye de, *Sıhhiye Kâzım*'a da, *Çorapçı Zeki Beye* de önce "insan" oldukları için aynı saygıyla yaklaşır, sonra onların sorunlarını gerçekten elinden geldiği ölçüde çözmeye yarayacak görüşleri ciddi ciddi anlatır, onları mutlu ederdi. Şimdi *Raşit,* Adana'da, beş yıl sonra böyle birini bulmak için yılların geçmesini bekleyecek, belki bulacak, belki bulmayacaktı.

Eski kitap ve dergi satan sahaf türü bir dükkanın önünden geçerken Yeni Mecmua'nın 1940 sayılarını gördü. Bunları hapishanede iken bulamamıştı. Oysa bu dergileri okumayı seviyordu. Bunlardan birinde *Hakkı Süha*'nın bir yazısını okudu, kafası allak bullak oldu.

Raşit'in Adana Sevgisinde Yer alan semtler, sesler... Ve Nâzım'ın Özel İsteği

İnsan, doğup büyüdüğü yeri, başka türlü sever. Orada çocukluğu geçtiği, ilk gençlik yıllarının arkadaşlıkları yaşandığından olacak, doğum yerinin anısı başkalaşır. *Raşit* de doğma-büyüme Adanalı olduğundan, mahpuslukta Adana'yı özlüyor, bunu eşine bir şiirle dile getiriyordu.

Adana'yı öyle özledim, öyle özledim ki..
Hatırlar mısın bilmem,
kol kola
Asfalt yolda
gezmeğe çıkardık geceleri..
Parkın yanında bir büyük konak vardı.
beyaz havuzunun fıskıyesiyle.
gece gündüz akardı.
Asfaltın kenarında
geniş yapraklı ağaçlarıyla "kübük" evler,
ve uzakta derinden derine
düdükleri öterdi bekçilerin.
Sonra nasıl olurdu bilmem
birdenbire hava gürler,
yıldızlar sönüverirdi de,
yağmur gelecek galiba derdin.
Küçücüktü evimiz:

hurmalı mahallede
kocaman konağın
-konak haraptı-
alt katındaki oda.
Gülbenkyan'ın çırçır fabrikasına bakardı.
Soldaki pencereye
üzerinde tavus kuşu dolaşan
ince bir tül asmıştın.
Sokakta gençler görmesinler diye seni,
küçük petrol lambanı yakmadan otururdun.
Üzülme karıcığım
ne kaldı burda zaten?
Rüya görüyorsan iyiye yor.
İyiye yorulan rüyalar
iyi oluyor...

Raşit, Adana'dan *Nâzım*'a gönderdiği mektupta durumu ve kızı *Yıldız* hakkında bilgiler verdi. *Nâzım*, öz çocuğu olmamanın acı özlemini, eşi *Piraye Hanımın* oğlu *Memet Fuat*'a olan sevgisiyle gidermeye çalışıyordu. Ama, yakınlarının, sevdiklerinin bir çocuğu oldu mu, ona bayılır, o çocuk hakkında önerilerde, tavsiyelerde bulunurdu. *Raşit*'ten aldığı mektup üzerine, Haziran 1944 ortalarında *Nâzım* şu mektubu gönderdi:

"Raşit Kardeşim,

Mektubunu büyük bir hazla iki defa okudum. Yine de okuyacağım.Notların çok güzeldi.Şiirler de iyi. Yalnız böyle küçük hâletiruhiye şiirlerinde, enstantanelerde -bence- mutlaka güzel kafiye olmalı. Sonra şiir elbette ki, senin söylediğin gibi biraz da becerikli, ustaca ifadeyi meramdır.

Fakat mektubunu bana iki defa okutan ve daha iki defa da okutacak olan taraftorunum Yıldız'cığım hakkında yazdıklarındır. Öyle canlı ki gözümün önünde ve onu öyle seviyorum ki. Annesinden dayak yiyip sana şikâyete gelmesi faslını okurken ağladım. Kızıma söyle Yıldız'ı dö-

verse vallahi, billahi kendisiyle bozuşuruz. Böyle şirin ve akıllı bir mahluk kedi olsa dövülmez, nerde ki benim Yıldız'ım.

Bana bak Râşit senden ve kızımdan bir ricam var, biraz utanıyorum ama kusura bakmayın, hani peşin söyleyeyim ki her hangi bir sebepten dolayı olmasa da gücenmem, mesele şu, eğer yeni doğacak çocuğun oğlan olursa ismini Nâzım koyun. Ama dedim ya, önceden verilmiş sözünüz ve başka icaplar varsa, isteğimden vaz geçerim. Ama mahzur yoksa, senin ve kızımın oğluna benim adımın konması beni sahiden tasavvur edemeyeceğiniz kadar bahtiyar edecek.

Kızımın ve torunumun büyük ve küçük kutularını Sinop'tan yolladılar. Ben de Mersinli Şâkir Ağa'nın buraya onu ziyarete gelen ve babanı tanıyan akrabaları vasıtasıyla babana yolladım. Ondan alırsın ve bana bildirirsin.

Sana yirmi lira yollamıştım, bundan bir hafta kadar önce aldın mı? Biraz sabret ay sonuna doğru otuz kırk lira daha göndereceğim. Senin tezgâh bu suretle normal çalışmaya başlamış olacak.

Senden bir recam daha var. Benim Manzaralar'da bir işçi Fuat vardır, onun eser icabı tahliyesi ve Adana'ya gitmesi, orda tesviyecilik etmesi gerekiyor. Sen kendini onun yerine koy ve bana mektuplarında onun ağzından muhitine ve insanlarına dair biriki şey yaz, ben de onları işler Manzaralar'da kullanırım. Bu suretle bir cenup vilayetindeki işçi muhitinden kısa da olsa bir pasaj temin edilmiş olur kitaba.

Sabahattin'den ben de bir mektup aldım, hakkımda sana yazdıklarını yüzüme karşı söylüyor. Bak bu sefer sahiden yerin dibine geçtim.

İki üç gündür, fazla değil şu son güç gündür kısa bir tenbellik geçirdim. Yarın yine işe başlıyorum.

Bizim burda ressam berber İbrahim vardı ya, resmi inanılmayacak, akla sığmayacak kadar ilerletti. Ben de göz-

lerim sulana sulana halkımın büyük istidatlarından birine örnek olan bu hadise karşısında hazdan ve bahtiyarlıktan böbür böbürleniyorum.

Büyük Türk halkı. Nasıl bütün dünya halkları gibi yaratıcıdır ve nasıl sevilmeğe, hayran olunmağa değer ve uğrunda gebermek en ehemmiyetsiz iştir. Çalışmak lazım, yaşamak ve çalışmak ve dövüşmek.

Sülker'den mektup aldım. Cevap verdim. Cevap alamadım.

Seni, -hayır senden başlamayacağım,- kızımdan da başlamıyorum, hatta ona küsüm, torunumu, seni ve kızımı hasretle kucaklarım. Beni mektupsuz bırakma. Üçünüz canımın içindesiniz. Şimdi, yakında dörtleşeceksiniz. Aman dikkat et, doğum ne de olsa tehlikeli iştir.

Nâzım"

Dokumacılığın Başlangıcı

Nâzım Hikmet, geçim sıkıntısı içinde hapisteydi. Mahkûmlarla ara sıra konuşabildiği zaman candan dostlar edinmişti. Bir gün *Ertuğrul* adında bir hükümlü *Nâzım*'a şu öneride bulunmuştu:

"Üstad, bir fikrim var, bilmem ne dersin?"

"Söyle bakalım neymiş bu parlak fikrin" demişti *Nâzım*. *Ertuğrul*'un önerisi şuydu:

Üzerine devletin parasını geçirmekten hükümlü olan bu genç'in koğuşunda yatan bir başka hükümlü yakında tahliye edilecekti. Onun bir kaç dokuma tezgahı vardı.Onları satmak istiyordu gider ayak. *Nâzım* bunları alabilirse, hapishanenin iş esasına dayalı bölümünde bir dokuma atölyesi açabilir ve hem çalışır, hem çalıştırır, para kazanılır ve boş vakitler ziyan edilmemiş olurdu. *Nâzım:*

"Bir düşüneyim, Savcı Beyle, Müdür Beyle görüşeyim de." dedi.

Savcı *İzzet Akçal*, iyi yürekli, cesur ve dikkatli bir hukukçuydu. *Nâzım*'ı da şair olarak severdi. *Nâzım*'ın önerisini bir kaç bakımdan yararlı buldu. Üstelik atölye Bursa iplik kooperatifine de ortak olursa ilk gereksinmeler ucuza alınabilirdi. Tezgâh işi olumlu yolda gelişti. Bu kamçılı tezgahlarda çalışmak için yanına başka hükümlüleri de

"işçi" olarak alan *Nâzım* neredeyse "patron" oluyordu. Ama *Nâzım*, elde edilecek geliri "pay"lara ayırmıştı. Bir pay *Raşit*'e, bir pay *Kemal Tahir*'e, bir pay tezgâh önerisini yapan *Ertuğrul*'a, iki pay eşi *Piraye Hanıma*, bir pay da kendisine ayrılacaktı. Altıya bölünecek gelirden yararlanacakların bir kaçının tezgâh alımında paraca hiç bir katkısı yoktu. Ama *Nâzım*, onların mektuplarını, yakınlıklarını "mutlu olması" aracı sayıyor ve onlara bu önemli katkıları için pay ayırıyordu. Ne yazık ki tezgâh işi bir dergide anti-komünizm ticareti yapan bir yazar tarafından abartılıyor. Bursa Savcısı bile suçlanıyordu. *Nâzım*, ürünlerini satmada güçlük çektiği halde, uğraşlarına karşın başka seçeneği yoktu. Üretecekler, biraz kazanacaklardı. Belli belirsiz çeviri gelirleri de mevsimlerin değişimi gereği giysiye, çamaşıra gidecekti. Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesinde birlikte suçlandıkları *Nuri Tahir, Ani* ve arkadaşları da tahta işlerinde çalışıyor, oymacılık, süslemecilik, vernikleme ile kutular, mahfazalar, sigara tabakaları yapıyor, satıp nafakalarını çıkarıyorlardı.

Nâzım, bu kutulardan *Raşit*'in eşi ve iki numaralı *Nâzım* için istekte bulunmuş, *Nuri Tahir* de yaptıklarından, en zariflerinden üzerlerine armağan gideceklerin adlarını da işleyerek göndermişlerdi. Bunları *Raşit*'e yollayan *Nâzım* çok mutluydu. *Nâzım*, mektubunda şöyle yazmıştı:

"Raşit kardeşim,

Bu armağanlar Nuri Tahir'lerin marifeti, hoşça kullansın yengem ve adaşım. Sen bu cins işlemeli sigaralık, saat, yüzük koyacak, işlemeli kül tablalık vesaireden satabilirsen, Nuri Tahir'lere yazayım sana doğrudan doğruya göndersinler. Mektupla fiyatı konusunda anlaşırsınız. Benden bu kadar. Gözlerinizi öperim, şimdilik sıra sende.."

Nâzım, "Memleketimden insan Manzaraları" adını alacak olan büyük yapıtına çalışıyordu, daha önceki mek-

tubunda *Raşit*'ten "bir işçi Fuat" tipini, uğraşını, yaşamını, işe ve dünya haline karşı tavrını düz yazı ile anlatmasını istemişti. Bu malzemeyi şiirleştirecek ve "Manzaralar" da kullanacaktı. *Raşit*, bir süre sonra *Nâzım*'a "Tesviyeci güneyli tipi"ni çizen bir mektup gönderdi. *Nâzım*, bu portreyi ve başka konuları içeren mektubunu aldıktan sonra yanıt verdi:

"Raşit kardeşim,

Mektubunu, mecmuaları aldım, Derhal cevap veriyorum.

Sana muşamba yolladım, alınca bildirirsin. Bugün de 25 lira gönderiyorum. Onu da alınca bildir. Piraye gitti. Annem geldi. O da gitti. Yine yalnızım. Annemin gözleri artık iyice perdeleniyor, yakında ameliyat olacak.

Kadir'in şiirini pek beğendim. Bu iyi yürekli şair, gıdasızlıktan, bakımsızlıktan ölecek diye korkuyorum ve tasavvur edemeyeceğin kadar üzülüyorum. Adresini iyice biliyorsan ona, imkân olursa yardım etmek isterim. Hiç olmazsa biraz yemek parası gönderebilsem. Çok iyi, tam manasıyla şair oğlan.

Senin hikâye ile Sülker'in yazıları hakkında düşündüklerimi mufassalan bir iki gün sonra bildiririm.

Yıldız dehşetli bir kız, çok akıllı bir insan olacak. Kuzum şunu kucakla ve benim tarafımdan bol bol öp -ama canını acıtmadan-. Senin çalışma bilançon mükemmel, pek sevindim. Unutma Raşit, dünya ölçüsünde muharrir olmak lazım. Uçak asrında memleket ölçüsünde muharrir olmak yetmez.

Ben bir aydır tezgâh işleriyle fazla uğraştığım ve gelip gidenim olduğu için çalışmağı ihmal ettim, fakat bugün tekrar işe koyuldum.

Hepinizi hasretle kucaklarım, bu mektup böyle kısa oldu. Yarın arkasından öteki gelecek.

Seni bekletmeyeyim diye bunu hemen gönderiyorum.

Nâzım"

Raşit, Romana Geçmek İstedi

Raşit de çocuğu olduktan sonra gelir getirebilir inancıyla hikâye kitabını derleyip toparlamaya ve ona ad bulmaya çalışıyordu. Bulduğu ilk ad: "Memleketimden İnsanlar"dı. *Nâzım,* bu adı beğenmedi.Çünkü kendisinin Memleketimden İnsan Manzaraları şiir dizisi vardı, *Kemal Tahir*'in "Göl İnsanları" Tan'da yayınlanmıştı. Ayrıca "Çıplak İnsanlar" diye bir romana başlamıştı. Bunlar varken *Raşit*'in "Memleketimden İnsanlar"ı uygun düşmezdi. *Raşit,* bu uyarıyı haklı buldu ve çıkacak kitabının adını aramaya koyuldu.

Bu arada af bekleyen *Nâzım,* araya Cumhuriyet Bayramı girdiği halde Ankara'dan ses sada çıkmaması üzerine yeni yorumlara daldı. *Raşit*'e mektup yazdı:

"Raşit,

Mektubuna cevapta geciktim. Araya Cumhuriyet Bayramı girdi. Postaya adam gitmedi. Bir iş edindiğine pek memnun oldum. İbrişim işi hakkında sana çorbacı mektup yazıyor. Öyle sanıyorum ki biz de Avrupa gibi bu son sıkıntılı kışı geçirdikten sonra nisbeten feraha kavuşacağız.Örfi İdare kalksın İstanbul'da sana bir iş ararız. Kim bilir belki biz de o zamana kadar çıkarız.

Kemal Tahir'in çok çok selamları var. Sana gönderdiğim gibi ona da şu benim küçük mırıltıları yollamıştım. Her nedense pek beğendi. Ben her gece böyle birer küçük şey yazıyorum. Bir taraftan da Manzaralar'a çalışıyorum.

Gelelim senin roman meselesine. Derhal başla. Çok reca ederim. Derhal başla. İstersen ilkönce dar ölçüde küçük bir romana başla, fakat hemen başla. B A Ş L A!!!!

Nâzım ve Yıldız hakkında yazdıklarını nasıl büyük bir zevkle okuyorum. bilemezsin. Onları sana malzeme diye saklıyorum, günün birinde çok işine yarayacak.

On gündür Piraye'den mektup almadım. Meraktayım. Yarın telgraf çekeceğim. Malum, oğlanın hastalığı beni mektup bahsinde büsbütün evhamlı yaptı.

Kızımın gözlerinden öperim. Kaç mektuptur onu ihmal ediyorum. Ama emin olsun ki benim has kızımdır. Bana Nâzım ve Yıldız gibi iki torun vermesi onu ebediyyen bağrımda en kıymetli bir hazine gibi saklamam için yeter.

Bizim Müdür Tahsin Bey galiba istifa edecek. Yazık olacak hapishane için.

Raşit'ciğim, çoğu gitti azı kaldı. Sık dişini biraz daha. Güneşli günler yakındır. Hepinizi hasretle kucaklar, mektubunu beklerim canım kardeşim.

Nâzım"

* * *

Raşit, iç sıkıntılarını roman okuyarak unutmaya çalışıyordu. *Andre Malro, Şolohov, Tolstoy, Panait İstrati, Gorki*'den ne bulmuşsa onu okumuş, bunlar hakkındaki görüşlerini *Nâzım*'a yazmıştı. Son olarak *Gogol*'dan okumuştu. Ah bunlar ayarında roman yazabilsem, diyordu *Raşit*. Ondaki inanç, bu romancıların bütün yapıtları birbirinden güzeldi. Oysa *Nâzım, Raşit*'teki bu sanıyı değiştirmek istedi ve:

"Gogol, Tolstoy, Şolohov hakkında yazdıkların -o say-

dığın kitapları bakımından- pek doğrudur. Ama unutma ki ne Tolstoy'un her kitabı mesela Harp ve Sulh'üne benzer, ne de Şolohov'un her kitabı Uyandırılmış Toprak tekniğindedir."

Aslında roman konusunda *Raşit* doğru şeyler düşünüyor; haklı görüşler belirtiyordu. *Nâzım*'sa hikâye ve romanın masa başında uydurulmasını kesinlikle doğru bulmuyor, hayatın içinden alınan konuların bilinçle değerlendirilmesi gerektiğini savunuyordu. *Raşit*'le mahpushanede bunu çok konuşmuş, çok tartışmışlardı. Şimdi *Raşit*'in bu görüşlere uygun fikirler ileri sürmesi onu çok sevindiriyordu. Demek ki anlattıkları etkili olmuş veya ne demek istediğini anlatabilmişti. *Nâzım* "masa başında yapılan nazariyenin doğruluğu ve yanlışlığı pratiğin mihengine vurulunca ortaya çıktı" diyordu. *Raşit*'in görüşlerini haklı buluyor bir noktaya dikkat etmesini istiyordu:

"Elbette ki haklısın, yalnız o tiplerin ana hatlarında sosyal şartlarına göre beraberliği ve benzerliği meselesi herhangi bir Avrupa muharririnin fikri değildir. Yerli malıdır."

Realiteden bölümler alarak bunları romanlaştırmanın elbette geçmişi vardı. Ancak bütün yazarlar aynı teknikle bu realite parçalarını romanlaştırmamışlardı. Her yiğidin bir yoğurt yiyişi olduğu gibi her ünlü romancının da kendine göre teknik kullanma tarzı vardı romanında. Realite parçalarını romanlaştırmada, *Nâzım* bildiği teknik usulleri *Raşit*'e aktarması şöyle oldu:

"Tolstoy'un Harp ve Sulh'ü: Burada bir memlekette, hatta bir kıtanın bir kısmında, bir tarihi devir, ana hattında, hayatları birbirine muhtelif vesilelerle, bazen bu vesileler hayatta olduğu gibi gayet ehemmiyetsizdir, rastlayan birinci planda onbeş yirmi tipin bazen şayanı hayret ferdi psikoloji incelikleriyle ve çok uzun tarihi devirler için ve

aşağı yukarı bütün sınıflar arasında müşterek ruh haletlerinin tesbitiyle yapılmıştır. Bu onbeş yirmi tane ve bir birbirlerine rastlayan insanın etrafında ikinci ve üçüncü derece de onbeş yirmi insan daha verilmiş ve kütle psikolojisi yine bu birinci ve ikinci derecedeki yığınla tipin hayat seyirlerinde rastladıkları vakalar için -mesela orduda, harp esnasında, mütareke sırasında, ricat ve hücum sırasında, köyde, istihsalde filan- inanılmaz bir berraklıkla belirtmiştir. Sonra o devrin hâkim sınıfları arasında hüküm süren ruh haleti, felsefi cereyanlar, zihniyet vesaire de tespit edilmiştir. Bu bir usul. Ve zaten bundan dolayı Tolstoy'un bu romanına her iki manada dünyanın en büyük romanı diyorlar.

Sonra Zola'nın usulü var. O da bir tarihi devirde bütün bir memleketi bütün sınıflarıyla ve kendi anlayışına göre bir realizmle veriyor. Bunun için de bir aileyi, muhtelif kollarıyla almış ve ailenin birbirinden uzak ve yakın fertleri muhtelif sosyal sınıflara mensup olarak göz önünde tutulmuş. Ve ayrı ayrı ciltlerde bu aile efradı arasında kütle psikolojisi de verilerek ve yığınla başka tipler de işlenerek bir devirdeki Fransa yazılmış.

Sonra Şolohov'un ve Malro'nun kitapları geliyor.

Şolohov'un Uyandırılmış Toprak'ı, bir muhitte, bir muayyen tarihi devirdi, o muhiti müştereken ilgilendiren bir büyük mesele etrafında ve o meselenin seyrini önplana alıp, alakamızı bu mesele etrafında toplayarak ve teknik bağı bu meselenin seyriyle temin ederek yazılmıştır. Sakin Don isimli roman ise, teknik bakımdan Harp ve Sulh'a benzer. Marlo'nun Espuar (Ümit) isimli romanı ise, insanların arasındaki bağlar ikinci planda kalmak şartıyla, fakat insanların kendileri ikinci planda, bir tarihi devirde, bir memleketteki büyük bir aksiyonu bazan röportaj unsurlarını da kullanarak seyir halinde verir. Sonra bir de benim Manzaralar var ki, bunun üzerinde duracak değilim. Çünkü konuştuk, malumdur. Bütün bu usullerden başka bir teknikle, ki ne kadar başka olsa yine içinde mutlaka

kendinden evvelkilerin canlı kalan ve kendisini hazırlayan unsurlarını taşıyacaktır. Nitekim ötekilerde de aynı hususiyet vardır, evet yeni bir teknikle, bir montaj usulüyle büyük realite parçalarını romana ve büyük hatta küçük hikâyeye sokmak elbette ki mümkündür ve sokulmalıdır. Yalnız, ne olursa olsun unutulmaması gereken bir şey var; eseri, alakamızı bir an için kaybetmeden ve sıkıntıya düşmeden okumalıyız. Yani, bir okuyucu olarak karın ve ben okuyabilmeliyim. Çünkü en modern teknikle yazılmış da (olsa) bir eser için, bir amele olan karınla, bir ileri muharrir olan ben ölçüyüz. Denemelerine hemen başla.

Bunu yaparken neyi senden öncekilerden aldığını, neyi senden öncekilerin düşündüğünü ve neyi kendin düşünüp kendin ilk defa yaptığını iyice ve tam şuurla bilmek faydalıdır.

Realiteye karşı hassaslığına hayranım. Sende romancı, hikâyeci kumaşı mükemmeldir. Muvaffak olmaman için hiç bir sebep yoktur. Cesursun. Bilgin biraz noksandır. Onu da bir taraftan telafi ederken, bir taraftan da en çıplak realiteyle hergün burun buruna olman bu eksikliğini giderecektir. Sana dehşetli güveniyorum."

Raşit, mektuplarında *Nâzım*'a sevindirici haberler veriyordu:

Yazmaya çalışıyordu boyuna. En ünlü yazarların şaheserlerini durmadan okuyordu. Kellesi, ciğeri beş para etmez kişilerle görüşmüyor, onları zengin çevreleri içinde bir hastayı inceler gibi, sanki doktormuşcasına izliyor, yaşamlarının sorun dedikleri entipüften konuları öğreniyordu. Eşinin fabrikalardaki arkadaşlarıyla ilgili anlatılarını dikkatle dinliyor ve bunların ortak noktalarını kavrıyordu.

Nâzım da, *"Raşit, diyordu, bu tempoyla çalışırsan, görürsen, düşünürsen çok uzak olmayan bir zamanda Türk halkına ve onun kanalıyla dünya halkına başeserler vere-*

ceksin. Yolun, cesaretin, azmin, ve bilhassa soğukkanlılığın, iraden ve ayıklığın açık olsun kardeşim."

Nâzım'ın "ayıklığın" sözcüğüne yer vermesi önemliydi. Çünkü, *Raşit* gönderdiği mektupta şöyle yazmıştı:

"İçkiyi bıraktım, kaç gündür ağzıma bir damla rakı koymadım. Zaten şarabı, birayı sevmiyorum."

O mektubun "ayık kafayla" yazıldığı gerçekti. *Nâzım*, içki aleyhindeki sözlerinin etkisiyle *Raşit*'in içkiye ara vermesine sevindi. Ama, yine de "ayıklığı" vurgulamada yarar görüyordu.

Nâzım, ayrıca bazı noktalarda durup *Raşit*'i aydınlatmak istedi:

"Ne kadar çok hayata girersen, ne kadar çok ve çeşitli insan tanır ve onların işlerine faal olarak karışırsan, bu yirminci asırda o kadar iyi ve kuvvetli romancı olmak imkânı artar."

Bir süre sonra *Raşit*, yazdığı yeni hikâyelerinden bir kaçını *Nâzım*'a postaladı. *Nâzım* bunları alır almaz bir solukta okudu. biraz düşündükten ve piposunu ateşledikten sonra en beğendiğinden başlayarak onları yeni bir sıra ile yeniden okudu. Sonra *Raşit*'e şunları yazdı:

"Hikayeleri baştan okuyorum, ağır ağır ve tatlarını çıkara çıkara. Sen sağ ol. Senden ve eserinden gayet memnunum. Türk halkı ve namuslu insanlıkda memnun olsun."

Bu satırlar ve öğretiler, *Raşit*'te yeni atılımlara yol açıyor, onun hikâyeci ve romancılar arasında en önde gidenlere katılmasına büyük ölçüde yardımcı oluyordu.

Raşit'in Mektupları Ve "Rahat Yalan Söyleyen" Yazar

Adana'da *Nuriye Öğütçü* ve kızının kaldıkları evi değiştirmek isteyen *Raşit Kemali Öğütçü*, eşine daha rahat bir mutfak, kızına ayrı bir odada yatabileceği bir ev, kendisine hikâye, roman ve şiir malzemesiyle başbaşa kalabilecek bir köşesi olacak ev bulmaya çalışması gerekti. Bu düşünce ile kirası şimdilik babasının katkısıyla karşılanabilecek semtlerde ev aradı. Bu süre içinde iş bulma hayaliyle de önerilen kişilerin yazıhanelerine, bürolarına gidip geldi, elleri hep boşta kaldı.

İstiyordu ki *Nâzım*'a, "işe girdim, şu kadar aylık alacağım" diye yazabilsin. Bu nedenle de Bursa'ya mektup göndermede gecikti. *Nâzım* ise, merak içindeydi. Bir kaç gün daha bekleyecek, mektup alamazsa *Raşit*'e telgraf çekecekti. Bunu da hesaplayan *Raşit*, iş bulamamanın sıkıntısından kurtulmak *Nâzım*'ın havasına girmek için ona mektup yazmaya başladı, postaya verdikten sonra, yatmadan önce okuduğu eski Yeni Mecmualardan birinde çıkan *Nâzım*'ın portresini çizen *Hakkı Süha* imzalı yazıyı okuyup sinirlendi. Bu yazarın yazdıklarıyla, kendisinin tanıdığı *Nâzım Hikmet* arasında dağlar kadar fark vardı. Bu duygularla, yazdığı bir şiiri de ekleyerek postaladı. Çok kısa süre sonra 23 Kasım 1943'te *Nâzım*'ın yanıtı geldi; *Nâzım:*

"Sen şiiri iyice ilerlettin", diyordu. *"Pek beğendim. Bilirsin ya, ben bu işlerde kompliman filan yapmam, ne düşünüyorsam onu söylerim. Şiirin hakikaten güzeldir. Bazı yerleri, hakikaten güzel, bazı yerleri hakikaten güzelin de üstünde. Hikâyeni çok beğendim. onun hakkında uzun uzadıya düşündüklerimi yazacağım. Fakat şimdiden ona da mükemmel damgasını bastım. Sonra notlar bir harika. Gerek kazaya dair, gerekse benim torunun konuşmalarına dair. Aman bunları kaybetme. Bana yazarken bir kopyasını da kendin için çıkar. Göreyim seni Raşit. Türk halkının, güzel yurdunun ve güzel dünyanın ve en iyi insanların yüzlerini kara çıkarma. Memleketine, halkına, dünyaya ve insanlar layık büyük bir muharrir olacaksın. Yolun açık olsun. Senden öyle ümitvarım ki, hiç kimse için bu kadar kısa zamanda böyle ümitli olmamıştım."*

Nâzım, Raşit'in mektubunda değindiği konuları yanıtladıktan ve kızının konuşmalarından çıkardığı notlardan öyle başarılı bir çocuk edebiyatı malzemesini oluşturacak hikâyeler çıkarılacağından emindi ki, *Raşit*'i bu yolda da destekliyor, gerçekçi bir yazarın bunlardan yararlanmasının önemine değiniyordu.

Raşit, Hakkı Süha adındaki yazarın yazısından söz ederken, bunun hakkında bilgi de istemişti ve yazıyı kesip mektubuna eklemişti.

Bu yazı Yeni Mecmua'nın 62. sayısında 5. sayfada yer alıyordu. "Edebi Portreler" genel başlığı altında Hakkı Süha, 5 Temmuz 1940'daki dergide *"Nâzım Hikmet"* başlıklı bir sayfalık portrede, gerçekle hiç ilgisi olmayan laflar sıralamıştı. Güya, *Nâzım* bir gün "Vakit" vazetesinde bir kaç kişiyle sert, "yalçın" bir tartışmaya tutulmuş. Bu sırada *Hakkı Süha* adındaki yazar da orada onları dinliyormuş. *Nâzım* diyesiymiş ki:

"Sizin hepinizle anlaşabilirim, ama Hakkı Süha ile hayır!"

Bunun üzerine Gezgin takma adıyla az satışlı gazetelerde fıkraları çıkan bu edebiyat öğretmeninin *Nâzım*'a yanıtı şu olmuş:

"Elbette uzlaşamayız. Senin özün sözüne uymuyor, proleter geçiniyor, lord gibi yazıyorsun.. Şiir mecmuaların meydanda. Sayfaların dörtte üç buçuğu boş. Bu kadar israfı lordlardan başka kimse yapmaz. Şiirlerinde "tavan arasındaki odama çekildim diyorsun, halbuki kaloriferli apartımanda oturuyorsun. "Şömendöfer markalı saatime baktım" diye yazıyorsun, halbuki Zenit saati kullanıyorsun. biz hakikaten anlaşamayız."

Ve daha başka küfürlü, suçlamalar...

Nâzım, mektubunda *Raşit*'e bu konuda şunları yazdı:

"Hakkı Süha'yı ben şahsen dahi tanımam. Dur, belki şahsen tanırım, pek farkında değilim, fakat kendisiyle müddeti hayatımda tek kelime konuşmuş değilim. Ve maalesef hayatımda Zenit, yahut Longin marka saata sahip olamadım. Ama ilk fırsatta ve bir yerde unutmamayı garanti edebilirsem, olacağım. ne kolay ne rahat yalan söylüyorlar. Şaşılacak şey."

Gerçekten de *Nâzım*'ı yakından tanıyanlar onun kolunda hiç bir gün Zenit marka saat görmemişlerdi. Şiir kitaplarının dörtte üçünün boş olduğu savı da gerçekle bağdaşmıyordu. Zaten şiir, dizelerden oluşuyordu ve dizeler, hele serbest nazım tekniğiyle yazılmışsa bir kaç kelimelik dizeler de alt alta geliyor, sayfada ister istemez boş yer bulunuyordu. *Hakkı Süha*'nın hayranı olduğu *Orhan Seyfi*'nin, *Yusuf Ziya*'nın şiir kitapları da, *Nâzım*'a yaptığı eleştiriyi fazlasıyla hak ediyor, ama onları eleştirmiyordu:

Nâzım, mektubunda hapishaneden söz ederken de şöyle diyordu:

"Hapishane bildiğin gibi. Türkiye'nin -benim

gördüğüm- en iyi hapishanesi olmakta devam ediyor. Dahili haberlerden bir havadis verecek halde değilim. Çünkü odama kapanmış, aşağı yukarı kimseyle konuşmaya dahi imkân ve vakit bulmadan çalışıyorum."

Raşit'in hapishanede bıraktığı izlenimi de *Nâzım* şöyle özetlemişti:

"Her iyi ve namuslu insanın her yerde bırakacağı iyi hatırayı sen de burada bıraktın. Seni hayırla anıyorlar. Doğrusunu istersen ben senin evden işe, işten eve gelip gitmekle geçen ve sana aynı zamanda görmek, işitmek, düşünmek fırsatını da veren hayatını pek seviyorum. Abur cubur insanlarla görüşüp konuşmadığına ve artık öylelerinin sohbetinden hazmetmediğine de pek seviniyorum."

* * *

Nâzım, kimsenin yalan yazmasına, uydurukçulukla yazar olmasına tahammül edemezdi. *Raşit*'in biraz değil, tümüyle kabahatını örtbas etmeğe tenezzül etmeyen dürüstlüğünü pek beğenmişti. Sonra *Raşit* "elinden geldiği kadar da kabahatlarına karşı mücadele ederdi." *Nâzım*'ın *Raşit*'te bulduğu kusur, evliyken zamparalık yapması, bir de içkiye fazla ilgi duyması. Bunu *Raşit*, Adana'ya gittikten sonraki yaşamından sözederken övgü olarak değil, kusur şeklinde, ama gerçeği yansıtmak amacıyla söylemişti. *Nâzım*'ın kesin inancı şu oldu:

"Dostlarımızın ve bizzat kendimizin şahsi kusurları zaaflarıyla amansız bir mücadeleye girişmeliyiz, fakat bunu bir katolik papazı gibi değil, bir Marksist insan gibi yapmalıyız."

Kemal Tahir de, *Raşit*'te beliren -hapishane dönüşü duyulan-zamparalık ve ayyaşlık konusundaki eleştirilerini

Nâzım'a yazıyor, bunu önleyici çabayı yapabileceğini bildiriyordu. *Nâzım* ise; hemen İsa'ya ait olan bir fıkrayı anımsatıyordu:

"Bir gün İsa'nın önüne zina ettiği saptanmış birini getirmişler ve kadının taşlar atarak öldürülmesi (recmedilmesi) gerektiğini belirtecek kusurlarını sıralamışlar. İsa da bu hükme varmış ama, gelen kalabalığa seslenmiş:

"Kimin günahı yoksa ilk taşı o atsın!" Kemal Tahir'e bunu hatırlattıktan sonra Nâzım kendisi için diyor ki:

"Ben Raşit'in kusurlarına ilk eleştiriyi (ilk taşı atamam) yapamam. Çünkü aynı şeyi ben de yaptım. Bundan sonra öyle bir gönül macerası yaşamak istemiyorum. Ama nihayet insanım ve kim bilir.... Sarhoşluğa gelince, ona bu hususta sen taş atamazsın, bana öyle geliyor ki, sen de -gençliğinde diyelim- içkiye pek de düşman değildin. Bütün bunlara rağmen ben Raşit'in zinasını ve ayyaşlığını hoş görmüyorum, bu iki kusuruna karşı yalnız buradayken değil, fakat bilhassa içki bahsinde, burdan çıktıktan sonra da mücadele ettim ve biraz da başarı elde ettim sanıyorum."

Nâzım'la *Kemal Tahir, Raşit*'in içkisini konu ederlerken o, "bir kazmaya sap olmak için" didiniyordu, iş arıyordu. Aslında o, büyük bir hikâyeci olmuştu.

Adana Garında Geçici Hamal: Raşit Kemal'i! Ve Raşit'in Toplumu Güçlü Eleştirileri

Nâzım, Raşit'in oğlunun beşiğine konulacak muşambayı sağlamış olduğundan annesi sık sık yatağını yıkamak zorunda kalmayacaktı. *Raşit*'e elinden geldiğince yardım etmek istiyor, dokuma tezgâhları buna yeterli oymuyordu. Babıâli'den gelmesi gereken paraları da, kitapçılar göndermede gecikiyordu. Yoksa, alacakları toptan gelebilseydi, Adana'ya bir miktar para postalayacaktı.

Kemal Tahir de gelir sağlayıcı romanlara ağırlık veriyorsa da bunları tezgahlâmada güçlük çekiyordu. Bu işe yardımcı olan *Kemal Sülker* de Konya'da sürgündeydi, ondan böyle bir yardım istemek de güçtü. *Kemal Tahir*'de *Raşid*'i seviyor, beğeniyordu; eline para geçse, arkadaşlık gereğini ondan esirgemezdi.

Bursa cephesi böyle iken Adana cephesinde sinirlilik ve eleştiri vardı.

* * *

Raşit, aile geçimini sağlayabilmek için iş bulmaya mecburdu. 1944 Nisanında Devlet demiryolları Adana işletmesinde basit bir iş bulmuştu. Bunu, mektubunda şöyle yazıyordu:

"Kardeşim,

Mektubunu bugün aldım. Şimdi vakit akşama doğru... Pek erken basan sıcaklarıyla Adana bir haman halvetine benziyor. Güneş devrileli epey olduğu halde havada oynama yok. Bir atölye havası kadar hareketsiz ve yakıcı günler geçiriyoruz.

İş buldum. Sicilimin üstündeki yazıyı şuraya aynen alıyorum:

("T.C. -Münalakat Vekâleti- Devlet Demiryolları İşletme Umum Müdürlüğü. Adana Şehir İstasyonu Muvakkat hamal. Sıra Numarası 1049- Raşit Öğütçü'nün Nüfus Cüzdanı ve bonservisine ait dosyadır. İstihdam numarası 440 dır. Tarih 18/4/944)

Yukarıdaki resmi yazıyı taşıyan mavi zarfı hayatımın yegâne namus vesikası olarak saklıyacağım. Asli hamal bile değilim, muvakkat hamal. Bu, beni katiyyen müteessir etmiyor. Bilakis. Müteessir olanlar, anam, babam, kardeşlerim ve bir hayli samimi arkadaşlarım. Sınıfımdan kopuş tarihimi; bunun romanını ileride yazmak için ne güzel dokümanları depo ediyorum bilsen!

Yurt ve Dünya ile Adımlar da neşriyatlarını tatil ediverdi. Türk edebiyatı. Türk fikriyatı, senelerden beri arzu edilen (kurak)lığa kavuştu. Bugün artık bir edebiyatımız yok. Mecmuaları satın alıyordum: Cigara paramı, kahve paramı, çoğu sefer evimin ekmek parasını vererek bu mecmuaları satın alıyordum... Bunları okurken içimde iki kutup çarpışıyor, biri memleket fikriyatına edilen suikastı görmekten hüzün duyan tarafım; o biri, edebiyatımızı bu hale koyup meydanı da, atı da ellerine aldıkları, hatta kıçlarına motor taktıkları halde uçamayan, uçamayacak olan sersem pilotlara gülen taraf.

Lise talebeleri, lise öğretmenleri "kızıl ölüm", "Allahısmarladık", "Çölde bir İstanbul Kızı"... benzer romanları ağlayarak okuyor; en münevver sınıfımız olduğunu iddia ettikleri küçük burjuvazimizin tıka basa tok, bilekleri

altın halkalar dolu, etekleri diz kapaklarında züppe hanımları modadan, sevmek ve sevişmekten gayrı meseleleri olmayan mankenler haline getirdiler. İnsanlarımız dünyadaki (harp) dehşetini düşünmek değil, yanlarında lafının edilmesini bile istemeyecek kadar (neme lâzımcı) olmuşlar.Sizin beş sene yatmanızı çılgınlığınıza hamleden avukatlar, doktorlar, yüksek öğretmenlerin arasında yaşıyorsunuz. Öyle bir dünya ki, nedenini, niçinini bilmeseniz, bütün bunları hoş görüp siz de onlara gülecek duruma gelmemiş olsanız, cemiyetinizin de, insanlarınızın da daha goygoyculuğu yapmaktan utanmayan palyaçolarınızın da, onların tümüne söğüp beyninize tabancayı sıkabileceğiniz an, en mükemmel bir kurtuluş olurdu.

Bilmem okuyor musunuz? Bir B.D. adlı dergi çıkıyor. Paylaçolardan biri olduğuna zerrece şüphe etmediğim ukala herif, bir Peygamber edasıyla muazzam jestler alıyor, cemiyetteki bozuklukları görüyor, mücerret bir ahlaktır tutturmuş bas bas bağırıyor: Ahlak da ahlak! E, peki ne olmuş? Bu ahlak buhranı nasıl zail olur? Bunları yazan buna cevap vermeyi belki hayatı boyunca düşünmemiştir. Çünkü (ahlakın) ne demek olduğunu, hangi şartlarda ahlak buhranının başladığı, hangi şartlarda buhranın giderildiği, daha doğrusu giderileceğini bile tasavvur etmemiş. Kısacık boyu, koca kafası, tikli mimikleri ile mübarek elini kaldırıyor:

- Artık bu manzara yeter!

İnsanın yazacak yeri olsa da bu herzevekillere ağız dolusu küfretse...

Öbür tarafta, bir başka bunak... Bundan yirmi yıl önce kendisinin dünyada yegane (serseri) olduğunu iddia etmiş ve hayatında yegane doğru laf etmiş olanı... Bugün kalkmış sola çatıyor. Ve nihayet piyasa serserilere kaldı. Bildikleri gibi bağırıp çağırıyorlar, bakalım. Ama benim avuçları nasırlı delikanlının, bu memleketin hakiki sahiplerinin karınları hâlâ aç.

İrticaın propagandasını yapan, geçmişteki şa'şaanın meddahlığını yapanlara iyi bir cevap vermek için elde doküman olmalı da, ta binlerce seneden beri dünyadan şikayet etmekte olan şairlerin şiirlerini sırf bu gözle toplayıp dönem dönem ayırmalı, sonra güçlü bir önsözle bu maziperestlerin herşeye girmiş burunlarına sokmalı.. Ama diyeceksin ki, utanacaklar mı? O da doğru."

Raşit'in dediği gibi geçici hamallığı kabul etmesi, alede, arkadaşları arasında büyük üzüntü yarattı. Sonra çalıştılar, çabaladılar. *Raşit*'e Güzel İzmir Nakliyat Ambarı Müdürlüğünde iş buldular. *Raşit* bunu *Nâzım*'a ve bana şöyle biraz da alaylı bir şekilde yazdı. Yurt ve Dünya, Adımlar gibi ilerici dergilerin Nisan 1944'te kapatılışlarından sonra ırkçılar, Alman Faşizminin izleyicileri ortamı çok elverişli bulmuş, dergilerinde yurtseverlere ileri geri laf etmeye başlamışlardı. Bunu büyük üzüntüyle karşılayan *Raşit*, soyut bir ahlak anlayışına karşı çıkıyor ve maddi yapı konusunu işliyordu. Ama, yapacak bir şey yoktu, küfürü basıyordu sadece... Haziran 1944'te doğru dürüst bir iş bulunca bunun sevinciyle yazdıkları şunlardı:

"Ben artık "boş" değilim. Güzel İzmir Nakliyat ambarı müdir-i umuru, muhasih-i mesûlü, direksiyon as şefi, ne dersen de, ben artık (O) yum. Bu işin de bir kaç aydan fazla devam edebileceğine pek kani değilim. Oysa ki yerim ne kadar iyi.. Müstakil bir yazıhane.. Emrime amade sayısız kâğıt, mürekkep, defter.. İş az, boş zaman çok. Öyle bir rahatlık ki deme gitsin... Ben burda okumaya, yazmaya, yazılarımı temize çekmeğe yarayacak geniş zaman bulabilirim." (3.6.1944)

Nâzım'ın Yazıişleri Müdürlüğü Dersi Ve Bir Kitap Bastırma Tekniği Önerileri

Nâzım, herşeyiyle ilgileniyordu *Raşit*'in. Askere çağrılışı, iş arayışı, kızının konuşmaları, davranışları, eşinin boyanması, süslenmesi... En çok önem verdiği de işsizliği. Boşta kalacak diye nerdeyse *Nâzım*'ın ödü kopuyordu. Boşta kalanın teselli için kendini alkole vereni çok gördüğünden *Raşit*'in içkiye düşmemesini istiyordu. *Raşit,* bir mektubunda yerli gazetelerden birinde, babasının aracılığıyla yazı işleri müdürü olmasının söz konusu edildiğinden sevinçle, biraz da kuşkuyla bahsetmişti. "Yapabilir miyim?" demişti.

Raşit'in bulabileceği işlerin elbette en iyisi bu olacaktı. Hem de böylece bir taşra kentinde başlayan gazeteciliğin İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere daha önemli gazetelere çağrılmayı davet edeceğini de hesaba katarak seviniyordu. Bu bakımdan *Raşit*'in korkusunu gidermek için yazıişleri müdürlüğü konusunda ona bilgi verip moralini düzeltmeye çalıştı. 943'te bu görevin adı henüz "Tahrir Müdürü"ydü, görevlerini de Nâzım şöyle açıkladı:

"Tahrir Müdürü'nün vazifesi: Evvela: Mürettiphanedeki harflerin puntolarını öğrenmek; bunlar numaralıdır. Bunları öğrendikten sonra gazeteye -kendine has bir sayfa

tertibi bulma-, mesela Tan'ın, Cumhuriyet'in, Son Posta'nın sayfa tertipleri birbirinden ayrıdır. Bunları tetkik ederek gazetenin hacmine göre ve ileride, alacağı, ön plana çıkaracağı, satış bakımından enteresan yazıların çeşidine göre bir teknik sayfa tertibi bulmak. Ve bunu her nüshada, ana hattında tekrar etmek. Okuyucu, gazetenin neresinde hangi yazıyı bulacağını bilmeli ve buna alışmalı. Sonra vilayet gazetesi olduğuna göre, muhabirleri azdır. kaç kişiyse, onları vilayetin muhtelif işleri üzerinde planlamak ve sabahleyin o işlere ve o yerlerden haber almağa göndermek. Getirdikleri yazıları, haberleri ve umumiyetle yazıları okumak, mürettiphaneye vermek. İstanbul gazetelerinden kupürler yapmak. Bunlar arasında enteresan şey varsa. Radyoyu muntazaman takib etmek. Anadolu Ajansından gelecek haberleri tasnif etmek. İşte bu. Sen bu işleri ufacık bir acemilik devresinden sonra pek ala yaparsın."

Abdülkadir Kemali Bey'e, Adana'nın önde gelen gazetecilerinin saygısı vardı, onu kırmamak için *Raşit*'e bir iş, belki de yazı işleri müdürlüğü vereceklerini söylemişlerdi ama, bunun arkası gelmemişti. Babası da, onurluydu, kimseye el avuç açacak türden insan değildi. Kısa bir süre sonra *Raşit*'in bunalımlı günlerini sona erdirir düşüncesiyle ona şunu söyledi:

"Oğlum, hikâyelerini bir kitap olacak kadar derle, burada bir yerde bastıralım, parasını ben ödeyeceğim."

Bunun verdiği moral gücüyle, babasının kararını *Raşit* hem *Nâzım*'a yazdı, hem Konya'ya bana... Ben, Adana'da yayınlanan -o yıllarda- gazetelere Konya Milli Kitaplığına ve Halkevi Kitaplığına gidince, göz atıyordum. Teknik bakımdan orta derecedeydiler. Kasa hurufatıyla çalışıyorlardı. Oysa bir roman, ya da hikâye kitabının satırları her defa yeniden döken makinelerde dizdirip (Entertip'lerde) bastırmak, okuyucunun alıştığı bir düzenlemeydi.Bu teknikten geri bir yöntemle yayınlanan bir kitabın alıcısı

az olabilirdi. Kaldı ki, okuyucusu bol olan kentlere Adana'dan gönderilecek bir hikâye kitabını kitapçılar tezgâh altı bırakır, parasını bile göndermeyebilirlerdi. Bu bakımlardan bu görüşe katılmamışım. Babasının vereceği parayla İstanbul'da bir arkadaşa mektup yazar kitabın basılmasını güvenilir bir matbaacıya bırakabilirdik. Babıâli'de dizgici, baskıcı, ciltçi, klişeci dostlarım olmuştu.

Raşit, benim itirazlarımı *Nâzım*'a yazmıştı. *Nâzım*'sa önce *Raşit*'e şöyle bir kolaylık öneriyordu:

Hikâyelerini, bir Adana gazetesine götür, bunlardan para istemeyeceğini, para vermeden basabileceklerini söyle... Yalnız şu şartı koş: Hikâyelerimi şu boyutta dizdirerek gazetede yayınlayın. Bunları, örneğin 13x19.5 boyutunda bir kitap sayfası olacak uzunlukta, 10 santime dizdirin. Her sayfaya 33, ya da 35 satır girecek ölçüde bir formalık (16 sayfalık) duruma gelince, size vereceğim kağıda düz makinada bana kitap basmış olursunuz, baskı parasını da öderim.

Benim buna itirazım vardı. *Raşit,* benim itirazlarımı *Nâzım*'a yazmış. Babasının *Raşit*'in kitabını bastırmak istemesi *Nâzım*'ın pek hoşuna gitmişti. Ama, benim Adana'da bastırma önerisine itirazımdan pek bir şey anlamamıştı. Konuyu derinleştirmek için, kendisinin soruları olarak değil de, *Raşit*'in kendisi benden öğrenmek istiyormuş gibi şunları sıralıyordu:

- Bu bir iki ay içinde benim bir hikâye kitabı çıkarmam doğru mudur? Yararlı mıdır? Doğru değilse ve faydasızsa bunun nedenleri nelerdir?

- Vilayette basılan kitap ilgi toplamaz diyorsun, oysa bu doğru değil.

- Bu kitap okunmaz ve satılmazsa tenkitçiler de kitaba önem vermeyebilir, diyorsun. Ama benim çıkaracağım bir kitabı tenkit edecek mutlaka bulunur.

- İleride açılacak bir kitaplık, benim kitabı bastırmayı planlıyormuş, önce o kütüphane açılsın ve dört başı ma-

mur olmak üzre kitabımın ikinci baskısını yapsın.

"Asıl sorun şu: Senin, Orhan Kemal'in önümüzdeki iki ay içinde kitap çıkarması, bu kitap yüz tane bile satacak olsa, lazım mıdır, faydalı mıdır, değil midir? Buna cevap verilsin. Alacağın cevabı bana yaz, sen de bu hususta düşün, objektif ol. Dışardasın, şartları benden iyi bilmen lazım."

Raşit, bunları bana ayrıntılı olarak bildirdi, ona yazdıklarım, anımsadığım kadarıyla şöyleydi:

Senin hikâyelerin dergilerde ve özel sayı olarak Ankara'da sadece hikâyeler yayımlayan dergide yer alıyor ve ilgi topluyor. Bu kadar aceleye getirmek ve kalitesiz /Teknik bakımdan/ bir hikâye kitabı yayınlamak sana ne sağlayacak? Bence hiç bir şey. İyisi mi, önce bir işe yeleşmeye vakit ayır, görünürde daha bir sürü engelin var: Askerlik, hanımın gebe, para kazanacak duruma gelmedin. Yalnız Bursa hapushanesinin birikimiyle, babanla birlikte özellikle Lübnan'da geçirdiğin günlerin izlerini taşıyan hikâyeler hazırladın. Hayatın içine gir, çok daha mükemmellerini mutlaka yazacaksın. Seni bir kez İstanbul yayımcıları ele geçirsin, hem az da olsa telif hakkı alırsın, hem çevren genişler. Öyle amatörce yayınlanmış bir kitaba imza atmış olman, bana göre sana bir şey kazandırmaz.

1944 Mart ayı sonunda gönderdiğim mektup, sanırım *Raşit*'i tatmin etti. Belki de, Devlet Demiryollarına başvurusunun olumlu sonuç vererek garda geçici hamal olarak işe alınışı (Nisan 1944) hikâye kitabıyla uğraşmaya vakit bulamayışına neden oldu. Zaten eşinin de doğumu giderek yaklaşıyordu. Hamileliği Nisan'da altı bulduğunu, doğacak çocuğa gereken giysilerin ve gereçlerin hazırlığının ilerleyişinden mutlulanıyordu.

Raşit'in bu "geçici hamallığı" bile uzun sürmedi. Hiç bir neden göstermediler. Ne yapsındı? Bir dostun aracılı-

ğıyla Güzel İzmir Nakliyat Ambarı'nda kâtipliğe başladı. İşinden memnundu, ne yazık ki, kısa bir süre sonra bu işe de son verildi. Sonra mutlu bir dönem başladı:

Nâzım'ın mektubunda sorduğu "*Nâzım* doğdu mu?" sorusunun yanıtı tamamdı: *Raşit ve eşinin nur topu gibi bir oğlan çocukları dünyaya geldi ve adını hemen akrabaya, eşe dosta ilan ettiler: Nâzım* (13 Temmuz 1944).

Nâzım mektubu alınca sevincinden mah'pushanede, tanıdıklarını ziyaret ederek onlara çay ikram etti. *Bobi, Çorbacı, Emin Bey, Deve* dedikleri *Alaaddin Bey,* Sıhhiye'deki *Kâzım,* Zabıtçı *İsmail çayı için iki Nâzım*'ın da ömrüne, mutluluğuna dualar ettiler.

Bobi Niyazi, Raşit'in oğluna, hocasının adını koymasını "çok güzel, çok güzel, ne güzel şey be!" diye karşıladı. *Çorbacı Zeki Bey,* çay ikramını kabul etmeyen *Nâzım Hikmet*'in sönen piposunu ateşledi, *Sütçü Hasan:*

"Görüş günü benimki gelince, küçük *Nâzım*'a bir zıbın diktireyim" diye, zengin gönlünü açtı.

Nâzım'ın doğuşu, *Nâzım Hikmet*'i bahtiyar etmişti. 1944'ün Ramazan Bayramından sonra *Raşit*'e gönderdiği mektupta şöyle diyordu:

"Nâzım'ı herkesten, hepinizden önce Yıldız'a emanet ediyorum. Ablalığını göstersin. Ben Nâzım,ablam olmadı diye çok üzülmüşümdür, iki numaralı Nâzım'ın Yıldız gibi bir ablası var, bir çok yönlerden olduğu gibi bu yönden de benden bahtiyar."

Af İhtimali Ve Olumsuz Yayınlar

Hitler Almanyası hesabına casusluk yapanlar yakalanıyor, hapsediliyor, Hitler'in Büyükelçisi'nin nasyonal sosyalizme gönül bağlayan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu bazı kişileri paraca beslediği söylentileri yaygınlaşıyordu. Hatta, ırkçı görüşleri savunarak Türkiye'de hakiki Türklerden başka kimsenin yaşamamasını savunan gençlerin şurada burada konuştukları duyuluyordu. Savaş Doğu Cephesinde Alman tanklarının ilereyişiyle sürerken, Türkiye sınırları dışındaki Türk kökenlileri "kurtarmak" için çalışanların, Türkiye'nin savaşa katılmasını arzulayanların varlığı hükümet, özellikle *Cumhurbaşkanı İsmet İnönü* tarafından iyi biliniyordu.

Hükümet, savaş ekonomisinin baskısı altında pek çok sorunu çözümlemek durumundaydı ve de savaşan ülkeler karşısında izlediği politika çok eleştiriliyor, tarafsızlık politikasına karşı çıkan devletlere karşı *İnönü* kesin tavır koyuyordu. Ama, bazı devletler kendilerinden yana kişilerin mahkûm olmasına bir şey diyemiyor, ancak alttan alta, hükümetin bir "genel af" çıkarmasının politik ortamda rahatlık yaratacağını telkine çalışıyorlardı.

Bunları yakından bilen *Nâzım*'ın dayısı *General Ali Fuat Cebesoy,* bir af çıkarılmasını düşünmeyen *İnönü*'nün,

Nâzım'ın yeniden yargılanıp beraat etmesi halinde buna karışmayacağını ima eden bir özel konuşmasından sonra harekete geçmişti. Adalet Bakanlığı'nın başhukuk danışmasıyla görüşmüş ve hukuk diliyle "iade-i muhakeme"nin nasıl isteneceğini sormuş, kendisine verilen bilgiye göre iki metin hazırlatmış, bunlara birer de dilekçe örneği ekletmiş ve *Nâzım*'ın annesi *Celile Hanım*'a vermişti. *Celile Hanım* müthiş sevinmiş, bunları büyücek bir zarfa koyup iadeli taahhütlü olarak *Nâzım* adresine postaya vermişti.

Nâzım bu dilekçelerden ve yazılacak mektup örneklerinden birini hemen Malatya mahpushanesinde kalan *Kemal Tahir*'e gönderiyor, kendisi de mektupta yazılana uyarak bu dilekçe örneğini olduğu gibi yazıyor, mektubu da ekliyor ve *Cebesoy*'un adresine gönderiyordu.

İnönü'nün imasına göre Askeri Temyiz Mahkemesi, "yeniden yargılanmayı" uygun bulursa, ya ceza büyük ölçüde indirilecek veya suçun gerçekleşmediği yolunda bir karara varacak olursa *Nâzım* hapisten çıkacaktı. Bu durumdan sonra *Kemal Tahir*'in de hapislikten kurtulması "emsal göstererek" sağlanacaktı.

1943 yılı Aralık ayında yapılan bu girişime *Nâzım* bir hayli bel bağladı. Daha önceki af umutlarının boşa çıkmasından sonra *Ali Fuat Cebesoy*'un kendiliğinden bu konuyu ele almasında elbette ciddi bir yarar olacaktı.

Böylece daha önce *Kemal Tahir*'in *İnönü*'ye mektupla ve Meclise dilekçe ile başvurma önerisi (Kasım 1943) geri bırakıldı. *Nâzım* şöyle diyordu *Kemal Tahir*'e:

"İade-i muhakeme yolu gerçekleşirse otomatikman hepimiz, aynı suçun suç ortakları, çıkarmışız. Bu işte ümidim yüzde ellidir. Ve meseleyi etrafıyla, havasıyla birlikte mütalaa ettiğim için yüzde elli kanaatına geldim, yoksa daha az olurdu."

Savaş durumunun gidişatını odasında kendi çizdiği ha-

ritaya göre her gece radyo haberlerine göre dinleyerek değerlendiren *Nâzım Hikmet* bu konu üzerinde daha çok duracak değildi. Zira *"insanlığın kanlı, yahut kansız büyük felâketi ve ıstırabı denilen şey, küçük şahsi felâketlerin, şahısların çektiği ıstıraplarının dışında değil, bunun diyalektik bir sentezidir. Ve şahsın, şahsi felâketleri dışında mücerret hiçbir insanlık ıstırabı yoktur."*

Raşit'in *Nâzım*'a gönderdiği mektupla birlikte gelen dergilerin her biri ayrı telden çalıyordu. Servetifünun (Uyanış), Kovan, Büyük Doğu, Değirmen, Ses günlerce okunacak yazılarla doluydu.

Bunlar arasında açıktan açığa *Hitler* ve *Mussolini* hayranlığı yapanlar vardı, dolaylı olarak Türkiye'nin savaşa katılmasını savunanlar ve isteyenler de seziliyordu. Bazı yazılarda ise, savaş başlamışken Batılı müttefiklerin, kendi aralarında gizlice birleşip Sovyetlere saldırmasının dünya için ne büyük "iyilik" olduğunu yazıp bekleyenler de "akıl hocalığı" yapıyordu. Bunları da, benim *Nâzım*'a gönderdiğim gazetelerin bazı yazarları belirgin şekilde yazıyordu.

Böyle bir ortamda Türk hükümetinin genel af çıkarması akla yakın gelmiyor, yeniden yargılanmalarına karar vermesi olasılığı da ancak yüzde ellilik bir umut taşıyordu.

Her ne kadar *Ali Fuat Paşa, Nâzım*'ın yakınlarına "hapisliğin çoğu gitti, azı kaldı" diyorsa da solcu kesime af ışığı yakılmıyordu. *Nâzım*'ın paşa dayısı af umudu verdiği halde, CHP şairi *Behçet Kemal Çağlar, Nâzım*'ın sosyalistliğini konu yaparak "sosyalistliğin Türklük şuuruyla uygun düşmeyeceğini" yazıyordu. Bu, *Nâzım*'ın affından yana olanları geriletmek için yazılmış bir tutucu makaleydi. *Nâzım,* mektuplaştığı *Kadir*'le bana, hapisteki arkadaşlarına içini dökmek için mektuplar yazdı, *Behçet Kemal Çağlar*'ı yalanladı. *Nâzım*'ın belirttiği şuydu: Türklük şuuru, Türk halkının ve yurdunun esenliğini savunmak, bunu sağlamak için çalışmaktı. Sosyalistler ise elbette vatanseverdi, yurtseverdi, ulusunu, halkını, insanlığı severler ve onların tü-

münün mutluluğunu isterlerdi. *Nâzım "Ah, diyordu, bir saniye olsun memleketini, halkını bir sosyalist gibi, bir sosyalist şairin sevdiği kadar sevmesini bilse, gülerek okuduğum bir yazının yazarı Bay Behçet Kemal bizdeki Türklük şuurunu kavrasa, ona sahip olabilse."*

* * *

Nâzım, "kaç yıldır, diyordu, bu sevgi yüzünden bunca kahrı, eziyeti çekiyor, gönlünce gezip tozmadan uzak, umutla ve dostların mektuplarıyla yaşayarak hasret çekmeyi sürdürüyoruz."

Nâzım'ı Yumruklayan Alman Casusu

1944 Nisanında Ankara'da bazı gençler ve önemli kişiler tutuklanmış. Bu söylentiler Bursa mahpushanesine de yetişmiş. Mahkûmlardan birisi revir'de sağlık memuru gibi çalıştırılıyormuş. Bu mahkûm, askeri mahkemede Almanya hesabına casusluk yaptığı savıyla hüküm giyen bir teğmenmiş, kulağı deliklerdenmiş. Bu Türk teğmen Ankara'daki yeni tutuklamalar konusunu duymuş bir mahkûmla konuşurken şöyle demiş:

"Hükümetin bu tevkifatı, başına bela getirebilir ve düşebilir."

Bu mahkûm, bu sözlere dayanarak başka bir hükümlüye şöyle demiş:

"Ankara'da pek çok önemli şahıslar tevkif edilmiş, bunlar hükümeti düşürecekmiş, haberin olsun. O zaman af çıkar elbet."

Bu konuşmaları Hapishane Müdürüne yetiştiren idarenin görevli mahkûmlarını dinleyen Müdür:

"Siz işinize gidin, etrafa kulak kesilmeye devam edin" demiş. Sonra da Alman casusu teğmeni çağırtmış, bir hayli haşlamış. Bir daha bu tür dedikodu yaparsa hücreye atılacağını kesinlikle bildirmiş. Sıhhiyeci de, dedikoduyu söylediği mahkûmu görünce dövmeye kalkmış. O sırada ora-

dan geçmekte olan *Nâzım* "yapmayın, ayıptır, bırakın kavgayı" demiş; ordudan atılan teğmen *Nâzım*'a küfrederek yumruk sallamış. Bunu gören öteki mahkûmlar adamı yakalamışlar, *Nâzım*'ı korumuşlar ama, sıhhiyeci de yere düşmüş, burnu kanamış, ağzı kanlanmış.

Olay yerine gelen gardiyanlar olayı bastırmışlar. Hapishane Müdürü de disiplinsizlik yaptıklarından *Nâzım*'a da, Almancıya da üçer gün, araya girip kavgaya katılanlara yedişer gün hücre cezası vermiş.

Nâzım'ın yorumu, *Kemal Tahir*'e yazdığı mektupta şöyleydi:

"Alman dostları zevatın himmetiyle, faşizmin yerli yardakçılarının gayretiyle yirmi sekiz sene ceza yedik. Şimdi de faşizme casusluğa teşebbüs edenlerin adam dövmelerine engel olduk diye münferit cezası aldık. Komik değil mi? Mamafi bu komikliğin arkasını arayacağım. Adalet kapısı yalnız faşistlere mi açık?"

Aftan sonra,bu olayın ayrıntısını bana anlatan Nâzım şöyle demişti:

"İyi ki, *Raşit*, tahliye edilmişti. Yoksa, o hadisede yanımda olsaydı, herifi adam akıllı benzetir, bir yerini kırar, belki bu yüzden yeniden hapis cezası giyerdi. Tek sevincim, *Raşit*'in kavga günü hapiste olmamasıydı."

Nâzım, yediği yumruğu unutuyordu ama, *Raşit*'e zarar gelmemesi isteğini öne çıkarıyordu. Arkadaştılar, dosttular, bari o içerde fazla kalmamalı idi.

Askerlik Borcu Niğde'de Ödendi

Yaşamın yasası değişmeden sürüyordu: Bir yandan olumsuzluklar başgösteriyor, bir yandan gelişmeler, sevindirici değişmeler görülüyordu. *Raşit,* iş bulamazken askere çağrılıyor ve "yazıcılık" görevi verilerek "iş" sahibi oluyordu.

Kemal Sülker sürgün edilmiş, hapisteki arkadaşlarının İstanbul'daki işlerini göreceklerden biri ekşilmişti. Özellikle şiir, hikâye, roman yayınlatmada aksaklık başlayacaktı. Ama *Sülker,* Konya'da sivil polis azlığından peşine takacak başkaları daha "tehlikeli" sayıldığından, kendisine Tekel'de bir "iş vererek" günün sekiz, dokuz, saatinde nerede olduğu, ne yaptığı saptanmış oluyordu.

Savaşta bir cephede görülen sıkıntı, başka bir cephede Almanya ve yandaşları aleyhinde gelişiyor, herşeye karşın, her baskıya göğüs geren *İnönü* Türkiye'yi savaşa sokmamada diretiyordu.

Ama *Kemal Tahir*'in ağzını bıçak açmıyordu. *Sülker*'e gönderdiği Sağır Dere ve Kelleci adlı büyük hikâyeleri bir akşam gazetesinde para karşılığı yayınlatacakken, buna vakit bulamadan sürgüne gönderilmişti. Üstelik, *Raşit*'le de Konya tren istasyonunda buluşamamışlardı. Aksilik sürüyordu. Hatta, *Kemal Tahir* şöyle düşünüyordu:

Siyasi şube polisleri *Sülker*'i nezarete almadan evini

de aramışlar, ne varsa alıp Şubeye götürmüşlerdir. Bu arada benim iki büyük hikâye müsveddesini de, eski harflerle yazıldığı için olacak, ne olduğunu anlamak için alıp gitmişler... Bir daha da geri vermezler.. Olan benim büyük hikâyelere oldu yeniden yazmak da bir hayli zaman isteyecek...

İşte, bir de *Raşit*'in askerlik işi çıkmıştı. *Raşit* mektubunda olayı şöyle yazdı:

"Başıma yeni bir dert çıktı. Benim bakiye askerliğim vardı hani, bir ay, beş gün bir şey... Müracaat ettik, "vatan vazifesinden bir ay beş gün borçluyum, şu borcumu eda edeyim de bana bir kıta terhis tezkeresi lütfedin" dedik. "4173 sayılı kanun mucibince 24 ay üzerinden 19 ay beş gün daha askerlik var, buyurun." dediler. Bu açık haksızlık karşısında sağa, sola çırpındık, alakadarlar "haklısın, haklısın ama, dediler, bu emir Kayseri'den gelmiş. Ancak orası vaziyeti ıslah eder!"

Babamın gönlü oldu, bugün gidip (9 Haziran 1944) işi halledecek. Halledilirse ne âlâ, edilmezse, evime çoluk çocuğuma karşı olan vazifemi yüzüstü bırakıp vatan vazifesine koşacağım... Hayırlısı."

Raşit, bir an önce askerlikten geri kalan bölmü bitirip İstanbul'a göçmeyi, burada iş bulmayı, sanat çevresiyle tanışmayı arzuluyordu. *Nâzım*'ın dokumalarını satma işini çözümledikten sonra, 23 Temmuz 1944 günü Niğde'ye gitti. Olup biteni *Nâzım*'a şöyle yazdı:

"Üç günden beri Niğde'deyim. Ora Askerlik Dairesine yazıcı vermişlerdi. Adana'dan beri, beni aramakta olduğunu öğrendiğim polis ve yabancı askerlik şubelerine bir türlü kendimi tanıtamadım. Her ne hal ise... Şimdi gene Adana'ya dönüyorum. Nerde karar kılarsam oradan mektup yazar, bittabi, adresimi de bildiririm."

* * *

Nâzım'ı, affedilme isteği adam akıllı sarmıştı. Hele, *Pavlof* ve *Kornilof* adındaki iki Sovyet vatandaşının affedilmesi için yayınlanan yasa'dan sonra bunun kendileri için de gerçekleşeceğine inanıyordu. *Kemal Tahir* de aynı kanıyı taşıyordu. Hatta *Kemal Tahir,* Cumhurbaşkanına dilekçe gönderip, adli hatayı anlatıp af yetkisini kullanmasını istemeye karar vermişti. *Nâzım*'sa bunun çıkar yol olmadığını sanıyor, ancak Meclise başvurmayı gerekli görüyordu. Af işinin suya düşmesi, *Sülker*'in, *Raşit*'in durumları, Kelleci ve Sağır Dere'nin akibeti üzücü şeylerdi. Ama, sevindirici olanlarını da *Nâzım* unutmuyordu. İşte, sonunda *Raşit,* Malatya Mensucat Fabrikasında iş bulmuş, çocuğu erkek olmuş, adını *Nâzım* koymuştu (Temmuz 1944). Eşini, çocuklarını almış Malatya'ya yerleşmişti. *Raşit* fabrikanın boyahane bölümünde saati 30 kuruşa "Usta Muavini" kadrosu ile işbaşı yapmıştı: 9 Ağustos 1944 Çarşamba.. Malatya'daki evi, *Raşit* şöyle yazmıştı mektubunda:

"Evimiz, Mensucat Fabrikası'nın böğründe, eğri, tozlu sokakların nihayetinde on iki ailenin oturduğu geniş ve harap bir avluda iki odadan ibaret. Komşularımızın hepsi fabrika işçisi. Benim şansımdan mı ne, tuttuğum iş daima fabrika, oturduğum ev boyuna işçilerle çevrili. Tesadüfler galiba bana fabrikayı, daha daha iyi öğrenmek için el birliği yapıyor. Mesela buranın fabrikası, buranın fabrika adamıyla, Adana fabrikası, Adana Fabrikası adamı arasında mühiş farklar var. İleride belki bu yeni mevzua dair hikâyeler yazmak kabil olabilir."

Fabrika işçiliği uzun süremedi. Raşit bu kez bir inşaatta puvantörlük üstlendi, bir de Sebze Komisyonculuğuna daldı. Bu konuda Raşit'in yazdıklarını okuyalım:

"Evet, vaktim hakikaten dolu. Bu dolulük fazla meşguliyetten. İki iş içindeyim. Birisi bir inşaatta puvantörlük,

yahut (vekil-i umur) luk. Öteki kendi işim. Tecrübeli bir arkadaşla birlikte sebze komisyonculuğu yapıyoruz. Ankara'ya bamya vesaire yolluyoruz. Kâr da bırakıyor. Yakında İstanbul, Konya, Kayseri vesaire yerlere postalar yapacağız.

Bir ticaret organizasyonunda hâkim rolü oynayan unsurun ne olduğunu bilirim. Bildiğim o nazariyenin şimdi ameliyatını, yahut tatbikatını veya tatbikat stajını yapıyorum. Uçurtulan balonlar, spekülasyonlar, istismarlar ve ila ahiri, vs...

İnsan bir raddeye kadar malının hâkimidir, bir raddeden sonra mal insanın hâkimi olur. Öyle ki neşen, sevincin, istirahat-i kalbin, şuurun, herşeyin o "fors motris"in kumandası altında.

Benim bu sebze işinden beklediğim ne? Zengin olup kalmak mı? Hayır..Olsa olsa hikâyelerimi bastırma imkânına kavuşabilmek. Kafamda yeni bir "roman" planı gittikçe şümullenerek teşekkül etmekte. "Bir zengin oluş tarihi"ismini alması pek mümkün olan müstakbel romanımın hayatını bizzat yaşıyorum.

Edebi verimim bir iki ay içinde hemen hemen sıfır. Yalnız galiba iki hikâye yazdım! Şu (İncinin hikâyeleri) serisine ait. Siz "İncinin Hikâyeleri"nden pek fena bahsetmiş, onu tenkid etmiştiniz. Halbuki ben bu hikâyelerimle (bir hikâyeci olarak) birşeyler yaptığıma kaniim. Mesela bu seri ile ben, iktisadi atmosferin küçük bir kız çocuğunun şuurundaki yansımasını tesbit etmek, dünyaya hâkim olan, hayatı sevk ve idare eden faktörün rolünü belirtmek istiyordum.

Sonra dil.. Dikkat edilecek olursa konuşmalar fevkalade sade, fevkalade basit elemanlarla temin ediliyordu. Zaten ben bunu bütün hikâyelerimde hâkim kılmak istiyorum. Nurullah Ataç'ın tutturduğu ters cümle teşkili yeni Türk dili için asla ideal olamaz. Zaten onlar herşeyde olduğu gibi bu işte de yanlış yolda yürüyorlar. Türk dilini

işlemek demek, dili Çağatayca kelimelerle bezeyip halka hiç bilmediği şeyleri öğretmek külfetini yüklemek olmadığı gibi, halkın kurduğu cümle şekillerinin dışında, dilin bünyesine uymayan, daha doğrusu dilin realitesiyle alakası olmayan şeyleri dile sokmak da değildir. Bu işi yapmak için hükümet merkezinin bilmem hangi kübik binasında, muazzammasalar etrafında parlak toplantılar yeterli değildir. Onu işlemek için hükümet merkezinden uzaklaşmak, yahut uzaklaşmadan, orda da var olan hakikatı halkın arasına tıpkı onlar gibi karışıp, onlarla bütünleşerek, onlarla, onlar gibi münasebetlere girişerek, onların dillerini adım adım takib etmek.

(Roman), (hikâye), (şiir), bütün edebiyat, bütün tabii, fiziki, kimyevi, ilmi, her şeyi realiteye inmekle, onu tetkik etmekle, onu bilmek bahasına kıymet kazanır.

Edebiyat piyasamız yine kısırlaştı.. Meydan ve at ellerinde, "çelikten kanat" da ellerinde, gel gelelim içlerinde ne ata binen, ne de kanatlanabilen var. Ben bir şiirimde şöyle demiştim:

Meydan sizde, at sizde
çelikten kanat sizde,
ama içinizde
ne ata binen,
ne de kanatlanabilen
varl" (4.10.1944)

Raşit'in bazı hikâyelerini *Kemal Tahir* de eleştirdi. *Nâzım*, hemen *Raşit*'i savunmaya geçti. Mektubunda *Kemal Tahir*'e şunları yazdı o konuda:

"...Ben onu pek beğendim ve senin itirazlarına rağmen hâlâ beğeniyorum. Şunun için beğendim ki, o hikâyede, benim anlamaya ve sevmeye başladığım, daha doğrusu istediğim ve örneklerini pek de mebzul görmediğim küçük

hikâyenin müstakbek inkişaf unsurları var. O küçücük hikâyede, tip yoktur, esaslı bir fikra da yoktur. Bence o küçücük hikâyede bütün bir devirdeki, konkre bir muhitin hikâyesi vardır.Onu bir de bu gözle oku. Müddeiumumi vardır, tip diye işlenmemiştir, ama vardır, kasap vardır, tip diye işlenmemiştir -zaten mesele tipi artık tip diye işlememekte- ama kasap vardır. Kendini asan işçi kadın vardır, işçi mahalleslnin insanları vardır. Velhasıl bir ufacık hikâyede azami imkânlardan istifade edilerek, bir memlekette bir işçi mahallesinin bir çok tarafları vardır. O hikâyeyi bir de bu gözle oku. Bakalım nasıl bir neticeye ulaşacaksın?

Raşit'in bu işi şuuruyla yapmaması belki hikâyesini gereği gibi yeni unsurlarla tebarüz ettirmiyor. Ve insan şöyle bir duraklıyor ve ilk hamlede kendi kendine ve bize sorduğun sualleri soruyor. Fakat onda bu iş şuur haline gelince hikâyeye ve bilhassa küçük hikâyeye azami imkânlarını verebileceğini sanıyorum." (K.T.e Mektuplar, S. 256, 257)

Sonunda *Raşit,* Çorum'da askerlik borcunu tamamladı ve 26 Ekim 1946'da son terhisi de oldu. Adana'ya evine, barkına kavuştu. Biz de Tokat'ta sürgün yıllarımızın son bölümünü yaşadık. *Raşit,* terhis olduktan sonra Çorum hapishanesinde *Kemal Tahir*'i ziyaret etti, bol bol konuştular. *Kemal Tahir*'in benden istekleri olmuş, *Raşit,* bunları mektubunda şöyle sıraladı:

"Çorum'da terhis olunduktan sonra Kemal Tarih'e uğramıştım. Senden bazı ricaları da bulunduğunu yazmamı ısrarla söyledi, ben de yazıyorum:

1- Sağırdere romanının tamamı sende imiş. Onları bana yollayacaksın.

2- İmkân varsa Kelleci isimli hikâyesini bulduracaksın. Eğer roman ve büyük hikâyeyi bulup gönderirsen hem

beni, hem onu dehşetli sevindireceksin."

Zaten bu yapıtları saklamayı başarmıştık. İsteneni yerine getirdik. *Raşit* kendisi ve *Kemal Tahir* hakkında şunları bildirdi mektubunda:

"Ben henüz hiç bir işle meşgul değilim (30.10.1946). Galiba, epey bir zaman da -gene- bu işsizlik devam edecek. Ne yazılarımız, ne de kitaplarımız ve müstakbel romanlarımız bizi beslemeyecek. Bilmem her yerde, her zaman, her muharrir bu türlü zorluklarla karşılaştı mı? Şüphesiz karşılaştılar. Fakat bu kadar ısrarlı, bu kadar uzun ve bilhassa bu kadar (bilhassa) mı oldu bu iş?

Kemal Tahir, harıl harıl çalışıyormuş. Dehşetli neşeli. Bu aralık bir af ihtimalinden ümidi yok. Ümidini sulha bağlamış. Sulhun sonunda da (af) fı bekliyor. Bence de bu böyle.

Belki kaybetmişsindir diye adresimi tekrarlıyorum:

Raşit Kemalî, Hankurbu Mahallesi, 31 Sokak, 28 evde, ADANA."

Ne olduysa oldu, *Raşit*'in evini aradılar, hikâye, roman, şiir ve ne yazmışsa onları aldılar. *Raşit*'i de mahkemeye verdiler. 30 Ağustos 1947 günü mektup yazmak için masaya oturdu. *Nâzım*'ınkine başlamadan bana içini dökmeye geçti. Mektubunda: *"Yazılarım hâlâ iade edilmedi. Muhakeme bitsin bakalım, belki iade ederler.*

Gidenleri daha iyi şekilde yeni baştan yazdım. Aşağı yukarı bütün hikâyelerimi tekrardan yazdım. Bu suretle kendi kendime güvenim arttı..."

Sömürgen Bir Dokumacı "Ağa"nın Girişimi

Bir takım kişilerin sandığının aksine *Nâzım,* çevrilerinden ve dokuma tezgâhlarının sağladığı küçük bir gelirden başka kazancı yoktu; geçimi bu iki kaynaktandı. Çeviri ve yazı siparişi olmadığı vakit işi, gücü dokuma tezgâhlarının değişik, çekici, ucuz mal üretmesiydi. Tezgâhlarda çalışanlardan ikisi, mahkûm olmadan önce iyi birer dokumacıydı. Bir ağanın yanında çalışıyorlardı. Sekiz on saat çalıştıkları halde, ağa, haftadan haftaya ücretlerini öderdi. Hapishanede *Nâzım*'ın tezgâhlarında altı saat kadar çalışıyorlar, haftada dışardakinden bir buçuk katı para kazanıyorlardı.

Çünkü *Nâzım, Kemal Tahir*'e, *Piraye Hanım*'a, *Raşit*'e ve kendisine pay ayırımı yaptıktan, ipliğe, boyaya ayırdıkları masrafı çıkardıktan sonra geriye kalanı, işçilere ödüyordu. Bu tutumu da, *Nâzım*'ın mahpushanede çok sevilmesine, saygı gösterilmesine yol açıyordu. En basit mahkûmlar bile onun çalışmasına, hüküm giymişlere Temyiz dilekçesi yazıp para istememesine hayran oluyorlar:

"Ne müthiş adam, ne baba adam! Ne gözü tok insan!" diyorlardı.

Nâzım, bu ilgiyi ve saygıyı bütün mahkûmlara da gösterir, aralarında ayırım yapmaz, kimsenin işine karışmaz,

çalışır, çalışırdı.

Nâzım, çalışıyor, çeviri yapıyor, eline geçen ufak tefek paraları sıkıntısı, gereksinmesi olan arkadaşlarına yollayarak rahatlıyordu. Ara sıra eşi *Piraye Hanım*'la bozuştuğu da oluyordu. Eşinden haber almayınca, *Memet Fuat* hastalanınca merak ediyor, eşine telgraf çekerek sağlığını bildirmesini istiyordu. Telgraf, *Piraye Hanım*'a geceyarısı verilince, çileden çıkıyorum. *Nâzım*'ın bu duyarlığını unutuyor, telgraf gönderdiği için *Nâzım*'ı suçlar gibi oluyordu. *Nâzım* da *Raşit*'i ve çocuklarını alabildiğine cömertçe seviyordu. *Raşit*'de, şiirinde yazdığı gibi *Nâzım*'ı hiç unutmuyordu. Ocak 1947'de postadan *Nâzım*'a çıkan mektup, kitap, dergi, tebrik kartları arasında *Raşit*'inki de vardı. *Nâzım*, hemen mektup döşendi:

"Raşit,

Yılbaşı tebrikini aldım, ben de senin ve karının ve torunlarımın yeni yıllarını tebrik ederim. Bana çıkardığınız zaman yeni bir fotoğrafınızı yollarsanız çok sevinirim, hem senin ne kadar ihtiyarladığını, kızımın ne kadar güzelleştiğini, Yıldız'ın nasıl genç kız ve Nâzım'ın nasıl delikanlılaştığını anlamış olurum.

Sana bu zarfın içinde üç tane yünlü kadın kumaşı örneği yolluyorum. Bunların enleri çift endir yani 136 santimdir, daha bir hayli renkleri vardır. Bunları bana toptan sekiz liraya kadar satabilirsen çok iyi olur. Bir halt ettim bunları dokumak için borca harca girdim, hapislik kör olası, satamadım elimde kaldı. Göreyim seni Raşit efendi.

Hele sekiz liradan fazlasına satarsan, bana maliyeti sekiz liradır, fazlasını sana yarı yarıya komisyon bırakırım.

Seni, kızımı ve torunlarımı hasretle kucaklarım.

Nâzım"

Nâzım'ın yönetimindeki tezgâhların ürünlerini satabilmek için *Raşit, Kemal Tahir, Vâlâ Nureddin*, didinip dur-

dular. Piyasa belli firmaların mallarına angaje olduğu, bu dokumaların hapishane tezgahlarının ürünü bulunduğu anlaşıldığından alıcılar ölü fiyatına kapatmak istiyorlardı. Bu ise olanak dışıydı. Ama *Nâzım* yılmadan,bıkmadan uğraşıyordu. Hele tezgâhlarda çalışan genç mahkûmlar *Nâzım*'ın açık hesap yapıp herkese emeğine göre ödeme yaptığını anladıkları için, işlerine dört elle sarılıyorlardı. Bunlardan ikisinin mesleği dokumacılıktı. Orhaneli'nde çalışırlardı ve hapishanede ayda eline geçen paranın yarısını verirdi patronu. Bu açıdan hapishane atölyesi, bu dokumacı gençlerin gözünü açmıştı. Birinin eski patronu, bu oluşumu öğrenmiş ve hapishane atölyesini kapatmak, daha doğrusu *Nâzım*'ın bu işi yürütmesini sona erdirmek için klasik tuzaklardan birini kurmaya heves etmişti: *Nâzım*'ı bir mahkûma bıçaklatacak, hatta öldürtecekti... Bu işi para için yapacak olan bir yoksul mahkûm, hırsızlıktan sonra kendisini yakalamak isteyen evin çocuğuna bıçak sallamış, sonra da ölümüne neden olmuştu. Bu yüzden hem hırsızlık, hem ölüme neden olmadan hüküm giymişti.

Orhaneli'nde tezgâhları olan, ayrıca ipek kozacılığı yapan yerli "ağa" bir görüş günü beş bin lira ve ömür boyu ayda 100 lira harçlık karşılığı *Nâzım*'ı bıçaklaması için onunla anlaşmaya çalışmıştı. Ama o esmer vatandaş hapishanede *Nâzım*'ın ne kadar çok sevildiğini, sayıldığını biliyor, ayrıca kumar oynarken hiyle yaptığı için dayak yerken *Nâzım*,

"Ayıp, ayıp, hepiniz tutuklu, hükümlüsünüz. Bir kişiye beş kişinin saldırması insanlığa sığar mı? Bırakın adamı!" diye onu korumuştu.

Zaten kavgayı gardiyanlar duymuş, nerdeyse hepsini hücreye atmaya yöneleceklerdi. Böylece esmer vatandaş kurtulmuştu dayaktan. Bu açıdan *Nâzım*'a minnet duygusu vardı. Dokumacı Ağa'nın önerisi üzerine düşünmüş, taşınmış, olayı *Nâzım*'a anlatmaya karar vermişti:

"Üstad, demişti, (F...) ağa beni parayla satın almak

istedi. Seni bıçaklamayı başarırsam bana ilk peşin beş bin lira verecek, sonra da her ay yüz kayma gönderecek.. *Nâzım* ağabiy... Ağa'nın sana kini varsa, gelsin kendi yapsın, ben, uçtan gönderdiği beşyüz lirayı görüş günü geri göndereceğim!"

Bu yaralama, belki öldürmeye dönüşecek anlaşmanın amacı, tezgâhta çalışan dokumacı gencin, günü bitip çıktıktan sonra *Nâzım*'ı ziyarete geldiği gün anlaşılmıştı. Dokumacı genç önerilen ücreti az bulduğunu anlatınca Patron /F.../ ağa kükremiş, "evvelleri yumuşak başlıydın lân" demiş, kızmış, köpürmüş ve:

"Seni o *Nâzım* denilen vatan haini zehirledi, değil mi? Onu bir bıçaklatabilseydim? Pis çingene, o da soyuna çekti, aldığı avansı geri verdi de, bıçaklamaya söz verdiği halde caydı namussuz."

Nerdeyse tezgâhdan gelir sağlamaya çalışma, *Nâzım*'ın başına olmadık belalar getirecekti. Ama, onun insan olarak mahpushanede herkesin saygısını kazanan doğruluğu, insan severliği, yardımdan kaçınmayışı o belalardan birini atlatmasına yaradı.

Nâzım'ın tezgâhında çalışıp ücretini iyice alan dokumacı, /F.../ ağa'nın düşük ücretine tepki gösterince, önceki planını öğrenme fırsatı buldu, o ağa'nın yanından ayrıldı, İstanbul'a Mahmutpaşa atölyelerine iş bulmaya geldi ve buldu.

Raşit Yine İşten Çıkarıldı
TAN Gazetesi Saldırıya Uğradı

Raşit, 3 Haziran 1944 günlü mektubunda övdüğü ve rahat ettiği işten -tahmin ettiği gibi- çıkarıldı. Bunu mektubunda şöyle açıkladı:

"Kardeşim,

Mektubunu, yazılarını aldım. Zevkle okudum. Yukarı'ya posta ettim (Nâzım'a gönderdim).

Sana mahut bir keyfiyetin havadisi: Muazzam bürolu işimden de çıkarıldım (10.6.1944). "Niçin?" diye sorma. Ne bileyim ben.. Öyle işte.."

Nâzım'ın öğretisinden yararlanan *Raşit,* hikâye yazma tekniğini değiştirdi. Bunu şöyle anlatıyor mektubunda:

"Ben iki büyük hikâyeye hemen hemen aynı zamanda, birbirine müvazi olarak çalışmaktayım. Bu seferki çalışma tarzım, hiç de öncekiler gibi değil. Eskiden daha çok heyecanımın kasırgasına kendimi kaptırdım; bu heyecan beni alır, sürüklerdi. "Hikâyet nerede, nasıl bitecek?" bu benim için tümüyle meçhul kalırdı. Bir hikâyenin heyeti umumiyesini, ana hatlarıyla kafamda canlandıramazdım.

Şimdi bu tarz değişti. İlk peşin düşünüyorum. Konum

ne? Neyi, niçin anlatıyorum? Birinci plana hangi tip ve hangi elemanları alacağım? Nihayet, bu hikâyemin üzerine oturduğu "felsefe" ne?

İşte böyle bir hareket noktasından çıkıyor ve heyeti umumiyeyi şuurumun önünde tutarak, eserin hacmi, ağırlığı daima bilincimin terazisinde, çalışıyorum.

Hikâyelerim bitince, tabii size de göndermek, fikirlerinizi almak ciheti en büyük arzum." (16.6.1944)

Raşit o günlerde Sovyet yazarlarından Ardov'un Haydut adındaki hikâye kitabını (Hasan Ali Ediz çevrisi) okuyordu. Bu hikâyeler *Raşit*'in üzerinde büyük etki yaptı. Yeni hikâyelerinde bu yapıtın havasını vermeye çalıştı. Bunu bir mektubunda şöyle anlattı:

"...Pek ehemmiyet vermemiştim. Bir gün meraklandım, aldım. İlk üç hikâye: Haydut, Paslı Raylar, bir de adını şimdi unuttum, galiba Korkunç Profesör... Bunları harikulade buldum. Muharririn zekâsı nasıl parlıyor? Orda müsbet realizmin elle tutulurluğunu, insan ne mükemmel görüyor!"

Raşit, Tolstoy'un Basübadelmevt diye çevirilen "Yeniden diriliş" adlı romanını okuyordu. Buna da "cidden muazzam eser" demekten kendini alamadı. Zira romanda *"bütün hapishane ayrıntılarını ben Bursa Hapishanesinde, Adliye teşkilatını, adliyeye mensup insanlarını -Babam da dahil olmak üzre- memlekette hergün görmekteyim. Tasvirler, eserin kuruluşu fevkâlade. Felsefesi berbat tabii. Fakat onu, yaşadığı devirde mütalea edecek olursak, Tolstoy'u haklı çıkarmak -belki- kabil. Fakat herhalde Sakallı, müthiş herif"* diye yazıyordu.

* * *

Aylar geçiyor, "solcu" diye tanımlananlara baskılar

artıyordu. *Raşit*, ağır geçim şartlarının hüküm sürdüğü Türkiye'de nereye gitse benzer tavırlarla karşılaşacaktı. Ben de Konya'dan babamın hastalığı nedeniyle sürgün yerimi Antakya'ya naklettirmiş, orada hiç bir suç yokken tutuklanmış, hapse atılmış, bir aya yakın süre sonra beraat etmiş, bu kez Antakya'dan da uzaklaştırılmış, Tokat'a sürülmüştüm.

1945 yılına girmiştik, ancak dünyanın halindeki düzelmeye karşın, Türkiye'de CHP iktidarının tutumunda bizlere karşı önemli bir düzelme değil, baskı artırılmıştı. Adana'da *Raşit*'in gönderdiği mektupta, *Nâzım*'ın benden yanıt alamadığı yazılıyordu. Oysa, kaç aydır ben *Nâzım*'dan tek mektup alamamıştım. Demek ki postahaneye emir verilmiş, mektuplar ilgili mercilerce dosyalanmıştı.

Şair *A. Kadir* de hiç iyi değildi. Adana'da *Raşit*'le bir süre arkadaşlık yapabilen *Kadir, Nâzım*'ın çok beğendiği, sevdiği hapishane arkadaşlarındandı. Harp Okulu davasında *Nâzım*'la birlikte yargılanan *A. Kadir*, Harb Okulu öğrencisiydi ve yargılanma sonunda 14 yıl hapse mahkum edilmiş, iddia edilen girişim teşebbüs halinde kaldığı için cezanın yarısı indirilmiş, suç sayılan fiili işlerken yaşı 21'i doldurmadığından 7 yılın altıda biri daha indirilmişti. Böylece toplam olarak *A. Kadir* 5 yıl on ay hapse mahkum edilmişti. Cezasını bitirdikten sonra "Tebliğ" adlı şiir kitabı yüzünden sürülmüştü.

Nâzım, 1945 yazında *Kadir*'in Adana'da iş aramasıyla ilgileniyor, *Raşit*'in de bir türlü sürekli bir işte çalışamamasından üzüntü duyuyordu. Ama, sevinci iki hapishane arkadaşının bir arada olmaları ve birbiriyle tanışıp arkadaşlık etmeleriydi. Temmuz 1945'te *Raşit*'e gönderdiği bir mektup'un altında *Kadir*'e de şu satırları yazmıştı:

"Kardeşim Kadir,

Adana'ya gidişine, Raşit'le ahpaplığına pek sevindim. Raşit, yeryüzünde çok beğendiğim ve sevdiğim insanlar-

dan biridir. Yıllarca bir odada yattık, bende iyilikten, zekâdan, istidattan, yiğitlikten başka bir hatıra bırakmadı. Bu kadar hayırla andığım insan azdır. Sen de iyi, yiğit, kabiliyetli, akıllı bir insansındır. Seni de ne kadar çok sevdiğimi bilirsin. Bu kadar çok sevdiğim iki insanın bir arada olması beni dehşetli bahtiyar ediyor. Gözlerinden hasretle öperim kardeşim.

Nâzım"

* * *

Dünya değişiyor, Türkiye'de de CHP içinde kaynaşmalar oluyordu. Tan Gazetesi demokrasiye geçiş için önemli yazılar yayınlıyor, çok partili yaşam için başyazar *M. Zekeriya Sertel*'in makaleleri, CHP'yi yöneten kadroda öfke uyandırıyordu. Eşi yazar *Sabiha Zekeriya Sertel*'in, yazarlarla demokrasi ve sosyalizm konularında tartışması CHP'ye olan güvensizliği artırıyor, gençler arasında çok olumlu etkiler yapıyordu. Ne var ki CHP üst yönetimi bunlardan hoşlanmıyordu. Tan'ı susturması, yeni bir dünya kurulurken CHP'yi çok müşkül bir durumda bırakabilirdi. Öyleyse, CHP'den ayrılan bir kaç milletvekilinin girişimlerini destekleyen Tan'ı ve *Sabiha Zekeriya*'nın yayınlayacağı "Görüşler" dergisini çıkmadan, ya da çıkar çıkmaz susturmak için tertipler alınmalıydı. Nitekim bu derginin ilk sayısının okurlarca kapışılmasını saptayan CHP üst yönetimi, *Hüseyin Cahit Yalçın*'ı, Tan'cılar aleyhinde yazı yazmakla görevlendirdi ve onun "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı yazısı (3 Aralık 1945) Tanin gazetesinde başyazı olarak çıktı. Bir gün sonra için hazırlanan üniversiteli CHP'li gençlerden bir bölümü ile sivil polisler ve görevlendirilen kişiler 4 Aralık 1945'te ellerinde bayraklar, dövizler, çekiçler, kırıcı aletlerle Beyazıt'tan Ankara Caddesine, oradan Tan'a doğru yol aldılar ve gazeteyi uzun süre yayın yapamayacak duruma getirdiler.

Harf kasaları parçalandı, arşivler yerlere atıldı, kâğıt

bobinleri caddelerde yuvarlandı. Kırılan makineler, parçalanan yazı masalarıyla istenilen görev yapıldı, oradan Beyoğlu'na çıkıldı. Tünel yakınında eski İçişleri Bakanlarından Cami Baykurt'un yayınladığı Yeni Dünya gazetesi ile başka "solcu" yayınevleri Tan'a benzetildi, kitaplıklara saldırıldı.

Bu olay, fikre karşı CHP'nin gider ayak düzenlediği devlet terörüydü. *Nâzım Hikmet*, 5 Aralık 1945'te yazdığı bir şiirle, bu olayı yorumladı ve şiirin bir kopyasını *Raşit*'e gönderdi. *Raşit*, şiiri okurken, Tan olayını daha iyi kavradı. Şiir şöyleydi:

"Onlar ümidin düşmanıdır, sevgilim,
akar suyun
meyve çağında ağacın
serpilip gelişen hayatın düşmanı
Çünkü ölüm vurdu damgasını alınlarında:
-çürüyen diş, dökülen et,-
bir daha geri dönmemek üzre yıkılıp gidecekler.
Ve elbette ki, sevgilim, elbet,
dolaşacaktır elini kolunu sallıya sallıya,
dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle: İşçi tutumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet....
5 Aralık 1945"

Yine başlıksız bir şiirini gönderdi *Nâzım, Raşit*'e:

"Olamadığım yerlerde olabilmenin hasreti midir
bende bu keder
bu güneşli kış günlerinde:
meselâ, İstanbulumda köprünün üzerinde,
meselâ, Adanada arasında ırgatların,
meselâ, Yunan dağlarında, meselâ Çinde,
meselâ, beni artık sevmeyenin
baş ucunda.
Yoksa, bir oyunu mu bu
karaciğerin,

yoksa, bir rüya mı düşürdü bu hale beni,
yoksa, yalnızlık yine çullandı da üstüme,
yoksa, elliye dayadık da merdiveni
ondan mı?
Bende bu keder,
bende bu kederin ikinci faslı
ayaklarının ucuna basıp
geldiği gibi gider:
yeter ki, bitireyim bu yazıyı,
yahut, uykum biraz düzelsin,
yeter ki, bir mektup gelsin.
yahut radyoda bir haber..."

Raşit, bu konuyu, ne yazık ki *A.Kadir*'le konuşamayacaktı. Çünkü, onu, kısa bir süre önce Adana'dan almışlardı. Fakat *Raşit,* mektuplaşıyor gönderdiği şiirleriyle üzüntüsünü gideriyordu. Son bir şiir göndermiş, ikinci mektubunda o da iş aramaktan şiire vakit ayıramadığını yazmıştı. *Raşit* de bana gönderdiği mektupta içini şöyle döküyordu:

"Kadir'den başka şiir çıkmadı. Şimdi onun eski şiirleri önümde. Ne zaman "şiir"e susasam onunkileri tekrardan okuyorum. Meselâ:

Bu sefer biri söyledi:
git gide zayıflıyormuşum.
Bir cahilliktir edip
bir çarka takılmış
kendimi yormuşum.
v.s.

Nâzım'dan sonra bile, bana kendini sevdiren, bana zevk veren şiirlerin sahibi elbette "iyi şair"dir. O, Nâzım'dan sonra en büyük şairimiz olmağa hak kazanmış biricik "kıymet"dir."

* * *

Ben, *Nâzım* ve toplumcu şairlerle ilgili antoloji hazırlığını ilerletmiş, *Raşit*'ten de *Nâzım*'la geçen mahpusluk döneminin sonucunu birkaç sayfada yazmasını 1944'te özellikle şiir anlayışını, kendisinin de etkilenmesini belirtmesini rica etmiştim. *Raşit* isteğimin bir bölümünü kısaca şöyle yanıtlamıştı: Beni *Nâzım*'a götüren yol mu? Yazıyorum:

"Nâzım'a giden yol:

Niğde 16. piyade alayı, altıncı bölük, birinci takım, ikinci manga erlerinden 330 doğumlu, Abdülkadir Kemali oğlu, Mehmet Raşit, 26 Eylül 1938 tarihinde tevkif, 26 Eylül 943 tarihinde bir pazar sabahı tahliye olundu. Nâzım'la iki buçuk seneden fazla bir arada, bir koğuşta kaldı. Zaman zaman hırlaştı, darıldıkları oldu, ekseriya ilk peşin Nâzım barıştı, onu da bu yolda harekete alıştırdı. Kavgaları ufak tefek (beşerî) hırgürden ibaretti." (3.6.1944, Adana).

Nâzım, Raşit Ailesinin 1947'de Toplu Halde Bir Resmini İstedi

1947 yılında, kimimiz, sürgün kararını veren Sıkıyönetim bitimini bekliyorduk, kimimiz hemen af çıkarılacak sanıyordu. *Raşit,* Varlık Yayın evinde çıkacak hilate kitabının gecikmesine üzülüyordu.

CHP iktidarı, dışa karşı ayrı, içe karşı ayrı bir yüzle kendini gösteriyordu: İçeride göstermelik muhalefete tahammül ve solcu tanılanlara kesinlikle karşıtlık, basın özgürlüğüne tahammülsüzlük, yazarları ya satın alma ya da baskı altında tutma.. Dışarıda, Batı demokrasisine özenme, ülkede *Atatürk*'ün "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesini kökleştirme ve hiç bir ülkenin toprağında gözü olmadan barış içinde yaşama.. Ama, pekçok baskı ile bir kesimi ekonomik ve politik açılardan aşırı derece sıkma..

İşte durum böyleydi:

Beklenen af ne çıkıyor, ne de *Nâzım*'ların Askeri Mahkemede yeniden yargılanma için yaptıkları girişimden olumlu bir ses çıkıyordu. *Cebesoy* bile bu konuya dokunmuyordu.

Yıllar geçiyor, Müttefikler ikinci bir cephe açarak Hitler ve ortaklarını hızla yenilgiye götürüyor, Doğu Cephesinde Sovyetler karşı taaruzlarla Hitler ordularını geri çekilmeye zorluyor, daha doğrusu önlerine katıp Almanya'nın Baş-

kenti Berlin'e doğru ilerliyorlardı. Hitler intihar ediyordu, Almanya, Japonya teslim oluyordu. İtalya zaten yenilmiş bulunuyordu. Türkiye'de *Şükrü Saraçoğlu* Başbakan olmuştu. 7 Eylül 1944'te "vatandaşların hakiki milliyetçilik hislerine aykırı umdelere varmak için gizli cemiyet kurdukları, faaliyetlerini artırdıkları, anlaşmalar imzaladıkları" savıyla tutuklananlar 3 Mart 1947'de suçsuz görülerek beraat etmişti. Ama değerli şair *A.Kadir* sürgünde perişan, büyük hikâyeci *Orhan Kemal,* geçim sıkıntısının sancıları içinde kıvranıyordu. Hapistekilerin ürettikleri dokuma veya süs eşyasının pazar bulamayışı, ne Adalet Bakanlığının umrundaldı, ne CHP'nin sosyal işlerle uğraşan komisyon, büro, makam ve kişilerince ele alınıyor, düşünülüyordu.

Vaadler birbirini izliyor, Partinin sözde demokratikleşmesi, çok partili yaşamın sürmesi propagandası yapılıyordu. Ama solcu partiler ve bağımsız sendikalar 1946'nın ikinci yarısında kapatılıyor, duruşmaları sürdürüyorlar, sanki sendikalar silahlı ihtilal peşindeymiş gibi suçlanıyor, sosyalist partiler yöneticileri hapiste tutuluyordu. Böyle bir ortamda muhalif gazetelerden çok, mizah gazetelerinin muhalefeti ve tenkitleri iktidarı şaşkına çeviriyor, gazete kapatmalar, yazarlarını suçlayıp mahkemelere vermeler birbirini izliyordu. Bütün bunlar CHP'nin kendi eliyle kendi iktidarını sona erdirme çalışması gibi görünüyordu. Çünkü halk bu kadar haksızlığı ve baskıyı görmezlikten gelemezdi.

Bu sıkıntılı dönemde *Raşit, Nâzım*'a sık sık mektup yazamıyordu. Bunu da şöyle belirtmişti mektubunda:

"Usta'yla ara sıra mektuplaşıyoruz. Ne hikâye, ne romanlarımdan haberli değil. Onu yeni roman ve hikâyelerimle şaşırtmak istiyorum."

Nâzım'sa, 1947 de *Raşit*'e gönderdiği bir mektupta şunları yazdı:

"Raşit kardeşim,

Mektuplarım seyreldiyse de sana, gelinime ve torunlarıma olan muhabbetimin zerresi azalmadı, alle efradım içinde en sevdiklerimin en başında gelenlerdensiniz. Zaman zaman kederli bir hasretle burnumda tütüyor, zaman zaman sizi mes'ud tahayyül etmenin sevincini duyuyorum. Resmin ve fotoğraflarınız hep öyle başucumda.

Ben bildiğin gibiyim, hemen hemen hiç değişmedim gibi bir şey, yahut, bu bana öyle geliyor, belki de beni görürsen ihtiyarlamış bulursun, belki de tersine gençleşmiş.

Bana toplu bir resminizi çıkarıp gönderirseniz bahtiyar olurum. Hemen hemen her senenizin bir fotoğrafı var da bu 47 yılındaki yok.

Sen kimbilir ne güzel şeyler yazıyorsundur, geçenlerde bir hikâyeni okudum, iftihar ettim. Romanının neşredildiği haberini bir bayram müjdesi gibi bekliyorum.

Seni, kızımı ve torunlarımı bağrıma basarım canım sevgili insanlarım.

Nâzım"

* * *

Raşit, Varlık Yayınevi'nin "Baba Evi" ile "Avare Yıllar" adlı romanlarını ard arda yayınlamasını çok istiyordu. Bir hikâyesi *Yaşar Nabi*'nin Antoloji'sinde yer almış, ayrıca *Raşit*'in bir de resmi çizilmişti. *Raşit:*

"Yaşar Nabi'nin Antolojisindeki resimde adamakıllı şişmanım. Demek onlar beni şişman görmek istiyorlar. Halbuki nerde?.." diye yazmıştı (30.9.947).

Raşit insanların zayıf görünmesini de, şişman olmalarını da sevmezdi. Bir gün şair *A.Kadir*'den aldığı bir mektubu okumuş, üzülmüştü. Şöyle yazmıştı bana!

"Geçenlerde Kadir'den mektup aldım. Çok bedbin ve müthiş parasız. Siyasi hayata atılmış bir insanın, tek başına olmasına rağmen ekmeğini kazanamaması tuhafıma gi-

gidiyor. Orda lokanta yok mu acaba? Simit sattırmıyorlar mı? Hepimiz için ayni sualler varit. Mesela düşünüyorum: Elimde bozuk düzen, fakat bir işe yarayabilecek bir yazı makinesi var. Burada, küçük bir masa, bir sandalya ile Postahane karşısı veya adliye semtlerinde yazıcılık yapamam ama, mesela Tokat veya Kırşehir'de olmaz mı? Günde dört beş lira çıkarılamaz mı? Öyle sanıyorum ki Tokat, Kırşehir, Çorum'da günde iki üç lira pek âlâ çıkar ve bu parayla Orta Anadoluda geçinilebilir. Ne dersin? Çoluk çocuğu toparlayıp, bir gün Tokat'tır diye hareket etsem mi? Ev bulunur mu? Bizim karıya dikiş diktirirler mi? Bir oda bir yere ayda kaç lira kira verilir.. Falan, filan.. Bana esaslı malumat yaz. Belki de kim bilir!

Aynı şeyleri Kadir dostumuza da yazacağım ve maneviyatını kamçılamak için, biraz sertleşeceğim. Realist muharrir iddiası muazzam bir iddiadır. Emin olmalıyız ki, istikbalin büyük realist muharrirleri bu tarzda yaşayan köylü veya şehirli Türk çocuklarından çıkacak. Bunlardan birisi olmayı ne kadar istediğimi tasavvur edemezsin."

Ben Tokat'ta sürgün yaşamımı sürdürüyordum. *Kadir* Konya'da kalmıştı. Daha önce Kırşehir'deydi. *Raşit* de Adana'da, geçim derdi içinde. Ben Tokat'ta Tekel Başmüdürlüğünde "daktilo" olarak çalışıyor, bir lokantanın günlük yemek listelerini çoğaltıyor, bir öğün parasız yemek hakkı kazanıyordum. Tekel'de aylık aldığım için geçim sıkıntısına düşmeden umutla Sıkıyönetimin kaldırılmasını bekliyordum. Tokat'a vatan bütünlüğüyle ilgili tehlikeli olduğu söylenen iki sürgün gönderildiğinden, sivil polislerin onların peşine takılmaları, bana iş verilmesi sonucunu doğurmuştu.

Ne yazık ki şair *A.Kadir*, iş bulmasına fırsat vermeyenlerin egemen olduğu illerde kalıyor ve ortam, *Kadir*'le yakınlık kuranların gizli ellerce tehdit edilmesi ve *Kadir*'le konuşmalarının önlenmesi isteğindekiler başarı sağlıyor-

du. Buna karşın *Kadir,* aydınlık, mutlu yarınlar özlemi içeren, yılgınlığa düşmeyen başarılı şiirler yazıyordu yine.

Raşit'in Tokat'a gelme isteği beni sevindirdi ama, sosyal ve siyasal görüşleri uyuşan iki sürgünün bir ilde buluşmaları o dönemde önleniyordu. Bununla birlikte Raşit'in kendiliğinden Tokat'a gelip iş yapması doğaldı, bunu sabırsızlıkla bekleyecektim.

Nâzım "Baba Evi" Romanından Mutluluk Duydu

Raşit, "Orhan Kemal" imzasıyla ilk romanını yayınladı: Baba Evi.. Varlık Yayınevi, yazarına gönderdiği parasız kitaplardan birini hemen yanından ayrılalı beş yılı aşan *Nâzım*'a coşkulu bir ithafla postaladı, mektup da gönderdi.

Nâzım, çok duygulandığı mektupla gözlerinin yaşını sildikten sonra sanki koğuşta *Raşit* sırtını duvara dayamış duruyor, cığarasını içiyor ve karşı duvardaki resimlere bakıyormuş gibiydi. Nerdeyse:

"*Raşit,* Fransızcayı yine ihmal ediyorsun"

diyecekti. Bu dalgadan kendini hemen kurtardı, *Raşit*'in masa üstünde duran kitabına baktı. Dün gece bitirdiği kitabı yeniden okumadan önce aldığı notlara baktı. Sonra *Raşit*'e şu mektubu yazdı:

Raşit, evladım, *15-2-49*

Mektubunu dün aldım, hemen cevap veriyorum. Benim için çok güzel şeyler yazmışsın, teşekkür ederim. Senin hatıranda bu kadar canlı, bu kadar iyi bir insan olarak yaşamakta devam ettiğim için bilemediğim gibi bahtiyarım. Emin ol ki sen de benim içimde, yüreğimde, kafamda aynı tazelikle varsın. Senin sanat sahasındaki her başarın benim bir zaferim gibi oluyor. Türk milletine, namuslu in-

sanlığa, yurdumuza ve güzelim dünyaya lâyık bir insansın. Gelelim romanına. Onu alır almaz bir hamlede ve gözlerim yaşararak okudum. Sonra aradan bir hafta geçti bir daha okudum, sonra bir daha. Borumu bu, Raşit'imin neşredilen ilk romanı. Şimdi dinle beni, eser dört cilt olacağına ve elde yalnız birinci cild bulunduğuna göre ve her sanat eseri gibi roman da bir kül, bir mimari sayıldığı için, eserin ciltlere bölünmesinde teknik yanlışlıklara düşülebileceğini de göz önünde tutarak -amma da cümle yaptım ha, mahkeme kararı gibi- evet, bütün bu söylediklerimi hatırdan çıkarmamak şartıyla beni dinle. Evvelâ, bana kalırsa, birinci cildin baş iki kısmına nazaran son üçüncü kısmı yani Adana'ya Suriye'den döndükten sonraki fasıl biraz zayıf ve biraz uzun. Halbuki uzunluk daha ziyade babanın gazetecillik ve fikracılık bahsinde olabilirdi. Halbuki o taraf çok kısa ve çok az insan var. Biliyorum, nihayet bunlar bir çocuğun, daha doğrusu bir çocukluk devrinin hatıralarıdır, fakat ne de olsa, o kısmın biraz daha işlenmesi iyi olurdu sanıyorum. Oraya gelinceye kadarki kısım çok güzel, hakikaten enfesi nefaisten. Suriyedeki hayat da çok canlı, tipler elle tutulacak gibi. Hasılı teknik bakımdan bu birinci cildi, ikinci ciltle birleştirmek -bir daha sefere, ikinci tabı da inşallah - ve buna birinci kısım, ikinci cilde ikinci kısım deyip tek bir kitap halinde neşretmek daha doğru olur kanaatındayım. Şimdi bu bakımdan, birinci cildin birinci kısmı diyeceğimiz bu "Baba Evi" parçası beni tatmin etti. Lisanına bayıldım. Sen artık Türkçemizi en güzel yazan muharrirlerimizden biri oldun. Aferin sana. Ellerin nur olsun evladım. Kemal'in romanını kendisine göndermedim. Onunla ve umumiyetle siyasi mahkûmlarla mektuplaşmam yasak edildi.

Sağır sultan duydu da sen duymadın galiba. Ben aklın, havsalanın alamayacağı bir halt karıştırdım. Pirayeden ayrılmaya kalkıştım. Fakat bana manen ve sıhhatça epeyce pahalıya mal olan böyle bir cinnet nöbetinden sonra

kendime geldim. Şimdi kendimi yengene affettirmek için ne halt edeceğimi bilemiyorum. Benim böyle bir nane karıştıracağımı tahmin eder miydin? Sakın bunu kızıma Nuriye'ye söyleme, herkes duysun o duymasın, rezil olurum. Böyle bir buhrana nasıl düştüm, gelecek mektuplarımdan birinde sana işin bilhassa psikolojik tarafını uzun uzadıya yazarım, romancısın lazım olur, fakat henüz yara pek taze, kendi başımdan geçenleri daha bitaraflıkla deşmek, incelemek için yaranın büsbütün kapanması lazım.

Kızıma ferade ferade selam ederim. Nasıl benim ömrümün en büyük talihi, bahtiyarlığı Piraye yengen gibi bir kadına rastlamam, onun sevdası, dostluğu, arkadaşlığı, insanlığı olmuşsa, senin de en büyük talihin kızıma rastlaman olmuştur. Senin ve benim gibi insanların hayatında kadınların bilemediğin gibi tesiri vardır, bizim batmamızda da, çıkmamızda da onların rolü büyüktür. Kızımın kadrini kıymetini bilesin, mektubunda ondan öyle güzel güzel, hayran hayran bahsedişin beni nasıl sevindirdi. İçkiyi bıraktığına da pek sevindim. Torunlarımı görmeği nasıl istiyorum tahmin edemezsin. Ne tuhaf şey, sevdiğim bir çok insanlar var ki yüzlerini bile görmedim, seslerini bile duymadım. Kimisi ben onları görmeden doğdu büyüdü, kimisi öldü.

Fotoğrafınızı sabırsızlıkla bekliyorum. Şöyle rötuşsuz filan, kaptı kaçtı işi bir şey olsun. İnsanın kendine en çok benziyen resimleri onlar. Ben de size gelecek mektubumda bir fotoğrafımı yollarım. Biliyor musun, hoş nereden bileceksin ya, annem bir aydır burada. Her pazartesi perşembe günü ziyaretime geliyor. Ona öyle bir alıştım ki gelecek ay Adana'ya gidecek, ne halt edeceğim bilemiyorum.

Kızımı, torunlarımı ve seni hasretle kucaklarım. Babana hürmetler. Annenin ellerinden öperim. Seni burda bilip tanıyanların selamları var. Hoşçakal benim arslan oğlum.

Nâzım

Görülmüştür
Nöbetçi Amiri İmza

1949'un İkinci Yarısına Nâzım Ailevi Sorunlarla Girdi, Yine de Raşit'le Dostluk Bağını Sürdürdü

Raşit'in romanı *Nâzım*'ın günlerce üzerinde durduğu bir yapıt oldu. Üstelik bu romanın yayınlanışı ve *Raşit*'le kitapla ilgili görüş alışverişi yapması, kendisinin *Piraye Hanım*'la olan şekerrenk durumunun olumsuz etkilerini de azaltması bakımından çok yararlı oldu. Dört ay kadar mektuplaşma sonunda *Nâzım*, Baba Evi'nin gelecek ciltleri, ya da çıkarılan bölümlerini de konu yapan mektubunu *Raşit*'e gönderdi. Mektup şöyleydi:

"Raşit kardeşim,

Mektubuna cevapta gecikişim misilleme olsun diye değil. Sadece hapisane dalgasına kaptırdım kendimi kaç zamandır, tembel tembel oturuyorum, bahar, hapishanede bahar, malum ya, kolumu kıpırdatmak istemiyor canım.

Senin roman hakkındaki tahminlerimin doğru çıkmış olmasına, yani bu ilk kitabın, sadece ciltlerden biri oluşuna ve teknik sebepler yüzünden kısıntılar görmüş bulunmasına sevindim, kısıntılara değil, fakat aslında teknik bakımdan daha okkalı kurulmuş olmasına. Mamafih, öteki ciltlerde böyle kısıntılara razı olma, sonra birinci cildi, kısıntısız bir kere daha bastırmağa çalış. Çıkacağını müjdelediğin öteki romanları nasıl sabırsızlıkla bekliyorum bi-

lemezsin. Ben sıhhatçe kör topal sürüklenip gidiyorum, bilhassa, yüzümde, burnumda, alnımda kaşıntılı bir çeşit kızartılar, sertlikler peyda oldu ki canımı çıkarıyor.

Yıldız'ın dişçi kalfası olmasına bayıldım. Mamafih bir taraftan bu işe hazırlanırken bir taraftan da okuması lazım, sen de, o yaştayken pek haylazmışsın, sonra kabak çiçeği gibi açıldın, Yıldız da sana çekmiş her halde. Yahu, bana bir resminizi mutlaka gönderin. Kızımı, ana şahsiyet olarak alıp yazacağını söylediğin kitabın bir şaheser olması lazım. Yeryüzündeki en kıymetli şeyin odur. Benim adaş ne âlemde? Bak, Yıldız sana çekmiş, onun anasına çekmesini isterdim. Babanın hastalığına çok üzüldüm, tarafımdan geçmiş olsun de, ve saygılarımı kendisine söyle. Bizim burası işyurdu oluyor. Bakalım ne zaman olur? Bu iş yurdunda bana da bir iş çıkarsa hem nafaka çıkar, hem de oyalanırım, idman yerine geçer.

İşte böyle canım kardeşim. Yengenden haber bile alamıyorum, bana, yüzde seksen haklı olarak dehşetli kızgın. Zaten bu meselede ben de kendi kendime yüzde yetmiş beş kızgınım. Haydi bir daha allahaısmarladık, seni, kızımı, torunları hasretle kucaklarım canım evladım.

Nâzım

Görülmüştür.
6.6.949
Müdür V.
İmza

Vatan Gazetesi Başyazarı'nın Nâzım'la Konuşmasında Gerçek Dışı Cümleler Bol Bol Yer Aldı

Avrupanın savaştan arınması ve demokrasi cephesinin zafer kazanması, hukukçuların, yazarların, şairlerin haksızlıklara karşı cephe almasını kolaylaştırdı. Şair *Nâzım Hikmet*'in şiirleri, haksız yere hapse atılışı Batı basınında gündeme getiriliyordu. İstanbul'da Vatan Gazetesi Başyazarı da, gazetenin hukuk danışmanı *Mehmet Ali Sebük*'e *Nâzım*'ın dosyasını inceletiyor, Başyazar *Ahmet Emin Yalman* da, Bursa'ya giderek *Nâzım*'la röportaj yapıp, onunla konuştuklarını başyazısında yayınlanıyor ve kendi aklınca *Nâzım* lehinde bir hava yaratmak istiyordu. Amaç biliniyordu:

Nâzım affedilirse, bunda Vatan gazetesinin ve başta *Yalman*'ın hizmeti bulunacak, *Nâzım*'ın Memleketimden İnsan Manzaraları, ya da Kurtuluş Savaşı Destanı ve başka şiirleri Vatan'da yer alacak, gazetenin düşük tirajı birden on onbeş bin artacaktı.

Ne yazık ki, *A.E.Yalman*'ın *Nâzım*'la yaptığı röportaj, *Nâzım*'ın söyledikleri şaire mal edilerek yayınlandı. *Raşit* bu yazıyı okuyunca bana gönderdiği mektupda yazılanlara inanmıyor ve benden soruyordu:

"Bunlar *Yalman*'ın uydurması olmasın?"

Kemal Tahir'de, *Yalman*'ın yazısına öfkelenmiş; *Nâ-*

zım'ı iğneleyen bir dille, "O mülakatta söylediklerine şaştım" demişti.

Vatan gazetesinin 20 Ekim 1949 günlü sayısında, başyazı sütunlarında 3 sütuna verilmiş makale'nin başlığı "*Nâzım Hikmet*'le Bir Konuşma"ydı. Makalenin üstünde *Nâzım*'ın Bursa mapushanesinde demir parmaklıklar önünde çekilmiş bir resmi yer almıştı. *Nâzım* bir taşa oturmuş, sağ eli dizinin üstünde, sol eli pantolonunun cebinde görülüyordu. Başyazının ikinci başlığı şöyleydi:

"On İki Yıldır, Suçu Olmadan Hapis Cezası Çeken Şair'in Görüş Ufukları"

Bunun altında daha küçük puntolu harflerle üçüncü başlıkta *Nâzım Hikmet*'in şu sözleri:

"Benim bütün günahım, memleketimi ve milletimi çok, pek çok sevmekten ibarettir."

Nâzım'a sorulan sorulara şairin verdiği yanıtlar tepetaklak edilmiş, kimsenin inanamayacağı hale dönüştürülmüştü. Örneğin şunları sormuştu *Ahmet Emin Yalman:*

"Siz Moskova'yı kâbe bilen bir adam mısınız?"

"Komünist kelimesinin ifade ettiği tarikat ve ideoloji taassubuna nasıl esir olabilirsiniz?"

Ve daha neler, neler..

Nâzım, bunları şaşkınlıkla okuyan *Kemal Tahir*'e ve ziyaretine giderek durumu kendi ağzından dinleyip İstanbul'daki arkadaşlara anlatmamı isterken, söylediklerine göre *Yalman, Nâzım*'ın ağzından çıkmayan, aklının ucundan geçmeyen fikirleri, sözcükleri uydurarak "*Nâzım* dedi ki" şeklinde yayınlamıştı. Bunda kendi gazetesi ve sınıfı açısından yarar umuyordu.

Raşit de *Yalman*'ın yazısını okumuş, tam anlamıyla hayretler içinde kalmış ki, bana gönderdiği kısa mektupta soruyordu:

"Bunlar *Yalman*'ın kendi uydurmaları olmasın, ne dersin?"

Aynı odada beraber yatıp kalktığı, görüşlerini, düşün-

celerini, gelecekle ilgili tasavvurlarını bildiği bir insanın, birden bire böylesine bir değişikliğe uğraması mümkün değildi. *Raşit:*

"Bu neşriyatın, *Nâzım* için değil, kendileri için bir manası var, bana hemen öğren yaz" diyordu.

En kestirme yol, Bursa'ya gidip *Nâzım*'la görüşmekti, hatta resmini de çekmekti. Konuştum. *Yalman*'ın yalanlara tenezzül etmesine şaştım.

Nâzım:

"Henüz aklım başımda, bunamadım ve beni var eden fikir ve inançların hiç bir kötülüğünü, yalanını, yanlışlığını görmedim" diyordu. "Bu kadar büyük yalanlara, bu kadar elverişsiz bir ortamda sütunlarca tekzip göndermeyi doğru bulmuyorum. Bir kaç satırlık yalanlama ise, onların işine gelir. Aslında hacir altındayım. Kendim dava açma hakkını kullanamıyorum. Bu işi avukatla çözümlemek de bana ağır geliyor. Ama, *Yalman*'ın kendisine, yazdırdıklarından üzüntü duyduğumu bildiren özel mektup göndereceğim."

* * *

Raşit, eline geçen dergileri ve hikâyeleri yayınlanan edebiyatla ilgili dergilerle, hikâyelere ağırlık verenleri *Nâzım*'a postalıyordu. *Nâzım*, günlerce tezgâhların çalıştırılması ve ürünlerin satışa sunulması gibi hiç sevmediği bir işle uğraşmanın yorgunluğunu bu dergileri okuyarak, hatta inceleyerek gideriyordu. Bir mektubunda *Raşit*'e gönderdiği mektupta, *Nâzım*'ın Vatan'da yer alan bir fotoğrafı hakkında da bilgi veriyordu. İşte kısa mektubu:

27 Ekim 949
Bursa Hapishanesi

"Raşid, evlâdım,

Mektubunu aldım. Bundan önce de gönderdiğin hi-

kâye kitabını ve dergileri almıştım. O hikâyeler dergisinin başka bir sayısı daha elime geçmişti. Sana sevinilecek iki şey söyliyeyim mi? Bazı teknik kusurlarına rağmen o kitaplardaki hikâyelerin hemen hemen hepsi güzeldi, vaat ediciydi. Bugünkü hikâyeciliğimiz ana hattında gayet doğru bir yol tutmuş. Bu bir. İkincisine gelince, içlerinde en güzeli, en kusursuzu, hele bir tanesi küçük bir şaheser, senin hikâyelerdi. Ellerin ve gönlün nur olsun Raşit.

Beğendim fotoğrafa gelince, iki üç yıl önce çekilmiş bir resimdi. Nerden ve nasıl ellerine geçmiş bilmiyorum, zaten yalnız fotoğraf değil bana söyletilenlerin bir çoğu için de aynı şaşkınlık içindeyim. Şaşkınlık ve öfke. Her ne hal ise sabır ve tahammül gerek. Çıkmak bahsine gelince hiç ummuyorum. Buna da her ne hal ise.

Torunlarımı, gelinimi ve hasretle kucaklar, beni mektupsuz bırakmamanı rica ederim canım kardeşim.

Nâzım"

Raşit'in İlk Hikâye Kitabını Nâzım da, Kemal Tahir de Ayrı Ayrı Değerlendirdi

İstanbul'da Sıkıyönetim'e son verildi. Bir kaç gündür gazeteler bunu haber veriyordu. Ama ya TBMM'ne son anda bir önerge gelirse, diye biz sıkıyönetim kararıyla - bir bakıma komutanlığın kendi isteğiyle - İstanbul'dan uzaklaştırılanları kuşku sarmıştı. Sonunda gazetelerin haberi gerçekleşti ve en uzun sıkıyönetimli dönem sona erdi.

Eski hukukta bir kural vardı: Mani zail olunca memnu avdet eder.. Yani engel kalkınca, engellenen geri gelir. Bu durumda ben, artık İstanbul'a "avdet" edecektim. Tokat'taki can arkadaşlar her akşam birinin konuğu olmamı istiyor ve öylece bir haftayı coşkuyla geçiriyorduk ki *Nâzım*'dan mektup geldi. O da herhalde İstanbul'a döneceğimi, gidince yine kendisini ziyaret edecek vakit bulacağımı sandığını yazıyordu.

Sanmak ne kelimeydi? Mutlaka Bursa'da onu görecektim.

* * *

Nâzım'dan aldığım mektuplardan birinde, *Raşit*'e yine fikirsel desteğini sürdürdüğünü öğrenerek mutlulandım. Bu çok verimli hikâyeci dost, bu destekle daha gelişecek ve gerçekten *Nâzım*'ın bir mektubunda belirttiği gibi, uçak

devrinde *Raşit*'in Türkiye ölçüsünde değil, dünya çapında bir yazar olmaya çalışması gerekecekti, zorunluydu bu. *Raşit*'te bu yetenek alabildiğince vardı. Yeter ki geçim derdi, onu sanat eserlerini ihmal ederek geçim parası sağlama amacıyla hafif, geçici gelir sağlayıcı yapıtlara eğilmesine çok zaman ayırmasaydı. Yılın koşulları ne yazık ki buna da elvermiyordu.

Böyle bir ortamda *Raşit*'in hikâye kitabı "*Orhan Kemal*'in" ikinci eseri kitaplaşmıştı: Ekmek Kavgası. Bunu da Varlık yayınevi basmıştı.

Raşit'in bu eserini içtenlikle yazılmış bir yazıyla *Nâzım*'a göndermesi onu müthiş sevindirmiş, kitabı öperek okumasına neden olmuştur. Hikâyeleri bazı mahkûmlara da okuyan *Nâzım* sormuştu:

"Nasıl buldunuz. Anlamadığınız yer oldu mu?"

Bir mahkûmun yanıtı şu olmuştu:

"Böyle bir hikâye hiç okumadık, *Raşit Efendi*'nin elleri dert görmesin!"

Nâzım, 6 Kasım 1949'da Raşit'e şu mektubu gönderdi:

"Raşit evlâdım,

Mektubunu ve kitabını aldım. Teşekkür ederim. Kitaptan konuşalım. Evvela, baskısını beğenmedim. Daha iyi bir kâğıda, daha iyice bir kapak kompozisyonuyla basılsaydı. Fakat ne halt edek, bu kadarına da şükür. Kitaptaki resmine kızdım. O bir rezalet. Bunun basılmasına neden razı oldun? İnsan ya resim kor, ya komaz, fakat koyunca da sanat değeri olan resim, yahut fotoğraf kor. Her ne hal ise.

Şimdi gelelim esere. Bir kelimeyle, sana ve Türk halkına lâyık bir eser ve bazı hikâyeleri, Dünya küçük hikâye edebiyatında yer tutacak kadar usta, doğru, iyi ve kusursuz. Yüreğim sevinçle kabardı. Böbürlendim. Kitabı bir gecede bitirdim. Hikâyelerin altlarına notlar aldım. Bak onları yazayım:

Revir Meydancısı Yusuf "güzel". Mahalle Bekçisi Ali "Çok güzel". Final lüzumsuz. 20.sayfa. Hikâye daha önce bitmeli. Köpek Yavrusu "çok güzel". Yalnız bir tehlikenin ilk işaretleri var bunda. Ekmek, Sabun ve Aşk. Çok güzel. Bir Öksüz Kız etrafında. "Güzel". Bir Ölüye Dair. Güzel. Bir İnsan "Güzel". Daha kısa olabilir de. Bir kadın. Çok güzel. Bir Yılbaşı Macerası. Çok güzel. Uyku. Harika. Dönüş. İşte küçük bir şaheser. Kitap Satmaya Dair. Çok güzel. Bazı finaller birbirine benzeyen unsurlarla yapılıyor. Propagandacı. Güzel. Yemişçi Güzel. Çocuk Ali. Fevkalade.

Şimdi Raşit'cığım, teknik bir iki noktaya temas edeceğim. Şiirde olsun, nesirde olsun, virgül, noktalı virgül ve hatta noktanın yardımıyla kurulan cümleler, yani bu noktalama işareti olmazsa, manası karışabilen cümleler sakat cümlelerdir.

Bir misal vereyim. "İki kocakarı, alay mutfağının arkasındaki arsada ıslak toprağa karşılıklı oturmuşlardı."

Burada iki kocakarı'dan sonra konan virgül sayesinde cümle mana kazanıyor. Virgülü kaldırırsan, iki kocakarı alay mutfağı, gibi acayip bir mana çıkıyor. Bu cümleyi şöyle kurmak lazımdır:

Alay mutfağının arkasındaki arsada ıslak toprağa iki kocakarı karşılıklı oturmuştu. Bunu şöyle rastgele aldım. Bizim yazarlar buna hiç dikkat etmiyor. Sana tavsiyem, cümleyi virgülsüz, noktalı virgülsüz filan, anlaşılabilecek bir şekilde kurmağa çalış, virgülsüz filan, sonra, yardımcı bir unsur olarak kullan, hatta istersen hiç kullanma.

Hatta, bir cümlenin bittiği ve öteki cümlenin başladığı noktayla anlaşılıyorsa, her iki cümlenin de tam kurulmamış olduğunu hemen kestir. Bir daha tekrar edeyim, noktalama işaretleri olmadan anlaşılmayan, yahut zor anlaşılan cümleler mutlaka ters, ölü doğmuş, ölü kurulmuş cümlelerdir. Teşbih bahsinde de çok titiz olmak lazım. Sen bazen teşbihi suyi istimal ediyorsun. Hele bir cümlede iki teş-

bih, yahut bir biri ardından gelen teşbihler bir birlerinin canına okumaktan, birbirlerini öldürmekten, silikleşmekten başka işe yaramaz.

"Etrafını alan mahalle çocuklarıysa yaramaz ve haşindiler."

Bak, bu yanlışlığı ben de bir zamanlar, biraz da bilerek yaptımdı. Sen yapma. Yaramaz ve haşindi demek lazım, haşindiler değil. Bu ufak tefek teknik bahislerden sonra asıl meseleye geliyorum.

Bugün realizm iki istikamette inkişaf etmektedir. Bir istikamet, Ekzistansiyalizme kadar dayanan, mürteci ve insanı topyekûn kapkara gören ümitsiz, boktan ve eninde sonunda realiteyle bağını koparan cereyandır. Öteki ise yeni ve yaratıcı bir çeşit romantizmle birleşen ve sanatkârın bir ruh mühendisi olduğunu kabul eden, bundan dolayı da eninde sonunda realiteyi en iyi ifade eden cereyandır. Senin bazı hikâyelerin, yalnız kederli değil, aynı zamanda ümitsiz. Zaten bilhassa son yıllarda, gayet malum sebeplerle bilhassa da hikâyecilerimizde, bu temayül çoğalmaktadır. Realite, bizzat tarihi akışıyla realite, ümitsiz değildir, kederli, mahzun, acı, alaca karanlık, korkunç, iğrenç, rezil, kepaze filan falan tarafları vardır, bu tarafları aksettirmekte en ufak bir ihmal insanlığı tek taraflı, tozpembe bir ışıkla vermek olur ve realiteden uzaklaşılır, fakat bütün bunlara rağmen bu realite yine insanların eliyle daha iyiye, daha güzele doğru gelişme yolundadır. Gelişen şey ise ümitsiz değildir, sevinçsiz değildir. Bu bahsin üzerinde bilhassa duruyorum, çünkü, ferd olarak bir insanın ümitsizliğe kapılması, kapılmaması yalnız kendini ilgilendirir, fakat mesela insanların hastalıklara karşı mücadelelerinin boş bir gayret olduğuna inanan bir doktorun doktorluk etmeğe nasıl hakkı yoksa, bir muharririn de muharrirlik etmeğe hakkı yoktur. Kimse onlardan bu hakkı zorla alamaz, ama realite eninde sonunda onları yok eder. Şekspir, Servantes, Balzak, Tolstoy, Çehof, Gorki gibi büyük mu-

harrirler, zaman zaman dehşetli acı, korkunç, kederli muharrirlerdir, fakat her zaman ümitlidirler. Hamlet piyesini düşün. Don Kişot'u düşün. Harp ve Sulh'ü düşün, Üniversitelilerimi düşün. Bunlara karşılık, ferden onlar ayarında olan Dostoyefski eninde sonunda yok olup gitmektedir. Kederli, mahzun, acı olmak için sebepler mevcuttur, fakat ümitsiz olmak için tek bir sebep mevcut değildir.

Aman evladım, kendini bundan sakın, daha acı, daha mahzun ol, fakat sevincin ve ümidin pırıl pırıl parlasın. İşte bu kadar. Bir daha tekrar edeyim, seni ve Türk edebiyatını tebrik ederim. Çoluk çocuk hepinizi hasretle bağrıma basarım.

Nâzım"

Kemal Tahir'in Değerlendirmesi

Orhan Kemal imzasıyla ilk hikâye kitabı olan "Ekmek Kavgası" Varlık yayınevince basılınca *Raşit*'e verilen sınırlı parasız kitapları hemen arkadaşlarına imzalayıp göndermeye başladı. İlk başta *Nâzım Hikmet, Kemal Tahir, Kemal Sülker, A.Kadir* vardı. Bu güzel sevimli kitap, bu çok yakın arkadaşları için aynı zamanda yeni yıla girerken aldıkları çok değerli bir armağandı. Üçü de bu kitabı çok başarılı öykülerle dolu bir mini edebiyat olayı sayıyordu. *Kemal Tahir*'in, bazı hikâyelerini eleştirdiğini, buna karşılık *Nâzım*'ın bunları haklı bulmayan görüşlerini bilen *Raşit*, bana "Bakalım adaşın, hatta adaşımız, 'Göl İnsaları' yazarı benim hikâyelere ne buyuracak" demişti.

Doğrusu, *Kemal Tahir*'in 12 Aralık 1949 günlü mektubu, *Raşit*'in beklediği türde "tenkitkâr ve tahripkâr" değil, aksine çok övücü ve başarılı bulucuydu. İşte *Kemal Tahir*'in yazdıkları:

"Sevgili kardeşim Raşit Kemali,

Gönderdiğiniz kitabı aldım. Pek sevindim. Teşekkür ederim. Hemen oturdum, bir solukta okudum. Başlamadan evvel yanıma kâğıt kalem aldım. Niyetim "beğenmediğim yerlere" işaret etmek ve tenkitte insafsız olmaktı. Me-

ğer yanılmışım. Kâğıt bembeyaz kaldı.

Edebiyatımızı basit halde tutan, berbat eden, insana uydurma ve yalancı tesiri veren /şairanelik/ ten eser bulamadım. Buna mukabil, yer yer gayet kuvvetli, ölçülü, zor unutulur hayat parçalarına, insan manzaralarına rastladım.

Bir misal olarak şunu söylemeliyim ki son hikâyenin -küçük mahpusun- başlangıcı fevkaladeydi. Dünya edebiyatına küçük hikâyecilikle girip yerleşmiş eski ve yeni üstadların herhangi birisine şeref verecek kadar kuvvetli, sade ve güzeldi.

Muhavereleri ayarında, teşbihleri, tahlilleri yerli yerinde ve icabettiği miktarda buldum. Küçücük kitabınızla memleketimizin esaslı istihsal kollarından bazılarını gezdim. Rengini, kokusunu, ümidini ve ümitsizliğini iyice gördüm. Bilhassa, hayvanları, çocukları ve kadınları hikâye edişinize, bundaki sade kuvvete samimi olarak imrendim.

Şimdi bütün temennim, bu küçük kitabın, Fransızcaya, İngilizceye, Rusçaya tercüme edilmesidir. Bunu temine çalışmanızı tavsiye ederim kardeşim..

Hadiseleri ve hakikatleri, insanları ve manzaları görmesini ve anlatmasını bilen, yüzdeyüz yerli ve yüzdeyüz vatanperver edebiyatçılarımızın böyle eserlerini artık dünyaya tanıtmak mecburiyetindeyiz. (Bu fikrimi, münasip görürseniz Varlık'çı Yaşar Nabi Beye yazınız).

* * *

İstanbul'a gelen yabancıların hâlâ (burnu halkalı harem kadınları, beli yatağanlı yeniçeri), (kavuklu hadım ağaları) aramalarını istemiyorsak, pamuk ve zeytinyağı ihracından evvel, edebiyat eserleri ihraç etmeliyiz.

Bu münasebetle ilk eserinizin neşrine vasıta olduğu için Yaşar Nabi Bey'e de tebrik ve teşekkürlerimi söyleyin. Kendisini pek az tanıdım. Üzerinde hiç bir zaman inatçı bir adam tesiri yapmamıştı. (Varlık) mecmuasını adedi kırka varan neşriyatıyla beraber yaşatmaya muvaffak olması

azimkârlığını ispat eder. Ayrıca Panait Istırati ve diğer tercümeleriyle de takdire layıktır.

Siz çok mu değiştiniz, yoksa portrenizi çizen ressam arkadaş mı hata etti? Sizi resminizden tanıyamadım. Kitabınız, kabının şadeliği, harflerin iyi seçilmiş olması ve hemen hemen hiç mürettip hatası bulunmamasıyla da muvaffak bir eserdi. Mutlaka bir hata bulmak lazımsa, portrenize dokunmalıyım.

.....

Cevap yazarsanız Nuri Tahir'e yollayıp yollamadığınızı da bildirin. Ben elimdekini göndereyim. Nuri Tahir (Nevşehir Cezaevinde) bulunuyor.

Bütün hikâyelerinizin bilhassa romanlarınızın da pek yakında neşrini görmek en büyük arzumdur.

Beni sorarsanız iyi kötü çalışıyorum. Son zamanlarda sıhhatim bozuldu. Tansiyon yükselmiş. İlâçlar, perhizler...

Birbiri peşisıra berbat macera romanları yazmak mecburiyetindeyim. Bundan dolayı da sahici bir hicap duyuyorum.

Bana mümkünse Fransızca romanlar, bilhassa hikâyelerinizi neşreden edebi mecmualar gönderin. Seneler var ki bir tanesini bile göremedim.

Yaşar Nabi Beye de tarafımdan reca edin, mecmuasının eski sayılarından ve neşriyatından kabilse yollasın.

Bilmem ki Nâzım'la mektuplaşıyor musunuz? İyidir.

Mektubumu bitirirken sizi tekrar tebrik ederim. Yengeme hürmetlerimi söyleyin. Küçükleri benim yerime öpünüz. Pederinize de hürmetler ederim.

Sizi de hasretle kucaklar, gözlerinizi sevgiyle öperim sanatkâr kardeşim.

12.12.1949
Kemal Tahir

Bu mektup, *Raşit*'in kendine güvenini bir kat daha artırdı. *Nâzım*'ın en çok emek verdiği, yıllarca üzerinde ça-

lıştığı, mektuplarla etkisini sürdürdüğü bir "ağabey sanatçı", kitabını tenkit edecek tek hikâye bölümü bulamamıştı. Tıpkı Nâzım gibi. *Raşit,* elbette *Nâzım Hikmet*'in ilk hikâye kitabı hakkında söylediği takdir edici sözleri okurken sevinçten ağlayacak gibi olmuştu. Kalbi alabildiğine çarpmış, kendi kendine "daha iyilerini yazacağım *Nâzım* usta, yazacağım" demişti.

* * *

Raşit, Nâzım Hikmet'in de büyük katkısıyla ona ve kendi kendine verdiği sözü tuttu. Çok saygın, çok sevilen, yapıtları üzerinde çoğu övgülü yazılar yayınlanan ulusumuzun, halkımızın yüz akı bir romancı, hikâyeci, piyes yazarı oldu.

Varlık Dergisi, okurları arasında açtığı "en beğendikleri hikâyeci" anketinde "Revir Meydancısı Yusuf" öyküsüyle *Orhan Kemal* okurların sevgilisi olmaya daha 1944'te başlamıştı. Bu giderek ödüller almasına, yapıtlarının pek çok basım yapmasına yol açtı. Önemli ödüller alan Orhan Kemal, 1944'de doğan ilk oğluna fikir babası *Nâzım*'ın adını, 1949'da da ikinci oğluna özbabasının ikinci adını verdi. *Kemali..*

Ve *Orhan Kemal* ailesi 17 Nisan 1950'de İstanbul'a ayak bastıktan sonra İstanbul macerası başladı.

Nâzım Hikmet, haksızlıkları protesto ve özgürlüğünü elde etmek için açlık grevi yaparak, hayatını hiçe sayarak hakkını almasını bildi, yeni TBMM'nden çıkarılan afla arkadaşlarıyla birlikte hapisten kurtuldu, İstanbul'a geldi.

Nâzım'ı ben de, *Raşit* de, başka arkadaşları da annesi *Celile Hanım*'ın Kadıköy'de Cevizlik'teki evinde ziyaret ettik. Küçük Moda'da tuttuğu evde akşam yemekleri yedik, biricik öz oğlu *Memet*'in resmini çektim, arkadaşlık *Nâzım*'ın İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmasına kadar sürdü.

Nâzım, Raşit'i, *A.Kadir*'i o kadar çok seviyor, o ka-

dar çok beğeniyordu ki, İstanbul'dan giderken yanına bu hapishane arkadaşlarının da resimlerini almıştı.

İki büyük insanın ölmeyen dostluğuna tanık olmanın kıvancını duyuyorum. İkisini de saygıyla bir kez daha anarım.

Kemal SÜLKER

İçindekiler

Sunuş	5
Hapishanede Başlayan Dostluk	9
Raşit'ten Nâzım'a Armağan: TAVŞAN	16
Nâzım, Kemal Tahir'e Katılmadı	19
Buharin'in Broşürü	21
1943'te Bursa'yı Son Ziyaretim Ve Sürgünlüğüm	24
Raşit'in "Orhan Kemal"e Dönüşmesi	26
Raşit, Yaşamını Kısaca Anlattı	30
Raşit: "Hikâyecilikte Hocam Nâzım'dır"	35
Nâzım, Raşit'le Kemal Tahir'in Mektuplaşmasını İstedi	40
"Raşit'in Kurtulmasına 10 Aydan Az Kaldı"	45
Nâzım'ın Koğuşunun Tasviri Babındadır	50
Can Sıkıcı Olaylar Birbirini İzledi	53
Raşit, Hapisten Çıkışını Bir Şiirde Taçlandırdı	58

Bir Politikacının Afla İlgili Haberi 61

Raşit'in Adana Sevgisinde Yer Alan Semtler, Sesler... Ve Nâzım'ın Özel İsteği 67

Dokumacılığın Başlangıcı 71

Raşit, Romana Geçmek İstedi 74

Raşit'in Mektupları Ve "Rahat Yalan Söyleyen" Yazar .. 80

Adana Garında Geçici Hamal: Raşit Kemal'i! Ve Raşit'in Toplumu Güçlü Eleştirileri 85

Nâzım'ın Yazışleri Müdürlüğü Dersi Ve Bir Kitap Bastırma Tekniği Önerileri 89

Af İhtimali Ve Olumsuz Yayınlar 94

Nâzım'ı Yumruklayan Alman Casusu 98

Askerlik Borcu Niğde'de Ödendi 100

Sömürgen Bir Dokumacı "Ağa"nın Girişimi 107

Raşit Yine İşten Çıkarıldı, TAN Gazetesi Saldırıya Uğradı 111

Nâzım, Raşit Ailesinin 1947'de Toplu Halde Bir Resmini İstedi 118

Nâzım "Baba Evi" Romanından Mutluluk Duydu 123

1949'un İkinci Yarısına Nâzım Ailevi Sorunlarla Girdi, Yine de Raşit'le Dostluk Bağını Sürdürdü 126

Vatan Gazetesi Başyazarı'nın Nâzım'la Konuşmasında Gerçek Dışı Cümleler Bol Bol Yer Aldı 128

Raşit'in İlk Hikâye Kitabını Nâzım da, Kemal Tahir de Ayrı Ayrı Değerlendirdi 132

Kemal Tahir'in Değerlendirmesi 137

Bursa Cezaevi (1941)

[illegible] 27 Ekim 949
Ankara [illegible]

Rüşdü [illegible]

[illegible] aldım. Bu sırada onca da [illegible]
hikâye kitabını ve dergilere dönüştüm. O hikâyeler
dergilerin birkaç bir sayısında [illegible] gösterişli [illegible]
sonuncusu iki iki buçuk sütunluğundaydı. Bay [illegible]
kuvvetlenmiş sayılan kitaplardaki hikâyelerden [illegible]
[illegible] hepsi güzeldi, ve [illegible] hikâyesi.
Eğimiz ama hallenda yazdığım bir yazı [illegible]
Ayrıca [illegible] ikinciside gelmiş, eğlenmiş ve güzeldi, en
[illegible], hele bir tanesi hüsünü bir şaheser, sanki
hikâyelerdi. Fikrimi ve görüşlerini [illegible] Rüşdü [illegible]
[illegible] Bugün diğer fotoğrafı gelmiş, iki
üç yıl önce [illegible] bir resimdi. Nerden ve nasıl
elimize geçmiş hatırlayamam, şekli falan fotoğraf
değil bana sözleştiğim bir şeye aşırı da ayna
paskalık resimlerine, [illegible] ve ipek. Her [illegible]
[illegible] ve [illegible] gerek. Çıkmak [illegible] gelmiş
hiç anımsayamam. Bu ne da her ne halise.

Tanımlarımız [illegible] ve sanırım [illegible]
kırıklıklar [illegible] mektupsuz [illegible]
neden [illegible] kardeşim

Nazım

Desen : Nazım Hikmet (1943)